

T.C.

Hitit Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

**AİLE İRŞAT VE REHBERLİK BÜROLARINDA YAPILAN
DİNİ DANIŞMANLIK - ÇORUM ÖRNEĞİ -**

Necla YILMAZ

Yüksek Lisans Tezi

Çorum 2012

**AİLE İRŞAT VE REHBERLİK BÜROLARINDA YAPILAN
DİNİ DANIŞMANLIK - ÇORUM ÖRNEĞİ -**

Necla YILMAZ

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışman
(Doç. Dr. Muammer CENGİL)

Çorum 2012

KABUL VE ONAY

Necla YILMAZ tarafından hazırlanan “AİLE İRŞAD VE REHBERLİK BÜROLARINDA YAPILAN DİNİ DANIŞMANLIK-ÇORUM ÖRNEĞİ” başlıklı bu çalışma, 19 Haziran 2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

(Prof. Dr. Osman EĞRİ) (Başkan)

İmza

(Doç. Dr. Muammer CENGİL) (Danışman)

İmza

Doç. Dr. Ahmet Cahid HAKSEVER)

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

(Prof. Dr. Gülen ELMAS ARSLAN)

Enstitü Müdürü

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(19/06/2012)

Necla YILMAZ

ÖZET

“Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Yapılan Dini Danışmanlık-Çorum Örneği-“ adlı tezimiz giriş ve dört bölümden oluşmaktadır:

Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı ve yöntemi üzerinde durulmuştur. Birinci bölümünde çalışmamızın önemli kavramı olan aile kavramının tahlili, ailenin tarihsel gelişimi, çeşitli toplumlarda ve dinlerde ailenin konumu ve bunlarda görülen aile tipolojileri, bireyin şekillenmesinde etkili olan ailenin işlevi ve önemi ele alınmıştır. Zira insanın mutlu olması ve neslinin devamı ancak evlenerek kurulan aile ile mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla aile kurumu, hem birey hem de toplum için hayati öneme haizdir.

İkinci bölümünde, anne-baba psikolojisi ve ilişkileri, ailede çocukların psikolojisi, anne-baba ve çocuk ilişkileri ve özellikle anne-babanın çocuğa karşı tutumları, ailede sağlıklı iletişim ve kuralları hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümünde, aile irşat ve rehberlik bürolarının tanımı, işlevi, amaçları ve ilkeleri öncelikli olarak verilip daha sonra ise din psikolojisi ve dini danışmanlık, dini danışmanlığın amacı, konusu, işlevi, alanları ve sınırlılıkları ele alınmıştır.

Dördüncü bölümünde ise bu ilk üç bölümdeki teorik bilgilerin akabinde Çorum Aile Bürosu’nda yapılan dini danışmanlık hizmetinin profili çıkarılarak analizi yapılmıştır.

Sonuç olarak, aile büroları çeşitli eksiklerle beraber toplum ve aile için gerekli ve faydalı birimler olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber burada hizmet veren görevlilerin rehberlik ve danışmanlık alanlarında donanıma sahip olmaları durumunda daha iyi hizmet verebilecekleri kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Aile, Din Psikolojisi, Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu, Dini Danışmanlık

ABSTRACT

Our thesis which is named 'Religious consulting made in Family Information and Guidance Offices – Corum Example' consists of an introduction and four parts.

In introduction part, the topic of the work, its importance and method is stressed. In the first part analysis of concept of family that is our works important concept, historical development of family, position of family in different societies and religions and family types of families seen in these societies, the function and importance of family which is effective on individual's development is discussed. Because, the happiness of one and continuation of his generation is only possible with family which is founded by marriage. So, family institution is vital for both society and individual.

In the second part information is given about parents psychology and relations, children psychology in family, parents and children relations and especially parents attitude towards children, healthy communication and communication rules.

In the third part definition, function, aims and principles of Family Information and Guidance Offices is given before all else. Then religion psychology and religious guidance and the aim, subject, function, fields and limits are discussed.

In the fourth part following these first three part's theoretic information profile of guidance service given in Corum Family Office is made out and analyzed.

Consequently, the offices are determined to be necessary any beneficial for society and family. Besides, it is understood that if the workers giving service here are qualified with guidance and consulting, they could serve more efficient.

Key Words: Family, Religion Psychology, Family Information and Guidance Office, Religious Consulting

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	1
2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	1
3. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	2
4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	2
5. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ.....	3
6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	3
7. ARAŞTIRMADAKİ VERİLERİN ANALİZİ	3

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAM OLARAK AİLE VE TARİHİ GELİŞİMİ

1. AİLENİN TANIM VE İŞLEVİ.....	4
1.1. Aile Kavramının Sözlük Anlamı.....	4
1.2. Terim Anlamı.....	5
1.3. Aile Kurumunun İşlevleri.....	5
2. AİLENİN ÖNEMİ.....	7
3. AİLENİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	10
3.1. Ailenin Tarihçesi.....	10
3.1.1. Yahudilikte Aile.....	11
3.1.2. Hristiyanlıkta Aile.....	12
3.1.3. Cahiliyye Toplumunda Aile.....	13
3.1.4. İslam'da Aile.....	16
3.1.5. Türkler'de Aile.....	20
3.2. Aile Tipolojileri.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

AİLE PSİKOLOJİSİ

1. ANNE-BABA PSİKOLOJİSİ VE İLİŞKİLERİ.....	33
2. AİLEDE ÇOCUKLARIN PSİKOLOJİSİ.....	37
3. ANNE-BABA VE ÇOCUK İLİŞKİLERİ.....	40
4. ANNE-BABANIN ÇOCUĞA KARŞI TUTUMLARI.....	42
5. AİLEDE SAĞLIKLI İLETİŞİM VE KURALLARI.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AİLE İRŞAT VE REHBERLİK BÜROLARI

1.AİLE İRŞAT VE REHBERLİK BÜROLARI	51
1.1.Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının İlkeleri.....	51
1.2. Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının Amaçları.....	51
1.3. Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının Görevleri.....	52
2. DİN PSİKOLOJİSİ VE DİNİ DANIŞMANLIK.....	53
2.1.Din Psikolojisi.....	53
2.2. Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri.....	57
2.3. Dini Danışmanlığın Konusu.....	60
2.4. Dini Danışmanlığın Amacı.....	61
2.5. Dini Danışmanlığın İşlevi.....	62
2.6. Dini Danışmanlığın Alanları.....	64
2.7. Dini Danışmanlığın Sınırlılıkları.....	65

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMAYA KONU OLAN DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI ÇORUM AİLE İRŞAD VE REHBERLİK BÜROSU ENVANTER BİLGİLERİ- DEĞERLENDİRİLMESİ

1. ÇORUM İL MÜFTÜLÜĞÜ AİLE İRŞAT VE REHBERLİK BÜROSU ZİYARETÇİ PROFİLİ.....	66
1.1. Çorum Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Cinsiyeti.....	66
1.2. Çorum Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Yaş Seviyesi.....	67
1.3. Çorum Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Medeni Durumları.....	68
1.4. Çorum Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Öğrenim Durumları.....	69
1.5. Çorum Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Mesleki Durumları.....	70
1.6. Görüşme Şekli.....	71
1.7. Konular.....	72
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA.....	80

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.Cinsiyet.....	66
Şekil 2.Yaş Seviyesi.....	67
Şekil 3.Medeni Durumları.....	68
Şekil 4.Öğrenim Durumları.....	69
Şekil 5.Mesleki Durumları.....	70
Şekil 6.Görüşme Şekli.....	71
Şekil 7.Konular.....	72

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale
a.s.	:	Aleyhis'selam
a.y.	:	Aynı yer
AİRB	:	Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu
Bk.	:	Bakınız
b.y.	:	Baskı yeri yok
c.	:	Cilt
c.c.	:	Celle Celaluh
D.İ.B.	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
D.İ.D.	:	Diyanet İlmi Dergi
H. No	:	Hadis Numarası
H.z.	:	Hazreti
İ.F.	:	İlahiyat Fakültesi
Mad.	:	Maddesi
S.a.v	:	Sallallahu aleyhi ve selem
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
T.A.A	:	Türk Aile Ansiklopedisi
T.C.	:	Türkiye Cumhuriyeti
T.D.K	:	Türk Dil Kurumu
T.D.V.İ.A.	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Terc.	:	Tercüme eden
v.b.	:	Ve benzeri
v.d.	:	Ve diğer
v.s	:	Ve sair
Yay.	:	Yayınları
yy.	:	Yüzyıl

ÖNSÖZ

Toplumunu oluşturan her bir birey aslında bir ailenin üyesidir. Bunun içindir ki toplum aileyi etkilediği gibi aile de toplumu etkilemektedir.

Bireyin sosyalleşmesinde şüphesiz en önemli kurum ailedir. Birey, mensup olduğu ailede kendini tanır, yeteneklerini keşfeder. Diğer yandan yaşadığı kültürün milli-manevi değerlerini öğrenir. Değer ve davranış eğitimin kazanıldığı en sağlıklı ortamıdır aile.

Ancak toplumsal sorunların insan üzerindeki olumsuz etkisi beraberinde aile içi huzursuzluklara sebep olabilmektedir. İnsan mutlu anları içselleştirmekte sorun yaşamazken yaşadığı mutsuzlukları atlatabilmek için çevresinden yardım alma ihtiyacı hissetmektedir. Aile fertleri yaşadıkları problemleri kendi içlerinde çözemediklerinde ise aile içi çatışma ve şiddet yaşanmakta ve sonuç olarak evlilikler; boşanma ile neticelenebilmektedir. Yaşanılan sorunların boşanmayla neticelenmesini istemeyen eşler, kendilerince bazı tedbirler almaktadır. Alınan tedbirler bazen kendi aralarında sorunu çözme, bazen aile büyüklerinden yardım alma, bazen de uzman yardımına başvurma şeklinde olabilmektedir. Sorunlarının çözümünde dini rehberliği önemseyen aileler, aile dışındaki bu alandaki uzman kişilere ve kurumlara da başvurabilmektedirler. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı faaliyet gösteren Aile İrşat ve Rehberlik Büroları önemli işlevler görmektedirler.

Çalışmamda Çorum İl müftülüğü bünyesinde açılan Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu'nun dini, ailevi ve psikolojik sorunlar için yapılan başvurular ele alınmıştır.

Çalışma girişle birlikte dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, önemi, sınırlılıkları ve yöntemi üzerinde durulmuştur. Birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerinde çalışmamızın önemli kavramı olan aile ve tarihi gelişimi, aile psikolojisi, aile bürosu ile birlikte dini danışmanlık hakkında literatür çalışması yapılmıştır. Dördüncü bölümde ise bu bilgiler ışığında Çorum Aile Bürosu'nun ziyaretçi profili çıkartılmış ve sonuç olarak da buna göre değerlendirilmesi yapılmıştır.

2008'den buyana müftülüğümüzün aile bürosunda görev yapmaktayım ve pek çok insanla-durumla karşılaştım. Aslında her bir aile vakasında o insanla birlikte insanlığın bir yönünü gördüm. Kimi zaman onlarla ağladım kimi zaman onlarla üzüldüm belki ama bunlar bana hayatı öğretti-hayata bakış açımı değiştirtti. Aile olmanın, onu korumanın, devamını sağlamanın önemini defaatle iliklerime varıncaya kadar hissettim. Büromuza başvurarak bana bu duygu ve düşünceleri yaşatan tüm aile bireyelerine huzur dolu aile yaşantıları diliyorum.

Necla YILMAZ
Çorum, 2012

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Aile yapısının sağlam olması toplumun geleceğinin teminatıdır. Günümüzde toplum hayatı modern kültürün etkisi altında kalmaktadır. Geleneksel toplum yapısında aile fertleri birlikte yaşadığı için karşılaşılan sorunlara çözüm yolları bulmak daha kolaydı. Yaşanan problemlerde kimi zaman anneye kimi zaman babaya kimi zamanda diğer aile yakınlarına sorunlar anlatılarak çözüm yolları aranırđı. Fakat günümüz insanı, çevresinde sorunlarını paylaşabileceğı çok fazla kişiye sahip değildir. Ancak bunun yerini bir takım kurumlar almıştır.

İnsanların yaşadıkları sorunları çözmeye aşamasında müracaat ettikleri değişik mercilerden birisi de dindir. Din inanan insanlar için daima maddi ve manevi şifa kaynağı olmuştur. Tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de kimi insanlar psikolojik ve ailevi sorunlarını psikolog veya danışmanların yanı sıra dini danışmanlara açmayı tercih etmekte ve aldıkları cevaplarla sorunlarından kurtulmaya çalışmaktadırlar.

Dini danışmanlık literatürümüze yeni girmiş olsa da pratikte ilk insandan bu yana var olan bir uygulamadır. Zira dini kaynaklara göre Hz. Adem (a.s.) yeryüzüne dair hiçbir şey bilmezken Allah (c.c.) ona bir nevi rehberlik yapmış, dünya ve ahiret hakkında bilmesi gerekenleri ona öğretmiştir. Yine bütün peygamberler ümmetleri için dini danışmanlık vazifesi üstlenmiş ve onların yaşadıkları sorunlara çözüm üretme gayretinde olmuşlardır.

Son yıllarda vatandaşlarımızın dini danışmanlık hususunda din görevlilerinden sık sık talepte bulunmaları ve çeşitli konulardaki problemlerini dile getirmeleri üzerine, Diyanet İşleri Başkanlığı, ‘Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarını’ kurarak toplumun bu ihtiyacını daha sistematik ve bilinçli bir şekilde çözmeye gayretine girmiştir. Araştırmamızın konusu Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağılı Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu (AİRB)¹ faaliyetleri ve bu faaliyetlerin dini danışmanlık bağlamında değerlendirilmesidir.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı, İl müftülüklerince, vatandaşların sordukları soruların değerlendirilmesinin yapıldığı değişik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Dini danışmanlık konusu ile ilgili daha önce hazırlanmış akademik çalışmalar arasında Nurullah Altaş’ın “Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri” adlı makalesi ve Üzeyir Ok’un “Dini Danışmanlığın Teorik Çatısı” adlı tezi bulunmaktadır.

¹ Bu tanımlama bundan sonra kısaca AİRB şeklinde kısaltılmış olarak aktarılacaktır.

Araştırmamızı önemli kılan, AİRB'yi dini danışmanlık bağlamında ele alan bir çalışma olmasıdır. Dini danışmanlık, insanların problemlerine, inandığı dinin değerleriyle ilişki kurarak çözüm bulmasına yardımcı olmaktır. Daha önce yapılmış akademik çalışmalarda dini danışmanlık teorik düzeyde ele alınmış ancak konu uygulama açısından eksik kalmıştır. Çalışmamızda ise il bazında AİRB'de yapılan faaliyetlerin bir dini danışmanlık faaliyeti olarak uygulama alanında nasıl gerçekleştiği incelenmiştir.

Ayrıca araştırmamız, ailelere danışmanlık hizmeti veren bir kurum olarak AİRB'nin faaliyetlerine yönelik bir durum tespiti ve mevcut uygulamayı değerlendirme işlevini de yerine getirmektedir. Bu bağlamda, AİRB'ye gelen soruların kimler tarafından, nasıl ve ne şekilde sorulduğunun, toplumda hangi problemlerin daha sık görüldüğünün ve bir şehrin profilini çıkarıp çözüm yollarının tespiti açısından da araştırmamız önem taşımaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Dini danışmanlık, yaşadıkları müddetçe insanların ihtiyaç duydukları bir hizmettir. Bu sebeple dini danışmanlık görevini üstlenen kişilerin bu konuda gerekli kabiliyet ve donanıma sahip olmaları gerekmektedir. Nitekim bazen yeterliliği olmayan kişilerin yapmış olduğu dini danışmanlık ve rehberlik faaliyetleri, danışanlar için bir yardım işlevi görmekten ziyade sorunları daha da büyütüp içinden çıkılmaz bir hale getirebilmektedir.

Araştırmamızın öncelikli amacı, toplumun dini danışmanlık bağlamında daha çok hangi konularda AİRB'ye başvurduğunu; başvuruların demografik değişkenlere göre farklılık arz edip etmediğini tespit etmektir. Araştırmanın bir diğer amacı da uygulamada tespit edilen veriler ışığında dini danışmanlık kavramının doğru anlaşılıp anlaşılmadığının, yapılan danışmanlık hizmetlerinin alanın ilke ve kurallarına uygunluğunun değerlendirmesinin yapılmasıdır. Araştırmamızın en önemli amacı, dini danışmanlık kavramının doğru bir şekilde anlaşılması ve yapılan danışmanlık hizmetlerinin, alanın genel ilke ve kurallarına uygun olarak yapılıp yapılmadığının tespit edilmesi noktasında netlik sağlamak ve şayet böyle bir durum var ise ortaya çıkan aksaklıkların giderilmesi yönünde öneriler sunmaktır.

4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma bulguları araştırmanın uygulandığı bölge(il) ve zaman dilimiyle sınırlıdır. Bu sebeple araştırmada AİRB'suna gelen sorunlar ele alınmıştır. Ayrıca araştırma sadece kayıt altına alınan sorularla sınırlıdır. Bazı sorularda birden fazla probleme rastlandığı için bunlar gruplandırılmış ve gruplandırma esnasında da soruda geçen tüm konular değil danışılan asıl soru esas alınmıştır. Araştırmamız 2009-2011 yılları arasında danışılan sorularla sınırlıdır.

5. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın evrenini Çorum ili oluşturmaktadır. Araştırmamızın örneklemini ise 2009-2011 yılları arasında Çorum Müftülüğüne bağlı AİRB'sunda görevli danışmanlara başvurmuş 180 kiŐiden oluşmaktadır.

6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma teorik ve uygulama olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Teorik kısımda literatür taraması yapılmıştır. Uygulama kısmında ise mülakat yöntemi uygulanmıştır. Bu kapsamda Çorum AİRB'na başvuran 180 kişi ile (153'ü yüz yüze 28'i ise telefonla) mülakat yapılmıştır.

7. ARAŞTIRMADAKİ VERİLERİN ANALİZİ

Araştırmada öncelikle İl Müftülüğünden alınan karteksler incelenerek konuyla ilgili ham verilere ulaŐılmış, daha sonra bu veriler, başvuranlarla ilgili demografik özelliklerin yüzdelerine ulaşılmıştır. Katılımcıların genel özellikleri değerlendirilirken istatistiksel yöntem uygulanmıştır. Yapılan görüşmeler, içerik analizi ile değerlendirilerek yorumlanmış ve elde edilen veriler neticesinde öneriler geliştirilmiŐtir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAM OLARAK AİLE VE TARİHİ GELİŞİMİ

1.AİLENİN TANIMI VE İŞLEVİ

1.1. Aile Kavramının Sözlük Anlamı

Arapça’da “el-üsra, el-ehl, el-al” kelimeleriyle karşılanan“aile²”kelimesi‘a-v-l’ve a-y-l’ kökünden türetilmiş olup; a-v-l kökü “ağır gelen ya da sıkıntı veren bir şeyde başkasına dayanmak” anlamında, a-y-l kökü ise ihtiyaç sahibi olmak anlamını ifade eder.³

Bu kelimeler sözlükte değişik anlamlara da gelmektedir. Bunlardan bazıları; arttı, yükseldi, nafakasını karşıladı, muhtaç oldu, maiyetlerine kafi geldi vb.dir. Bu kelimenin ismi fail olarak manası ise; kişinin, eş ve çocukları, ana, baba vb. yakınları, yani geçimlerini, yiyecek, giyecek vb. ihtiyaçlarını temin ettiği kimselerdir.⁴ Dilimize de geçmiş olan bu kelimenin Türkçe sözlük anlamı ise, “evlilik ve kan bağına, bir başka ifadeyle karı-koca, ana-baba- çocuklar, kardeşler vb. arasındaki ilişkilere dayalı olan bir toplum çekirdeği”⁵ şeklindedir.

Aile anlamında kullanılan “üsra” kelimesi “e-s-r” kökünden gelir. E-s-r kökü“bağlamak” anlamını taşır. Aynı kökten gelen “esir” kelimesi de “tutsak alınmış” ve “bağlanmış” anlamında kullanılmaktadır.⁶

‘El-ehl’ kelimesi e-h-l kökünden gelmektedir. Anlamı ise, “bir adamla kendilerini aynı meskenin bir araya getirdiği kimseler” demektir. ‘Ehlu’r-racul’ ifadesi adamın hanımı anlamında kullanılmıştır.⁷

‘El-al’ kelimesi bir görüşe göre “ehl” sözcüğünden dönüşmüştür. El-al, “yakın akrabalıktan ya da bir sevgiden, dostluktan dolayı bir insanla zati, hususi bağı olan kişileri” ifade etmek için kullanılır.⁸

Görüldüğü üzere aile; eşlerin karşılıklı olarak ihtiyaçlarının karşılandığı, aile bireylerinin birbirine dayandığı, sorumlulukların paylaşıldığı, sevgi ve merhamet gibi duygularla fertlerin birbirine bağlandığı bir müessesedir.

² Hatice Ünlü, *Sünnette Aile İçi İletişim*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

³ Ragıb el-İsfahani, *el-Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, Çev.:Yusuf Türker, 1.Bas.,Pınar Yay. İstanbul 2007, s.1068-1069.

⁴ İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, “a-v-l maddesi” XI, 482- 486.

⁵ Özer Ozankaya, “Aile”, *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1975, s. 1.

⁶ İsfahani, age. s.120.

⁷ İsfahani, age. s.152–153.

⁸ İsfahani, age. s.155–156.

1.2. Terim Anlamı

Terim olarak aile ise; akrabalık ilişkisiyle birbirlerine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği topluluğa verilen isimdir.⁹

Aile, kan bağına dayanan karı, koca, çocuklar ve kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu, toplum içindeki en küçük sosyal “birlik” olarak tanımlanmaktadır. Literatürde, aile hakkında yapılmış tanımlar incelendiğinde genellikle, aile sosyal yaşamın temel birimlerinden biri olarak kabul edilmekte, birimin niteliği ise sosyal bir grup, birlik, örgüt, topluluk sosyal bir kurum ve yapı gibi biraz farklı şekillerde ifade edildiği görülmektedir. Biraz daha kapsamlı olarak aile, “aynı çatı altında yaşayan, gelirlerini paylaşan, evlilik ve kan bağlarıyla birbirine bağlı, çeşitli rollerle birbirlerini etkileyen bireylerin oluşturduğu, yasal, toplumsal ve ekonomik bir kurum” şeklinde tanımlanmaktadır. Ailede, karı-koca yasal evlenme yoluyla, ana-baba ve çocuklar ise kan bağı ile birbirine bağlıdır. Aile üyeleri birlikte, aynı çatı altında yaşarlar, sorumluluklarını iş bölümü halinde yerine getirirler ve gelirlerini paylaşırlar; duygusal bağlarla birbirine bağlıdır.¹⁰

Aileyi teşkil eden fertler devirlere, bölgelere, sosyal ve iktisadi yapıya göre değişmektedir. Geniş aile, bir aile reisinin başkanlığında eş, çocuk, torun, gelin, damat, amca, dayı, hala ve teyzelerden oluşmaktadır. Ailenin ataerkil veya anaerkil oluşuna göre onu meydana getiren fertler de değişmektedir. Dar veya çekirdek aile ise bir karı koca ile çocuklardan meydana gelmektedir. Ailedeki hakimiyetin baba veya annede oluşuna göre aileler ikiye ayrılmaktadır. Baba hakimiyetine dayanan, onun çocuk ve yakınlarını içine alan aileye ataerkil (pederşahi-patriarkal), anne hakimiyetine dayanan, onun çocuk ve yakınlarının teşkil ettiği aileye de anaerkil (maderşahi- matriarcal) aile denir. Ataerkil aile daha yaygın olmakla birlikte insan topluluklarında her iki tip aileye de rastlanmaktadır.¹¹

1.3.Aile Kurumunun İşlevleri

Aile, geleneksel toplumlarda yönetim, din, ekonomi, eğitim gibi diğer önemli sosyal kurumların bazı işlevlerini de üstlenmiş en temel sosyal birimdir. Onlardan etkilenmekte ve onları etkilemektedir. Bir kurum olarak ailenin en temel özelliklerini şu şekilde belirtmek mümkündür:

- ✓ Aile evrenseldir: Aile her toplumda ve sosyal gelişimin her devresinde yer almaktadır.

⁹ M.Akif Aydın, “*Aile mad.*”, T.D.V.İ.A., II, 196.

¹⁰ Halis Ayhan, “*Aileye Yönelik Hukuki Düzenlemeler*”, Türkiye Aile Yıllığı, s.81.

¹¹ Aydın, a.y.,II, 196.

- ✓ Aile duygusal bir temele dayanır: Bunlar, nesli devam ettirme arzusu, annelik, arkadaşlık, ebeveynlik duygularıdır. Bu duygular, romantik sevgiden ırk gururuna, eşlerin şefkat duygularından ailenin ekonomik güvenliğine, kişisel ihtiraslardan neslin devamlılığı duygusuna kadar yükselen ve toplumsal ilişkiler sonucu beliren birbirine bağlı ikincil duygularla kuvvetlendirilmektedir.
- ✓ Aile, bireyleri şekillendirme özelliğine sahiptir: Çocuğun kişilik yapısı aile içinde şekillenmektedir. Aile üyeleri bireyin hem organik hem de zihni alışkanlıklar kazanmasını sağlamaktadır.
- ✓ Ailenin kapsamı sınırlıdır: Aile biyolojik koşullar çerçevesinde sınırlı bir büyüklüğe sahiptir. Şekillenmiş sosyal yapıların en küçüğüdür.
- ✓ Aile sosyal yapıda çekirdek özelliği taşır: Aile, tüm toplumlarda yapıtaş niteliğindedir. Sosyal yapı aile ünitelerinden oluşur.
- ✓ Aile üyelerinin sorumlulukları vardır: Aile, üyelerinden diğer birliklerde görülmeyen devamlı ve çok sayıda isteklerde bulunur. Ailenin üyelerinden beklediği görev yaşam boyu devam etmektedir.
- ✓ Aile sosyal kurallarla çevrilidir: Aile, sosyal tabuların ve kanuni yasaların şekillendirdiği bir sosyal düzendir.
- ✓ Aile, sürekli ve aynı zamanda geçici bir tabiata sahiptir: Aile kurum olarak devamlılık ve evrensellik özelliği gösterir. İki kişinin kurduğu bir birlik olarak toplumdaki diğer örgütler içinde en geçici ve değişken olanıdır.¹²

O halde insanlığın en eski, en temel kurumlarından birisi olan ailenin yerine getirdiği birçok işlev vardır. Bunlar topluma, zamana göre değişiklik gösteriyor olsa da bazıları ortaktır. Söz konusu ailenin işlevlerini de şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Neslin Devamı: Aile, özelde kendisinin genelde ise toplumun varlığını sürdürebilmesi için yeni nesiller/üyeler oluşmasına imkân sağlar.

2. Koruma: Diğer canlılardan farklı olarak insan yavrusu oldukça uzun bir süre bakım ve ekonomik güvenliğe ihtiyaç duyar. Çocukların bu ihtiyaçları aileleri tarafından karşılanır. Bu konuda asıl sorumlu bütün kültürlerde ailedir.

3. Toplumsallaşma: Başta ebeveynler olmak üzere ailenin yetişkin tüm üyeleri çocukları gözetirler, onlara normları, değerleri ve kültürü aktarırlar. Böylelikle toplumun üyeleri haline gelmelerini ve toplumsal yapıda uygun/rahat/kolay şekilde hayatlarını sürdürmelerini sağlarlar.

¹²Burhanettin Can, *Türkiye’de Aile Ailenin Yapısal Özellikleri, İşlevleri ve Değişimi*, Sekam Yayınları, İstanbul 2010, s.7.

4. Cinsel davranışın düzenlenmesi: Cinsellikle bağlantılı normlar bazı bakımlardan toplumdan topluma değişebileceği gibi aynı toplum içinde zamanla da değişebilir. Aile tüm bu durumlarda bir düzenleme gerçekleştirir. Tüm toplumlarda cinsel davranışların karşılanma biçimlerinin meşru şekli aileyi inşa eden nikâh sözleşmesi ile sağlanır.

5. Sevgi arkadaşlık: İdeal bir aile mensuplarına sıcak ve şefkatli bir ortam sağlar. İnsanlar kendilerini aile içinde güvende ve mutlu hissederler. En zor zamanlarında yardımcılarını ve sığınaklarını ailede ve aile üyeleri arasında bulurlar. En büyük mutluluklarını aile bireyleriyle paylaşırlar. Çünkü sevgi ve arkadaşlıkta hiç kimse aile bireylerinin yerini alamaz veya en azından aile bireyleriyle olduğu kadarıyla koşulsuz ve sürekli olamaz.

6. Toplumsal statü sağlama: Aile üyeleri, ailenin geçmişinden gelen belirli sosyal statüleri miras olarak alırlar. Ailenin imkânları, çocuğun daha sonra alacağı eğitim de dâhil birçok konuda belirleyicidir.

7. Kişilik/kimlik inşası: Birey kişiliğinin temel/karakteristik özelliklerini ailesinde kazanır. Aile bireyleri, aile ortamında birbirlerinin kişiliklerinin oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunur. Özellikle aileye yeni katılan bireyler(çocuklar) bu etkilenimin öncelikli muhataplarıdır.¹³

2.AİLENİN ÖNEMİ

Toplum hayatımızın hemen her alanında üzerinde incelemelerde bulunan aile, yüzyıllardan beri en çok tartışılan, tarihsel, toplumsal ve iktisadi süreçler içinde kendisine en çok işlevler yüklenen, çeşitli düşünürlerce değişik biçimlerde tanımlanan bir kurumdur. Dolayısıyla genel olarak aile, tarihin en eski örgütlü yapısıdır. İlk insanla birlikte aile kurumu meydana gelmiş, nesilden nesile intikal ederek, değişik şekiller alarak günümüze kadar ulaşmıştır. Etkisi ve önemi asla kaybolmamış bir sistem, bir yapı, bir kurumdur. İnsanlık ailenin yerini tutabilecek bir başka yapı ortaya çıkaramamıştır. Toplumun yapı taşıdır. Neslin devamını, toplumsal sürekliliğini en sıhhatli bir şekilde sağlayan bir yapı olarak insanda kimlik ve kişiliğin inşa edilmesine, toplumsal değerlerin korunup zenginleştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Böylelikle toplum geleceğe taşınmaktadır. Annelik, arkadaşlık, nesli devam ettirme arzusu, ebeveynlik duyguları, ailede birlikte inşa edilip kökleşmektedir. Sorumluluk, sadakat, güven, bağlılık ve birlik duyguları orada aşılansaktadır. Cinsel davranışların sıhhatli bir şekilde düzenlenmesi, sevgi ve arkadaşlık duygularının geliştirilmesi, toplumsal statünün sağlanması, koruma duygusunun geliştirilmesi aile sayesinde mümkün olmaktadır.

¹³ A.g.e.,a.y.

Ayrıca aile, sorun çözen, sorun çözme kabiliyeti en yüksek olan ve bu konuda alternatifi olmayan tek kurumdur. Bireylerin sorunlarının ele alınıp öncelikle çözüme kavuşturulmak istendiği en önemli fiziksel ve ruhsal bir dünyadır.

Değer bağı ile akrabalık bağının birleşip güç kazandığı bir mekandır, atmosferdir. Bu iki ana bağın sağlam olarak kalması gerekir. Bağlardan birinde meydana gelen kopma diğerini de etkileyip zayıf kılmaktadır. Sağlam aile yapıları sağlam toplumları ortaya çıkarmıştır. Sağlam aile yapıları, kendisiyle, çevresiyle, toplumla, hayatla ve doğayla barışık, sağlıklı, dengeli, istikrarlı ve sorumluluk sahibi şahsiyetli nesiller inşa ederler. Bu sebeplerden dolayı aile kurumu toplumlar için son derece önemlidir. Ailenin diğer bir özelliği de, hem değişimin bir aracı olması hem de değişime karşı en şiddetli direnen bir kurum olmasıdır.¹⁴

Aile, toplumun devamını sağlayan, bireylerin, kimlik ve kişiliklerinin oluşmasında, toplumsallaşıp topluma uygun üyeler haline gelmelerinde alternatifi olmayan öncelikli ve en önemli kurumdur. Bireyin toplumla teması, doğuşuyla katıldığı aile aracılığıyla ve ailesinde başlamaktadır. Çocuk ile aile arasında başlayan etkileşim çocuğun o topluma uygun bir üye oluşuna imkân sağladığı gibi, bireyin ailesi tarafından eğitip-öğretilmesi de toplumun sürekliliğine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla aile bireyin kişiliğinin inşa olunduğu yer ve toplumun yapıtaşısıdır.

Toplumun çekirdeği olan aile, insanlık tarihinin başlangıcından beri hep var olmuştur. İnsan toplumunun olduğu yerde aile vardır. Zira ailenin olmadığı bir topluma rastlamak mümkün olmamıştır. Ailenin varlığı insanlıktır, dolayısıyla insanın var oluşuna bağlı bir sürekliliğe sahiptir. Ve bu öylesi bir sürekliliktir ki, en köklü toplumsal değişimler karşısında bile iç direncinden bir şey kaybetmemiş, şekil ve işlev farklılaşmalarına rağmen hep var olmaya devam etmiştir.

Toplumun temeli olan aile, her toplumda ve her zaman bir erkek ve bir kadının evlenme kararıyla başlamıştır. Toplumsal bir meşruiyete dayanan söz konusu beraberlik fizyolojik, psikolojik tatmin, kültür aktarımı, koruyuculuk, toplumsallaştırma, ekonomik dayanışma ve eğitim işlevlerini, herhangi bir öncelik sırası olmaksızın, aile ortamında yerine getirmektedir. Oldukça önemli ve karmaşık karakterli bu işlevleri nedeniyle, aile kurumunda gerçekleşebilecek olumsuz durumlar doğrudan ve kolaylıkla bireylere ve toplumsal yapıya yansımaktadır. Dolayısıyla, eğer bir toplumda aile kurumu kendisinden beklenen işlevleri yerine getirmemeye başlamışsa, orada problemlili bireylerin ve ciddi toplumsal problemlerin görülmesi kaçınılmaz olmaktadır.

¹⁴ Can, a.g.e., s.2.

Bireyin sosyal çevresiyle teması doğumla katılmış olduğu aile aracılığıyla ve ailesinde başlamaktadır. Çocuk ile ailesi arasında başlayan etkileşim çocuğun o topluma uygun bir üye oluşuna (sosyalleşme) imkan sağlarken, aynı zamanda yeni üyelerini eğitip-öğretmek toplumun sürekliliğine de katkı sağlamaktadır. Bireyin sosyalleşme sürecinde kişisel özellikler ve istekler toplumsal kalıplara göre şekillenirken toplum sürekliliğine katkı sağlayacak bir üye daha kazanmış olmaktadır.¹⁵

Kısacası aile, üyelerinin barınma ve bakım gibi fiziksel, sevgi ve şefkat gibi duygusal, öğrenme gibi sosyal ihtiyaçlarını karşılar. Bunlar kişilerin kendi başlarına aileden başka hiçbir yerde bulamayacakları imkânlardır. Bu imkânlar hem kişinin hem de toplumun güçlenmesine yardım eder, kişilerin sosyalleşmelerini sağlar.

Ferdi ihtiyaçları ilk elden karşılayan, sosyal benliği ve şahsiyeti hazırlayan, insanı insan yapan özellikleri öğreten aile kurumu, toplumun çekirdeğini oluşturduğuna göre toplumun örgütlü bir yapıya kavuşması da aileyle başlar, çünkü toplum aile denilen hücrelerden oluşmuştur, hücrelerin kendi arzusundaki bir örgütlenme, toplumun örgütlenmesini sağladığı gibi hücrelerdeki bozulmalar da tüm toplumu olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Dolayısıyla bir toplumda görülen olumlu veya olumsuz özellikleri o toplumu oluşturan ailelerde görmek mümkündür. Aynı şekilde ailelerde en çok görülen özellikler de bir toplumdaki en karakteristik özellikler olarak karşımıza çıkar. Bu açıdan aile kurumunun daha kuruluş aşamasında, toplum mozağında önemli bir yeri vardır ve küçük küçük mozaikler büyük mozağın renklerini ve desenlerini oluştururlar. Toplumun dil, din, töre ve geleneklerini, özetle kültürünü yaşatan önemli bir ünite olan aile, sosyal temeli oluşturan ilk gruptur. Birincil grup olarak toplumdaki sosyal fonksiyonu, toplumun bünyesini ve toplumun karakterini tayin ve tespit eder ki onun bu özelliği herkes tarafından kabul edilmektedir.¹⁶

Aile her toplumun kendi kültür çerçevesi içinde şekillenip oluştuğuna göre, bir milletin özelliklerini öğrenebilmek mikro düzeyde o milletin ailesinin incelenmesini gerektirmektedir. Zira aile, bireyin ben şuuru ile toplumun biz şuuru arasında bir köprü görevi yapmaktadır. Kısaca aile, başlangıçta biyolojik motiflerle kurulan, daha sonra sosyal bir kuruma dönüşen, bireylerini biyolojik, psikolojik ve sosyal yönlerden himaye edip geliştiren, nesli devam ettiren, toplumun kültürel birikimleri ve yüksek değerlerini onlara kazandırarak sosyalleştiren, hayata hazırlayan, terbiye eden, onlara yardımlaşma, dayanışma, işbölümü duygularını aşıl原因, toplumsal sözleşmenin en küçük sembolü niteliği taşıyan bir birliktir, ünedir.

¹⁵ Can, a.g.e.,s.1

¹⁶Mehmet Birekul-Fatih Mehmet Yılmaz, *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile* . Yediveren Yay. Konya 2001, s.104-106.

Sağlıklı toplumun oluşabilmesi, sağlıklı bir aileye bağlıdır, aksi takdirde kademe kademe sosyal yapı çözülmekte ve çökmektedir. Geleceğe güvenle bakmak isteyen milletler aileyi güçlendirmenin ve çağdaş bir yapıya kavuşturmanın yollarını aramaktadırlar.

Ayrıca yaşayan din ve kültürlerin her birine göre bir evlilik anlayışı ve evlilik esasına dayalı bir aile yapısı bulunmaktadır. Hemen hemen hepsinde, evlilikle ortaya çıkan aile kutsal bilinmekte, mahremiyet ve sadakat esasına dayanmakta, zina ve benzeri şeyler hoş karşılanmamaktadır. Bütün dinler, aileye önem vermekte ve toplumun inşasına buradan başlanması gerektiğinde birleşmektedirler.¹⁷

3.AİLENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

3.1.Ailenin Tarihçesi

Aile kurumunun ortaya çıkışı, insanlık tarihiyle eş zamanlıdır. Aile, tarih içerisinde yapısal olarak bir takım değişikliklere maruz kalmış olsa da, günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Değer ve davranışlar, aile kurumu sayesinde insanlara benimsetilir. Ona göre, ailenin kültürel değerleri yaşatma ve aktarma misyonunu şu şekildedir: “Aile kurumu sağlam kurulmuş olan ve tabii şekilde yaşatabilen toplumlarda ‘sadakat, namus, iffet, dürüstlük, şefkat ve merhamet’ başta olmak üzere, insani yüce değerler daha kolay korunmakta ve canlılığını devam ettirmektedir.”

Aile neslin devamını sağlar. Çocuklarla genişler; önceki nesli bünyesinde bulandıran yapısı ve kültürlenme yoluyla milli benlik ve kimliğin devamını gerçekleştirir. Ailede sevgi, saygı, sıra anlayışına dayanan bir dayanışma vardır.¹⁸

Ailesiz bir toplum olmaması her toplumda aile fenomeni bulunmuştur. En basit toplumlarda bile aile var olmuştur. Ayrıca ilk toplumsal kuralların önemli bir bölümünü, kadın ve erkek ilişkilerini belirleyen ailevi kurallar oluşturmuştur. Levi-Strauss’un ve Malinowsky’nin ilkel topluluklar konusunda yaptıkları incelemeler, toplumsal yaşamın özellikle aile ve akrabalık çerçevesinde oluştuğunu ortaya koymuştur. Bu incelemeler ilkel topluluklarda bile aile olgusunun var olduğunu ve toplumun aileden başlayarak şekillendiğini göstermektedir.

İnsanın tarihi açısından bakınca, ailenin tarihinin ilk insanın tarihi kadar eski olduğu anlaşılır. Ailenin oluşumunu siyasi, hukuki, dini menşelerle açıklamaya çalışan teoriler olmuştur. Ailenin kaynağını dini menşeli olarak açıklayanlar insanlık tarihinin özellikle ilk dönemlerinde ailenin her şeyden önce dini bir cemaat olarak karşımıza çıktığını söylemektedir.

¹⁷ Birekul ve Yılmaz, age., s.15-16,

¹⁸ Sadık Tural, *Tarihten Destana Akan Duyarlılık*, 4.Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000,s.83.

Eski Mısır ve İsrail’de ve hatta bütün ilkel ve politeist halk dinlerinde aile bağının her şeyden önce kutsal bir temele dayanmakta olduğunu ifade ederler.¹⁹ Aile grubu bu dini önemini başta İslam dini olmak üzere bütün semavi dinlerde de korumuş, ancak modern zamanlarda ortaya çıkan sekülerizasyon sürecine paralel olarak onun dini fonksiyonlarında önemli değişiklikler gözlenmiştir.

Özetle aile, kadın ve erkeğin toplumsal hayata başlaması ile ortaya çıkıp çeşitli değişiklikler geçirerek yapı ve işlevlerinde meydana gelen değişmelerle bugün de varlığını devam ettirmekte ve toplumun temel bir ünitesi olma özelliğini korumaktadır.²⁰

3.1.1.Yahudilik’te Aile

Yahudilik inanç esasları itibariyle, diğer ilahi dinlere benzer özellikler taşımakla birlikte kendine has niteliklere sahip bir dindir. Ve din ile ırk adeta özdeşleşmiştir. Bu görünüm Yahudi toplumunun her sektöründe kendini hissettirmektedir. Dolayısıyla toplum esasını oluşturan aile de sosyal olduğu kadar dini bir kurumdur. Bu nedenle Tevrat’a göre hükümlerini tanzim eden Yahudi toplumu aileyi dini prensiplere dayalı bir evlilikle kurmakta, onu neslin devamı ve çoğalması için gerekli görmektedir.²¹

Yahudilik’te aile sadece sosyal değil, aynı zamanda dini bir topluluktur. Atalar kültü bir aile ibadetidir. Geleneksel ibadeti muhafaza eden ve onu yeni nesillere aktarma görevini üstlenen, aile ve onun reisi olan babadır. Aynı zamanda baba, bir aile ibadeti olarak evde icra edilen fışh (pesah) bayramına da başkanlık etmektedir.²² Bu yüzden babanın ruhani bir hüviyeti vardır ve sınırsız otoritesi de buradan geçmektedir. Aile bağlarını koparan kimse atalarının himayesinden mahrum olur. Evlenmeyerek ailenin ortadan kalkmasına sebep olan kimse ise sadece bir sosyal birimin değil, bir kültürün yok olmasına da sebep olmaktadır. Bu yüzden Yahudilik’te bekar kalmak büyük günahdır.²³

Yahudi aile esas itibariyle ataerkil bir görüntü vermektedir. Ataerkil ailede, evlene kadın kocasının kabile ya da klanına geçer. Akrabalık, kabile ilişkisi ve miras erkeğe göre belirlenir. Bu yüzden ailenin aile isminin devamında erkek çocuklar önemli bir rol oynar. Yine bu aile yapısının bir gereği olarak kocanın karısı üzerinde büyük bir hâkimiyeti vardır. Bunun

¹⁹ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay.,İstanbul 1998, s.240.

²⁰ Birekul ve Yılmaz,age.,s.106-108.

²¹ Mustafa Erdem , *Dinler ve Aile* Türk Aile Ansiklopedisi,T.C.B.A.A.K.,Ankara 1991,C.III, s.343

²² Çıkış, 12/ I- 51

²³ Aydın, “Aile Mad.”, T.D.V İ.A. , II, 196.

bir gereği olarak da ailede erkek hâkimiyeti görülür. Bu hâkimiyet ilk insanın karısının (Havva) cennetteki itaatsizliği ve kocasını yanıltma sebebine bağlanır.²⁴

Ailenin erkek çocukla devam edeceği anlayışı, onun aile içinde önemli bir yer tutmasına yol açmıştır.

Yahudilikte evlenme hem endogami hem de egzogami karakter taşır. Genel bir kural olarak var olan dışarıdan evlenmeme endogaminin geniş bir uygulaması niteliğindedir. Bazı akrabalarla evlenmeme kuralı ise dıştan evlenmeyi oluşturur. Evlenme sırasında kadının ailesine bir para veya mal verilir(mahar). Başlangıçta bunun üzerinde evlenen kadının hiçbir hakkı yoktu. Sonraları aileye verilen para ve mal bizzat evlenen kadına ödenen bir hediyeye dönüşmüştür. Evliliğin sona erdirilmesi (boşanma) ise Yahudilik'te meşru bir olay kabul edilir.²⁵

Yahudilerin evlilikle ilgili gelenekleri İslam'ın getirdiği esaslar ile benzerlik gösterdiği gibi farklılıkları da içerir. Örneğin nikâh esnasında Yahudi erkekler kadına 'mahar'adı verilen bir miktar mal verirler, bu mecburidir. Nikah 'havra'da kıyılır, iki şahit huzurunda akit gerçekleştirilir.²⁶ Boşanma ise dince hoş olmamasına rağmen hahamların huzurunda gerçekleşir, yoksa kabul edilmez, boşama hakkı yalnız kocanın olup kadının hiçbir hakkı yoktur.

3.1.2.Hristiyanlık'ta Aile

Hristiyanlık'ta da aile yapısı yahudilikten pek farklı değildir. Zaten Hz. İsa öncesi şartları lağvetmek üzere değil tamamlamak için gelmiştir.²⁷ Yine de Hristiyanlıkta, Yahudilikten farklı unsur, inanış ve geleneklere rastlanır. İnsan-Allah, insan-İsa ve İsa-Kilise arasında kurulan benzerliklerin neticesi olarak aile, iman ile Allah arasındaki ilişkiye benzetilmekte, dolayısıyla ona bir kutsiyet atfedilmektedir. Bu yönüyle tamamen dini bir kurum kabul edilen aile bir ölçüde Yahudilikteki maddeci anlayışa bir tepki oluşturur.

Yahudilikte olduğu gibi Hristiyanlıkta da erkek aile reisliğine layık görülmektedir. İsa Mesih kilisenin başı olduğu gibi erkek de ailenin başıdır. Hatta kadın kocasına Rabbine tabi olduğu gibi tabi olacaktır. Dolayısıyla Hristiyanlı babanın hâkimiyetine dayalı, babaerkil bir aile yapısından söz edilebilir. Kadının hâkimiyeti söz konusu değildir. Zaten kadın Hz. Âdem'e

²⁴ Tekvin 3/16

²⁵ Tesniye 24/1

²⁶ Ali Osman Ateş, *Asrı Saadette Dinler ve Gelenekler* B.Y.A.S.İ.,Editör:Vecdi Akyüz, Beyan Yay. İstanbul 1995,c.II, s.284.

²⁷ Matta5/17

suç işletmiştir, suç işlemeye sebep olan kadının hâkimiyeti düşünülemez. Yahudilikte olduğu gibi kocanın adeta mülkiyeti altındaki bir mal da değildir.

Aileyi meydana getiren evliliğe Hristiyanlıkta o ölçüde kutsi bir mahiyet verilmiştir ki evlenmekle karı kocanın tek bir beden haline geldiği ve artık ayrılmalarının mümkün olmadığı sonucuna varılmıştır.²⁸ Buna göre boşanıp başkasıyla evlenen eş zina etmiş olmaktadır.²⁹ Çünkü önceki evliliği devam etmektedir. Her ne kadar bu yasak yahudilikteki boşanmaların aşırılığına bir tepki olarak ortaya çıkmışsa da boşanmayı tamamen reddettiği için bu defa da bir başka aşırılığa sebebiyet vermiştir. Bu sebeple Batı dünyasında ahlaki problemlerin ve çözümlerin temelinde Hristiyanlıktaki bu boşanma yasağının bulunduğunu ileri sürmek mümkündür.

Hristiyan aileler tek evli olduğu söylenebilir. Ancak bu da kesin değildir. Hristiyanlığın ilk döneltelerindeki hiçbir konsül birden çok kadınla evlenmeye karşı çıkmamıştır. Nitekim Charlemagne çok evliliği sadece papazlara yasaklamış, Luther ise iki eşlilik tasvip etmiştir. Bazı hristiyan mezhepleri de çok evliliği kabul etmektedir. Ancak sonraki dönemlerde çok kadınla evlenme yasağı getirilmiştir.³⁰

Aileye oldukça fazla kutsiyet verilmiş, bu yuvanın yıkılmaması tavsiye edilmiş, bunun Tanrı'nın emri doğrultusunda kurulmuş manevi bir kurum olduğu inancı yayılmıştır. Ailenin dağılmaması için boşanma zorlaştırılmıştır. Evlilikle ilgili geleneklerde de aileye atfedilen bu kutsiyetin izlerini görmek mümkündür. Örneğin evlilik Tanrı buyruğu olduğu için papazın idaresinde (kilisede törenle) gerçekleşmiş, yasak olan günlerde evlenme töreni yapılmamıştır. Yakın akraba ile evlilik Yahudilikteki gibi yasaklanmış, anne-baba, kardeş, sütkardeş, hala, teyze, baldız üvey çocuk vs. ile evlilik akdi yapılmamıştır.³¹

3.1.3.Cahiliyye Toplumunda Aile

İslam öncesi sosyal yapı, aile yaşantısında etkin olmuştur. Bu devir içindeki cehalet, adaletsizlik vs. aile kurumu içerisinde de belirgin bir şekilde görülür.

Hız. Muhammed S.A.S.'ın peygamberliğini ilan ettiği yıllara gelinceye dek cahiliye devri Araplarında sosyal hayatlarının tabii bir neticesi olarak düzenli bir aile müessesesinin olduğu söylenemez. Gerek dağınmık bedevi (göçebe) hayatı olsun, gerekse ona nispeten daha düzenli olan kabile hayatı olsun, aile için bu imkanı sağlayacak potansiyele sahip değildi. Bu devirde görülen iki aile tipinden ilki soy birliğine dayanan klan ailesi, ikincisi de evlilik yoluyla

²⁸ Markos,10/8-12

²⁹ Matta,19/9;Luka,16/18

³⁰ Aydın, "Aile Mad.", T.D.V İ.A. , II, 197-198.

³¹ Ateş,age.,c.II,s.298.

oluşan tabii aile idi.³² Klan ailesi daha çok dini ve hukuki mahiyeti olan bir cemiyet tipini andırıyor; tabii aile ise kabilenin gölgesinde kalmış, onun küçük parçası olarak kıymet ifade eden, çok fonksiyonu olmayan bir birim görünümü arz ediyordu. Bu şekliyle aile geniş kapsamlı bir birlikteliği içeriyordu. Zira aile dışarıdan istihlak, muahat ve hılf şeklinde katılmalarla genişleyen bir yapıya sahipti. Buna göre herkes istediği bir yabancıyı ailesine katabilirdi. İstihlak denilen bu katılmada ailenin yeni üyesine hür ise ‘daiy’,esir ise ‘mevla’ denilirdi. Bir kölenin fidye ödemeksizin ailenin (sözleşmeli) ikinci sınıf bir üyesi olması durumuna ‘hılf’ denilirdi. Hılf bir aile üyesi olarak mirasa katılsa bile diyet vs. gibi hukuki durumlarda yarım adam işlevi görürdü. Ayrıca bir Arap gözüne kestirdiği herhangi bir kimseyi ‘muahat’(kardeşlik) ilan ederek ailesinin üyesi sayabilirdi.³³

Nesebin önemli olması sebebiyle akrabalık erkek akrabalar yoluyla oluyor, bunun sonucu olarak da aile ataerkil bir özellik taşıyordu. Ad, Semud, Beni Mudar, Beni Haşim, Kureyş gibi kabile isimlerinin çoğu da bu kabilelerin müşterek bir atadan geldiğini göstermektedir. Zaten cahiliye Arap toplumunda erkek kadından daima önemlidir. Çünkü aile aynı zamanda ekonomik işleve haiz bir üretim merkezidir. Erkek güç kaynağı savaşçı olarak buna hizmet eder ama kadın bunu yapamaz ve bu yüzden de değersizdir. Bu yüzden kız çocuğuna sahip olmak utanılacak bir şeydir. Hatta bazı kabilelerde kız çocuklarını diri diri gömme âdeti de fakirliğin savuşturulmasında ailenin en değersiz bireyini feda etme düşüncesiyle gelişmiştir.³⁴

İslam’ın ilk yılları da dahil cahiliye toplumunda belirgin bir evlenme şekli ve şartı yoktu. Toplumda hem çok eşliliğe hem de birçok evlilik şekline rastlanabiliyordu. Bu evlilik şekilleri içerisinde İslam’ın bazı kayıt ve şartlarla devam ettirdiği evlilik (nikah) olduğu gibi, iki kişinin kızlarını ya da velisi buldukları kadınları mehirsiz değiştirmeleri ve evlenmeleri suretiyle olan trampa evliliği (nikah-ı şığar), ölen kişinin başka kadından olan en büyük oğlunun analığını alması ya da mehiri karşılığında başkasına vermesi şeklindeki evlilik(nikah-ı makt), iki kız kardeşle birden evlenme ya da sınırsız olarak çok kadınla evlilik şekilleri de bulunuyordu.³⁵

Özellikle çok kadınla evlilik İslam öncesinde Arabistanda oldukça yaygın bir şekilde uygulanıyordu. Toplumda egemenliği elinde bulunduran erkekler dilediği kadar kadınla aynı anda evlenebiliyor; dilediğinde de onları boşayabiliyorlardı. Erkeği bu konuda sınırlayacak tek

³² Birekul ve Yılmaz, age., s.120.

³³ Mustafa Aydın, *İlk Dönem İslam Toplumunun Şekillenışı*, Pınar Yay. İstanbul 1991, s.197.

³⁴ Erdem, age. c.I, s.349.

³⁵ Hayrettin Karaman, *Asrı Saadette İslam Hukukunun Oluşumu*, İstanbul 1995, c.III,s.26

faktör ekonomik gücüydü.³⁶ Tabii ki bu uygulamanın arka planında kabile ve ailelerin gücünün nüfusa dayanması yatıyor, çok evlilik iş gücünü artıran ve savaşlar sebebiyle uğranılan nüfus kaybını telafi eden tabii bir yol olarak görülüyordu. Hatta çok evlilik kudret ve servetin, tek eşlilik zayıflık ve fakirliğin sembolü haline gelmişti; bunu iftihar vesilesi sayıyorlardı.³⁷ Bu da çok evliliğin yayılmasını kolaylaştırıcı bir etken olarak kendisini gösteriyordu.

Evlenmeye bazı sınırlılıklar ve yasaklamalar da getirilmişti. Özellikle yakın akraba ile evlilik yasaklanmıştı. Analar, kızlar, halalar, teyzelerle evlenilmez, evlatlık ise gerçek evlat gibi telakki edilirdi.³⁸ Ayrıca Araplar aynı kabile içinden evlenmeye gayret ederler, yabancılarla evlenmeyi hoş karşılamazlardı.

Kız evleneceği zaman baba onun fikrini asla almaz, erkekle doğrudan anlaşılır, mehir denilen muayyen bir meblağ olmadan evlilik gerçekleşmezdi. Evlenmenin geçerli olabilmesi için geçerli olan tek unsur mehirdi.³⁹

Evliliğin meşru ve muteber olası ‘mehir’ şart koşular, mehirsiz evlenme ayıp sayılır, hatta mehirsiz evlenen kadınlarla evlenilmiş bile telakki edilmezdi. Mehrin kadına verilmemesi (veliye verilmesi) bu dönemde evlenmenin bir satın alma anlamı taşıdığıнын bir göstergesi idi. Mehrin belli bir ölçüsü yoktu, zira köleler ve cariyeler bile mehir olarak verilebilirdi.⁴⁰

Evlilikle ilgili bazı inanışlar da mevcuttu. Örneğin ‘şevval’ayı uğursuz sayılır ve bu ayda nikâh, zıfâf yapılmazdı.

Ailenin oluşumu ile ilgili bu belirsizlik ortamı ailenin çözülmesinin de (boşanma) başlı başına bir sorun olmasını beraberinde getirmekteydi. Zira evlilikte olduğu gibi boşanmada da belli bir hukuki kural yoktu. Erkeğin egemenliği ve kadının bir mal gibi telakki edilişi boşanma uygulamalarına da yansımış, erkeğin kadını kolaylıkla boşamayıp onun bir başkasıyla evlenmesine ve ona rahatlıkla eziyet etmesine olanak tanımıştır. Kadının ise bu durum karşısında yapabileceği bir şey yoktu.⁴¹ Boşama hakkını tek taraflı elinde bulunduran erkek keyfine göre bir kadını çok kez boşayabilir ve tekrar onunla evlenebilirdi.⁴²

Boşama sonrasında iddet esnasında da kadına olmadık işkenceleri gündeme getiren adetler uygulanıyordu. Kadının temizlenmesine izin verilmemesi, bir nevi hapis hayatı yaşatılması vs.şeklinde yapılan bu eziyetlere karşı hiçbir hukuki dayanağı olmayan kadın bu

³⁶ Birekul ve Yılmaz, age., s.122.

³⁷ Kemal Ali Kevser-Salim Öğüt, *Çok Evlilik Maddesi*, T.D.V.İ.A., c.VIII, s.316.

³⁸ Karaman, age., s.27.

³⁹ Birekul ve Yılmaz, age., s.122.

⁴⁰ Ateş, age., c.II, s.248.

⁴¹ Aydın, age., s.199.

⁴² Ateş, age., c.11, s.253.

duruma katlanmak zorunda kalıyordu.⁴³ Boşamada belli kuralların olmayışı evlilikte olduğu gibi bir takım uygulamaların ve boşama şekillerinin geliştirilmesini gerektirmiş, toplum da bunun için bazı esaslar getirmişti. Örneğin bir kişi karısına ‘sen benden boşşun’ demek suretiyle onunla boşanabiliyor, karısına yaklaşmamaya yemin edip, bir iki sene yaklaşmayınca boşanmış sayılıyor (ila), yine erkek eşine ‘sen bana anamın sırtı gibisin’ demek suretiyle de(zihar) evlilik akdini sona erdirebiliyordu. Kadını evlilik bağına koparabilmesi ancak kocasına belirli bir meblağı vermesi halinde (hulü) gerçekleşebiliyordu.⁴⁴

Görüldüğü gibi İslam öncesinde aile psikolojik bir sevgi saygı temelinden yoksun, hukuki bir dengesi olmayan, üyeleri arasında hak ölçüsünün bulunmadığı, erkeğin ön planda tutulduğu, buna karşın kadın ve çocukların hiçbir rolünün ve öneminin olmadığı bir kurum olmadığı görünümünde idi. İyiden iyiye sarsılmış olan aile de ne evlenmenin (nikâh) ne de boşanmanın(talak) belli bir şekli ve kuralı yoktu. Evliliğin gerçekleştirilişi bakımından bir düzine kadar aile şekli hâkimdi.

İslamın gelişi ile birlikte aile, bir kurum olarak toplumu yönlendirecek birçok özelliğini de elde etmiş, bireyi aile içinde eğitmeyi hedeflediği için de aileye oldukça önem verilmiştir. Bunun sonucu olarak da İslam cahiliyedeki aile hayatının birçok unsurunu değiştirmiş ve birçoğunu da ortadan kaldırmıştır.

3.1.4. İslam’da Aile

Sosyal kurumlar içerisinde bu kurumların en küçüğü ve en eskisi olan aile, toplumların dönüşümünde birincil fonksiyonlara haiz bir birim olma özelliğini hemen hemen hiçbir toplumda kaybetmemiştir. Bu nedenle bütün tek tanrılı dinler (musevilik, hıristiyanlık, İslamiyet) aile ile ilgili konulara değinmiş ve bu konulara bazen şaşılacak kadar ayrıntılara inen belli esaslar getirmişlerdir. Her üç dinde de aileye verilen önem büyüktür. Evlenme, karı-koca, çocuk, akraba ilişkileri, boşanma, nafaka vs. gibi konular kutsal kitaplara dayanılarak tarih boyunca çeşitli toplumlarda uygulanmıştır.⁴⁵

İslam’da aile, hıristiyanlıkta olduğu gibi tamamen dini bir kurum olarak düşünülmemiş, yahudilikte olduğu gibi de bazı esasları kişisel istekler doğrultusunda tahrif edilmemiştir. Hem kişinin huzur bulduğu bir ortam, hem neslin devamı için bir vesile, hem de kişiyi dince günah sayılan çeşitli kötülüklerden koruyan bir vasıta olarak tarif edilebilecek İslam Ailesi⁴⁶, toplumun oluşmasında kendisine en çok önem verilen kurumlardan olmuştur.

⁴³ Age.,c.II,s.258.

⁴⁴ Karaman,age.,s.27-28.

⁴⁵ Ümit Meriç Yazan, *İslam’da Aile*, Aile Yazıları-2, T.C.B.A.A.K.. Ankara 1991, s.423.

⁴⁶ Aydın, age.,c.II, s.199.

Tüm toplumsal sistemlerin üzerinde önemle durma gereği hissettiği bir kurum olan aile, İslam'da da kendisine oldukça önem verilen bir (sosyal-dini) kurum olarak sosyal hayattaki yerini almıştır. İslami toplum düzeninde aile, insanlığın ilk ve asıl birimidir. Medeniyeti mümkün kılan yapıcı bir kuvvet olarak aile, insanları birleştirme gibi önemli bir fonksiyonu da ifa eder. Ailenin bu söz konusu öneminden dolayı İslam, aileyi ilgilendiren sosyal meselelere özel bir ilgi göstermiş ve toplum bu en küçük biriminin sağlam, kuvvetli ve sağlıklı bir temel üzerinde kurulması için büyük çaba göstermiştir.⁴⁷

Temelde bir kadınla bir erkekten meydana gelen aile, insanlar arasındaki tanışma ve dayanışmanın ilk aşamasıdır. Kur'an-ı Kerim'de "*Kaynaşmanız için size kendi cinsinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet koyması O'nun varlığının delillerindendir.*"⁴⁸ buyrulmaktadır. Bu ayet, aile ortamının insanın ruh ve beden sağlığı için ne kadar gerekli olduğunu açıkça ifade etmektedir. Ruhi sukunet bulmak, huzura kavuşmak ve kaynaşmak için bir kadınla bir erkeğin aile olmak üzere karar vermeleri gerekir. Çünkü gerek erkek gerek kadın tam anlamıyla kendi kendilerine yeterli değildirler. Her birisinin kendi çapında bazı eksiklikleri mevcuttur. Bu eksiklikleri gidermenin tek yolu ise aile olmak için bir araya gelmekle mümkün olabilmektedir.

Aile hayatı dünyevi mutluluk için bir sığınak ve bir kaledir. Çünkü kadın ile erkek, iki ayrı cins olmaktan çok bir bütünün iki parçası gibidirler. "*Kadınlar yaratılıştan erkeklerin benzeridirler.*"⁴⁹ Sözü erkekle kadının, aynı şahsiyetin iki ayrı elemanı olduğunu vurgulamaktadır.

İslam'dan önceki devrede sistemli bir aile düzeni olmayışı, kadınlara ve çocuklara itibar edilmeyişi⁵⁰, aileyle ilgili hukuki ve sosyal yaptırımların yok denecek kadar az oluşu, toplum bireylerinin bir aile yuvası içerisinde bulunma ihtiyacı hissetmemelerine ya da bunu bizzat istememelerine yol açmış, sonuçta toplumda derin yaralar açacak ahlaki sorunlarla karşı karşıya kalınmıştı. Bu nedenle İslam aileyi (dolayısıyla toplumu) sağlam temellere oturmak için pratik ve meşru birçok ölçü koymuştur.⁵¹

İslam'ın oluşturduğu sosyal hayat içerisinde aile sadece fiziki bir birliktelik olarak algılanmamış, aynı zamanda sosyal bir öge ve kurulması dinen gerekli bir kurum olarak

⁴⁷ Afzalurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, Çev. Heyet, 2.bas. İnkılâp Yay. 1996, c.II, s.28.

⁴⁸ Kur'an-ı Kerim, Rum, 30/21.

⁴⁹ Tirmizi, Taharet, 82.

⁵⁰ Mücteba Uğur, *Asrı Saadette Sosyal Hayat, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992,c.I, s.195.

⁵¹ Afzalurrahman,age.,c.II, s.29.

görülmüştür. Bu nedenle evlilik teşvik edilmiş, bekârlık kınanmıştır.⁵² Evliliğin gerekliliği birçok ayet⁵³ ve hadiste⁵⁴ vurgulanmıştır. Hatta Kur'an'da en detaylı anlatılan konular; evlenme, boşanma ve aile fertlerinin görev ve sorumlulukları ile ilgili konulardır. Namaz, oruç, hac ve zekât ile ilgili konular bu kadar detaylı yer verilmemiştir. Çünkü aile kurumu, hem birey hem de toplum için hayati öneme haizdir. Yüce Allah ve Hz. Peygamber' in aile kurumuna bu kadar değer vermesi, insana, insan neslinin devamına ve insanın huzur, mutluluk ve barış içinde yaşamasına verilen önemin bir göstergesidir.

Buna karşın, evlilik dışı tüm ilişkiler yasaklanmış, özellikle zina büyük günahlardan sayılmış ve buna başvurular ağır ifadelerle kınanmıştır.⁵⁵ Ayrıca zina toplumsal hayat içerisinde ortaya çıkmadan durdurulmaya çalışılmış ve bu nedenle, kadınlara ve erkeklere iffetli olmaları, kadınlara ziynetlerini toplum içinde sergilememeleri tavsiye edilmiş⁵⁶, kendilerine haram olan erkeklerle gereksiz yere konuşmamaları ve onları ağırlamamaları uyarısında bulunulmuş⁵⁷, kadın ve erkeklerin karışık olmaları yasaklanmış⁵⁸ ve genelde kadının hareket alanı ev ile sınırlandırılmıştır.⁵⁹ Hem kadın hem de erkeklere izinsiz olarak başkalarının evlerine girmemeleri emredilmiş⁶⁰, müstehcenliğe ve hayâsızlığa yol açacak haller yasaklanmış⁶¹ ailenin kutsiyetine karşı bir suç işlendiğinde ise ders ve ibret olması için sert bir ceza öngörülmüştür.⁶² Böylece toplum sorumsuz davranışlardan temizlenmiş ve aileyi bozan, ona zarar veren, sürtüşme ve ayrılmaya sebep olan tüm hareketler yasaklanmıştır.⁶³

Birçok toplumda olduğu gibi, İslam aile yapısı da ataerkildir. Fakat bu aile yahudilikte, hıristiyanlık ve eski arap toplumunda var olan yapıdan farklıdır. Aile reisinin onu meydana getiren fertler üzerindeki yetkisi öncekilere oranla son derece sınırlıdır.⁶⁴ Arap toplumunda yaygın olan kız çocuklarını öldürme âdeti yasaklanmıştır.⁶⁵ Kocanın karı üzerindeki yetkileri de aile birliğini devam ettirme esasına yönelik ve bununla sınırlıdır. İslam'da kadın yahudilik ve hıristiyanlıktaki gibi ilk günahın vebalini taşımamaktadır, çünkü Hz. Adem'i aldatan kadın

⁵² Nur Suresi/32, Nisa Suresi/3.

⁵³ Hucurat Suresi/3, Araf Suresi/187, Zümer Suresi/6, Rum Suresi/21, Nahl Suresi/72, Nur Suresi/32.

⁵⁴ ör. 'Nikah benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimi uygulamazsa benden değildir.', Buhari nikah/1, Mace Nikah/1.

⁵⁵ Furkan Suresi/68.

⁵⁶ Nur Suresi/30-31.

⁵⁷ Ahzab Suresi/32.

⁵⁸ Ahzab Suresi/59.

⁵⁹ Ahzab Suresi/33.

⁶⁰ Nur Suresi/27.

⁶¹ Nur Suresi/19.

⁶² Nur Suresi/2-3.

⁶³ Afzalurrahman, age., cII, s.109.

⁶⁴ Aydın, age., c.II, s.199.

⁶⁵ İsra Suresi/31, Enam Suresi/151.

değil şeytandır.⁶⁶ Kadın ve erkek esas olan bir mal olarak değil, aynı haklara sahip kimseler olarak görülür.⁶⁷ Yalnız erkeğin toplumsal hayatta üstlendiği ağır yükler nedeniyle hak ve yetki bakımından kadına karşı nisbi bir üstünlüğe sahip olması bir gerek olarak belirmiştir.⁶⁸

Başlangıçta İslam ailesinde görülen bu baba taraflı endogam ve poligam yapı⁶⁹ tedrici olarak değişikliklere uğramıştır. İslam belli bir dereceye kadar kan, süt sihri hısımlarla evlenme yasağı koyarak⁷⁰ esas itibariyle bir aile egzogamisi uygulamıştır. Bunu yanı sıra kadınların sadece müslüman erkeklerle, erkeklerin de farklı din olarak yalnızca ehli kitaptan olan yahudi ve hıristiyanlarla evlenebilmeleri kuralı ile çok geniş anlamda bir içten evlenmenin (endogami) var olduğu söylenebilir.⁷¹

İslam'da aile esas itibariyle tek evlilik (monogami) üzerine kurulmuştur.⁷² Fakat belli durumlarda kocanın dörde kadar evlenmesine izin verilmiştir. Ancak bu bir emir değil belli şartlarda başvurulmuş bir uygulamadır. Bunda tek amaç olarak çoğalma kastedilmemiş, esas olarak erkeğin eşleri arasındaki adaleti, erkek ve kadının mesut olmaları alınmıştır.⁷³ Bu itibarla İslam ailesinin poligami özellikleri de içeren bu ilkesi, bireyin her halükarda bir aile ortamı içerisinde bulunmasını ve burada eğitilmesini temin içindir. Savaş vs. gibi şartlarda toplumda oluşan nüfus dengesizliklerinde ailesiz kalan birçok fert, bu tür uygulamalarla aile ortamına katılmış, böylece hem fert bu durumdan kurtulmuş, hem de toplum gelecek felaketleri bu yolla durdurmuştur.

Bunun yanı sıra İslamiyetin önerdiği aile tipinin, nüfusun erkek-kadın kategorilerini, her iki cinsin ferdiyet kapasitelerini azami ölçüde gerçekleştirmelerine imkân veren bir ferdiyetçi yapıya dayalı olduğunu söyleyebiliriz.⁷⁴ İslam, topluma ferdiyetçi bir yapı getirirken ailenin önemini daha da artırmaktadır. Çünkü aile çocuğa miras bırakmakla değil, ona iyi bir eğitim ve terbiye vermekle mükelleftirler. İslam'da anne hakkının çok büyük olması, terbiye ve eğitim merdiveninin ilk ve (modern psikolojiye göre de şahsiyetin şekillenmesinde) en önemli basamağının anne kucağı olmasından ötürüdür.⁷⁵

⁶⁶ Bakara Suresi/36, Araf Suresi/20.

⁶⁷ Ebu Davud Taharet 94, Tirmizi Taharet 82, Darimi Vudu 76

⁶⁸ Aydın, age., a.y.

⁶⁹ Meriç Yazan, age., s.429.

⁷⁰ Nisa Suresi/23.

⁷¹ Aydın, age., a.y.

⁷² Nisa Suresi/3.

⁷³ Hüseyin Atay, *Kur'an ve Hadiste Aile Planlaması*, Aile Yazıları-6, T.C.B.A.A.K., Ankara 1991, s.240.

⁷⁴ Amiran Kurtkan Bilgiseven, *İslam'ın Önerdiği Ferdiyetçi Aile Yapısında Kadın Hakları ve Ülkemizdeki Durum*, Reyhan Basımevi, Ankara 1990, s.99.

⁷⁵ Age., s.94.

Geniş aile tipinin gözlemlendiği İslam toplumunda çekirdek aile tiplerine de rastlamak da mümkündür. Ayrıca İslam'ın aileye getirdiği yenilikler arasında evlatlık kurumunun suni bir ilişki olarak görülmesi sonucu reddedilmesi de⁷⁶ söylenebilir. Kimsesiz çocukların bakılıp büyütülmesi ise bütün topluma ve devlete yüklenmiştir.⁷⁷ Yine İslam'ın gelişi ile mehir kolaylaştırılmış ve direkt olarak kadına verilmiş, boşanmadaki belirsizlik ortadan kaldırılmıştır.⁷⁸ Allah'a en sevimsiz gelen(gazaplandığı) fakat helal⁷⁹ olarak tanımlanan boşanmanın (talak) ailenin çözülmemesi için denenen tüm yolların netice vermemesi sonucu gerçekleştirilmesi hususu benimsenmiştir.

Sonuç olarak İslam, aileye verdiği önem ve yapıda gerçekleştirdiği değişiklikler ile bu küçük birimi toplumun atomu haline getirmiş, her şeyden önce toplumdaki her bireyin bir şekilde aile ortamına girmesini ve buradaki eğitimden faydalanmasını hedeflemiş ve bu ortamda filizlenen eğitimli bireylerle de toplumu yapılandırma yoluna gitmiştir. Doğal olarak bu durum ailenin her dönemdekinden daha önemli ve fonksiyonel olmasıyla sonuçlanmıştır. Dolayısıyla yüce dinimiz İslam, eşler arasında sevgi, saygı, karşılıklı anlayış ve birbirlerinin haklarına saygıyı emretmektedir. Her şey insan için, onun mutlu ve huzurlu olması içindir. İnsanın en mutlu, huzurlu ve güvende olduğu yer evidir, ailesidir, eşi, annesi, babası ve çocuklarının yanındır. Bu çerçevede içinde birbirine sevgi ve saygı ile bağlı bulunan, karşılık beklemeden yardımlaşan ve dayanışan, bu sayede huzura, güvene ve mutluluğa kavuşan fertlerin meydana getirdiği aileler birbirine eklenerek mutlu ve huzurlu bir toplumu oluştururlar. Böyle fertleri ve aileleri içeren toplum aynı zamanda bütün insanlar için barış, güven ve huzur unsuru olacaktır. Bu yüzden Kur'an ve Sünnette en detaylı olarak aile hayatına yer verilmiştir. Kur'an ve Sünneti kendimize örnek alarak; aile içi davranışlarımızda, eş ve çocuklarımıza karşı tavırlarımızda, çevremize karşı tutumlarımızda daha dikkatli olmamız gerekir.

3.1.5. Türkler'de Aile

İslamiyet öncesi Türk toplumunda ilk sosyal birlik olan ve "oğuş" sözü ile ifade edilen aile,⁸⁰ sosyal bünyenin çekirdeği durumunda idi. Bu sebeple, aile sisteminin esasları siyasi, sosyal hemen bütün Türk kuruluşlarına ve fertlerin davranışlarına yansımıştır. İslamiyet öncesi Türk toplumundaki özel mülkiyette, özel hukukta, insanları himayeye yönelik sosyal davranışlarda, soya saygıda, adalet, dini hoşgörü anlayışlarında ve bütün bunları

⁷⁶ Aydın, age., c.II, s.200.

⁷⁷ Ahzab Suresi/45.

⁷⁸ Nisa Suresi/4.

⁷⁹ İbni Mace, Talak 3, hadis no:2018.

⁸⁰ "Oğuş" sözüne "aile" anlamı yanında "kabile, boy, soy, akraba, nesil" gibi anlamlarda verilmiştir. Bunların toplu bir değerlendirilmesi için bkz. A. Donuk, "Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile" *Aile Yazıları*, I, s. 297

gerçekleştirmek ve korumakla görevli olan devletin “baba” telakki edilmesinde, Türk ailesinin (ana, baba, çocuklar ilişkilerinde temellenen) prensiplerini görmek mümkündür. Esasen bu dönemde aile, devletin dayandığı iki temel sosyal birlikten birisi idi.⁸¹ Nitekim Ögel, “ Türk devlet anlayışının kökleri daha çok aile ile aileden daha büyük olan boy ve köy düzenlerinden geliyordu” şeklinde ifade ettiği bu oluşumu, “aileden imparatorluğa” şeklinde sistemleştirmiştir.⁸²

Sosyologlar ve antropologlar, “evlilik biçimleri” ve “yapı evrimleri” bakımlarından çeşitli aile tipolojileri geliştirmişlerdir.⁸³ İslamiyet öncesi Türk ailesi ile ilgili olarak da çok fazla tipoloji tartışması yapılmıştır. Avrupalı sosyologlardan bir kısmı, Grenard’ın “Türkistan’da Türk ailesi pederşahidir” ifadesinde birleşmişlerdir. Bu görüşe karşılık Ziya Gökalp, “Hiçbir Türk şubesinde Türk ailesinin pederşahi bir şekilde olmadığını”, ileri sürmüştür.⁸⁴ Ögel ise Türklerde “ana ailesi (maderşahi)’nin ”en ufak bir izine bile rastlanmadığını”⁸⁵ söylemektedir. “Pederşahi aile” ile “pederi aile” arasında önemli farklılıklar vardır. Çeşitli topluluklarda görülen pederşahi aile, babanın sultasına dayandığı halde; pederi aile, velayet esasında baba hukukunun hâkim olduğu bir aile tipidir.⁸⁶ Pederi ailede baba söz sahibi olmakla birlikte, ananın da aile işlerinde fikri alınmaktadır. Pederi ailede miras ve akrabalık, iki taraflıdır. (agnatik ve kognatik); yani hem baba soyunu, hem ana soyunu takip eder.⁸⁷

Gerçekten de Türklerde çok gelişmiş bir “baba ailesi” vardı. Evin ve devletin sahibi ve başı, baba idi. Bunun için Dede Korkut Kitabı’nda da, evden söz açılınca “atam anam evine dönsem” deniyor ve ev ile ocağın sahibi baba ile ata, daha önce anılıyordu. Türkleri esaretten kurtaran ve ikinci Göktürk Devleti’ni kuran İltiğ Kutlug Kağan da şöyle demektedir: “Türk milleti yok olmasın diye Tanrı tarafından Hatunu il Bilge Hatun ile birlikte tahta çıkarılmıştır.”⁸⁸ Bu Türkçedeki aile ve akrabalık ile ilgili kelime ve kavramların evlilik sistemi

⁸¹ İbrahim Kafesoğlu *Türk Milli Kültürü*, 8. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1991 s. 202.

⁸² Bahaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, (13.yy. sonlarına kadar), Ankara 1982,s. 11, 13.

⁸³ Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul 1988, s. 237

⁸⁴ Birsen Gökçe “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, Aile Yazıları I, Ankara 1991, s.205 -223

⁸⁵ Gökçe “Evlilik Kurum ve Aile Yapısı ile İlişkileri”, Türk Aile Ansiklopedisi, II, Ankara 1991, s.512.

⁸⁶ Kafesoğlu, *age.*, s. 201

⁸⁷ Mehmet Eröz, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Aile “Türk Ailesi”*, Aile Yazıları, I, 1991,s. 266. Gökalp, pederi ailede babanın eşi ve çocukları üzerinde sadece “demokratik” bir hakkı olduğunu; pederşahi ailede ise babanın eş ve çocuklar üzerinde sultaya dayanan bir hakkı olduğunu belirtmektedir: “Hülasa pederi aile hürriyetçi ve müsavatçı bir ailedir.”

⁸⁸ Ögel, “*Türk Ailesinde Kadın*”, Tercüman Kadın Ansiklopedisi, I,s.76.

ile ilgili gelenek ve törenlerin, miras hukukunun, nihayet kadının aile ve sosyal hayattaki statüsünün gösterdiği üzere, “kan akrabalığı esasında”⁸⁹ yapı bakımından kuvvetli, gelişmiş bir “baba ailesi” (pederi) biçiminde olan Türk ailesinin temeli “dışarıdan evlenme”, (exogomy) ye dayanıyor.⁹⁰

Büyük Hun İmparatorluğu’nda, hakanların kız aldıkları belirli boylar vardı. Aynı gelenek Göktürkler’de, Uygurlar’da ve Kırgızlar’da da görülüyor. Yenisey Kitabeleri’nden birindeki “yatta tünürime ardıldım” (yâd eldeki dünürümden ayrıldım) ifadesi de gösteriyor ki, İslamiyet öncesinde Türklerin dünürleri yâd elden oluyordu. Dışarıdan evlenme geleneği Dede Korkut Hikâyeleri’nde de açıkça görülmektedir. Mesela, iç Oğuz Beyi Kazan’ın dayısı, Taş (Dışı) Oğuz Beyi Oruz idi. Baybeyrek ile nişanlısı Banu Çiçek birbirini tanımıyordu. Kazan Bey’in oğlu “yâd kızı hebilime destur versin” diye vasiyet ediyor; Deli Dumrul “yâd kızı helalim var” diyordu.⁹¹ Birçok Türk lehçesinde yer alan “dünürücü” ve “görücü” ile ilgili kelimeler⁹² ”anne tarafından akrabalık” ifade eden “tay” sözü⁹³ ve “kalın” gibi müesseseler de, Dışarıdan evlenme geleneğini kuvvetli bir şekilde göstermektedir. “Kalın”, bir aile malıdır.⁹⁴ Evde erkek çocukların kalın üzerinde miras hakkı vardır. Kalın verilen gelin, artık erkek ailesinin bir malı olmuştur. Kalın, babanın oğullara, evlenme payıdır. Başlıksa, kız ailesine verilen bir armağandır. Baba malından kızlara bir pay düşüyorsa bu da kızın çeyizidir. Kalınsız kız verme geleneğine yine anıtlarda rastlanmaktadır.⁹⁵ Genellikle öldürülen bir kişinin ailesine, kalınsız bir kız veriliyor ve böylece, anlaşma yoluna gidiliyordu.⁹⁶ Türklerde, ölen kardeşin dul kalan zevcesi ile veya çocuksuz üvey anne ile evlenme şekli (leviratus) mevcuttu. Üvey anne ile yapılan evlenmelerde oğulları kendilerinin doğumundan sonra babası tarafından alınan kadınlarla evlenebilirdi. Türklerde bu geleneğin gayesi; dul kalan kadınları himaye ve onların hayatını garanti altına almak ve aile mülkünün parçalanmasını önlemektir.⁹⁷ Levirat geleneği aynı zamanda “ailenin bölünmezliği” anlayışının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Ölen bir kardeşin eşi ile çocuklarının sahipsiz kalarak, yoksulluk içinde yaşamalarına, töre gereğince

⁸⁹ Kafesoğlu, a.g.e. s. 200.

⁹⁰ Ögel, a.g.e. s. 237, “Grup Dışı Evlenme” de denilen exogomy; kişiye ait olduğu grubun içinden değil, dışından eş seçme imkânı tanımaktadır. Dışarıdan evlenme sistemi, insanların kendi aileleri ya da grupları dışarıdan evlenmelerini öngörmekle, bir toplumun çeşitli grupları arasındaki haberleşme ve işbirliği imkânlarını artırmakta, sosyal kaynaşmayı sağlamaktadır.

⁹¹ Abdulkadir İnan, “*Türk Dügünlerinde Exogomie İzleri*”, Makaleler ve İncelemeler, Ankara 1968, s. 341.

⁹² Mesela, Kazak ve Altay Türkçesinde “yavçı” (yüçü), Yakutlar’da “tüngün körüççü” Oğuzlar’da “yorıgçı”, görücü veya dünürücü anlamına gelmekteydi. Bk. İnan, a.g.m. s. 347.

⁹³ Ögel, a.g.e. s. 249. Mesela, “dayı” (tayı, togay) ve “teyze” (tey-eze-si)

⁹⁴ Ögel, a.g.e., s. 256.

⁹⁵ Mahmut Tezcan, *Türk Ailesi Antropolojisi*, 1. Baskı, İmge Kitabevi, 2000, s. 16.

⁹⁶ Tezcan, a.g.e. , s. 16.

⁹⁷ Kafesoğlu, a.g.e. s. 201,

izin verilmeyordu. Sahipsiz kalan çocukların başlarını alıp gitmesi de onlar için büyük bir kayıp sayılıyordu.⁹⁸ İslamiyet öncesinde Türk ailesi yapı bakımından “geniş aile” (veya büyük aile) şeklinde değil, “küçük aile” tipinde idi.⁹⁹ Eski Türk ailesinin en küçük aile olduğu bazı tarihi kayıt ve müşahedelerle belirlenmektedir. Mesela, W. Eberhard, Tabgaç ailesinin böyle olduğunu tespit etmiştir.¹⁰⁰

Eski Türklerde görülen dışarıdan evlilik (exogomy) ve “küçük aile” yapılanması, “tek eşle evlilik” i (monogamy) de beraberinde getirmiştir.¹⁰¹ Türklerde genellikle tek eşle evlilik görülmektedir.¹⁰²

Başta Dede Korkut Hikâyeleri olmak üzere Oğuzlarla ilgili bütün destanlarda, hepsi “beğlerden” olan kahramanların tek bir kadınla evli oldukları görülmüyor. Destanlarda, Divanü Lügati’t-Türk’te, Kutadgu Bilig’de “kuma” ve “ortak”tan bahis yoktur. Mesela, Beğlerbeği Kazan’ın bile tek bir karısının (“boyu uzun Burla Hatun”) adı geçiyor. X yy.da Oğuz ülkesini gezen İbn Fadlan, Oğuz Subaşısının ve misafir kaldığı bir Oğuzun tek kadınla evli olduğunu görmüştü.¹⁰³

Çok eşle evlilik Türk ailesinde kendine has özellikleri olan bir durumdur. Türkler, ilk kadının rızası ile ve çocuğu olmaması halinde ikinci bir eşle evlilik yapıyorlardı.¹⁰⁴ Daha çok zenginlerin birkaç kadınla evlendiği görülmüyordu. Fakat Türklerde ilk kadın evde “baş kadın” idi. Ve her zaman saygıdeğer ve üstün tutulmuştur. Mesela, Göktürkler’de, hakanlık tahtına sadece birinci kadınların çocukları çıkabilmişlerdir. Orta Asya’da Kırgızlar, ilk kadına “ev sahibesi” anlamında “Boy-Biçe” diyorlardı. Bir Kırgız atasözünde “evin birinci sahibi (erkek olarak) evde doğar, ikincisi de Boy-Biçe olarak dışarıdan gelir.” ifadesiyle ilk kadının statüsü vurgulanmaktadır.¹⁰⁵ Kaşgarlı Mahmud, birinci kadının “oglogu hatun”, yani “doğuran ve doğurduğu iyi olan hatun” olarak tanıtmıştır.¹⁰⁶ Dede Korkut’ta, “başım tahtı, evim bahtı, kadınım, direğim, dölüğüm” diye anılan kadınlar da, evde ya “baş kadın” ve yahut “tek kadınlar” olmalıdır.¹⁰⁷

⁹⁸ Ögel, a.g.e. s. 244 vd. Levirat geleneğinin uygulamasında “dulun isteği ve rızası” esastı (Bk. Ögel, a.g.e. s. 257)

⁹⁹ Gökçe, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, s. 217.

¹⁰⁰ Kafesoğlu, a.g.e. s. 201.

¹⁰¹ Çünkü sosyolojik bakımdan, küçük ailenin meydana geliş nedenleriyle, tek evliliğe duyulan istek ve ihtiyaç arasında büyük bir paralellik vardır. (Bk.Gökçe, Evlilik Kurumu ve Aile yapısı ile İlişkileri, s.511.)

¹⁰² Kafesoğlu a.g.e. s. 201.

¹⁰³ İbn Fadlan, *Seyahatnemesi*, Haz.:R., Şeşen, s. 35- 38.

¹⁰⁴ Ülker Akkutay, “İslamiyet’ten önce Türk Ailesi”, Türk Aile Ansiklopedisi, I,

Ankara 1991, s.57 Hatta Türkler’de ilk kadının bizzat evlendirdiği erkekler vardır. Mesela, Göktürkler’de Bilge Kağan’ın Ulu Hatun’u kocasını bir Çinli prenses ile evlendirmek istemişti.

¹⁰⁵ Ögel. a. g. m. s. 114.

¹⁰⁶ Ögel. a. g. m. s. 114.

¹⁰⁷ Ögel. a. g. e. s. 252.

Görüldüğü üzere İslam'dan önce Türklerde aile önemli bir kurumdu. Türklerde devlet düzeninin temeli, aile düzeninden geçmekteydi.

Aile, devletin küçük bir modelidir. Ailede çocuklar üzerindeki babanın otoritesi, devleti yöneten hükümdarın millet üzerindeki hâkimiyeti gibidir. Bu bağlamda, Eski Türklerde “devlet düzeni” ile “aile düzeni” arasında bir benzerlik vardır.¹⁰⁸ Türk ailesinin zor ve cebre dayanan “pederşahi” tipte olmadığını fakat velayet esasında, baba hukukunun hakim olduğu “pederi” tipte bir aile yapısına sahip olduğunu ifade eder.

Türk ailesinde, kadın meclislere katılırdı. Yaşlı kadın cemiyet içinde söz hakkına sahipti. Erkekler tek eşle evlilik yapardı.¹⁰⁹ Türk ailesinde kadının ve çocukların kendine ait mülkünün olduğunu ifade eder. Bununla birlikte evlenen kadının, baba evinden getirdiği çeyiz malı üzerinde kocanın hiç bir tasarrufu yoktu. Çubukçu, ailenin kültürü koruma ve aktarma misyonunu şöyle ifade eder: “Türkler değişik kültürlerle yüz yüze gelmelerine rağmen kendi törelerini ve kişiliklerini korumasını bildiler. Kendi sosyal yapılarında yabancı etkileri eritip kültürlerini geliştirdiler. Türklerin aile yapısının güçlü olması, kültürlerinin temel unsurunun devamının önemli nedenlerindedir.”¹¹⁰

Türkler, sekizinci yüzyıldan itibaren İslam dinine girmeye başlamıştır. Onuncu yüzyılda, Türk boyları kitleler halinde İslam dinini kabul etmiştir.¹¹¹ Türkler, İslam'dan önceki milli-kültürel değerlerini İslami değerler ile bütünleştirmişti.

3.2.Aile Tipolojileri

Farklı kültürlerde, eş adayının aynı kabile ya da akraba grubu içinden olup olmaması ve eş sayısına göre değişik evlenme şekilleri vardır. Aynı kabile içinde yapılan evliliklere ‘iç evlilik’ (endogami), kabile dışından yapılan evliliklere ise ‘dış evlilik’ (exogami) adı verilir. Evlilik yapılan eş sayısına göre de farklı isimler alır. Buna göre, tek eşle evlilik monogami, birden fazla eşli olma hali ‘çok eşlilik’ (poligami) olarak ifade edilir. Ancak yine aile hakkında pek çok taksonomileri yapılabilir, zira tek bir aile tipinden söz edilemez. Geçmişte ve bugün yaşamakta olan toplumların yapılarına göre türlü aile ilişkileri oluşmuştur. Her alanda olduğu gibi aile de, temelde kabul edilen ilkenin durumuna göre çok değişik açılardan sınıflandırılmıştır. Örneğin E. Durkheim’in, evrimci eğilimin evrensel denilebilecek toplumsal

¹⁰⁸ Abdülkadir Donuk, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Aile*, “Çeşitli Topluluklarda Aile”, Aile Yazıları, Ankara 1981,s.287.

¹⁰⁹ Mehmet Eröz, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Aile*, “Türk Ailesi”, *Aile Yazıları*. Ankara 1977

¹¹⁰ İbrahim Agah Çubukçu, *Türk-İslam Kültürü Üzerinde Araştırmalar ve Görüşler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1987,s.11.

¹¹¹ Çubukçu, age.,s.75.

gelişme basamakları olarak gördüğü klan, fratri, kabile, site, imparatorluk ve ulus aşamalarına denk düşecek şekilde aileyi altı kategoriye ayırır:

- 1.Totem Aile
- 2.Anaerkil Aile
- 3.Babaerkil Aile
- 4.Pederi Aile
- 5.Soy Ailesi
- 6.Modern Aile

Pek çok aile biçimini içinde barındıran bu kategoriler bir aile sınıflandırmasından çok, tek düze bir evrimleşme çizgisine işaret etmektedir.¹¹²

Aile üzerine araştırmalarıyla tanınan Le Play de mirasın gelişine göre aileyi üçe ayırmaktadır:

- 1.Babaerkil Aile
- 2.Kök Aile
- 3.Kararsız Aile

Babaerkil ailede mal kuşaktan kuşağa parçalanmadan devam etmekte ve otoriteyi de baba elinde bulundurmaktadır. Kök aile de, aile mülkü mirasçı olarak seçilen çocuğa geçmektedir. Kararsız aile de, mal parçalanmakta buna bağlı olarak aile de çözülmektedir. Kararsız ailede herkesin uyduğu bir otorite de bulunmamaktadır.¹¹³

Başka bir aile taksonomisinde de 'yerleşim yeri ilkesi' esas alınmıştır. Yerleşim yerine göre aile:

- 1.Büyük Kent Ailesi
- 2.Gecekondu Ailesi
- 3.Kasaba Ailesi
- 4.Köy Ailesi
- 5.Göçebe Ailesi olarak beş ayrı şekilde katagorize edilmektedir.¹¹⁴

Aile taksonomisinde göz önünde bulundurulan başka bir ilke de sosyo-ekonomik aşamalardır. Buna göre de aile:

- 1.Sanayi öncesi aile(örneğin geniş aile, burjuva ailesi, vb.)

¹¹² Mustafa Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi*, Vadi Yay. Ankara 1997, s.43

¹¹³ Age.,s.44

¹¹⁴ Mustafa Aydın, age., a.y

2.Sanayi ailesi(çekirdek aile)

3.Sanayi ötesi toplum ailesi, olarak üçe ayrılır. Bu sonuncu aile ayrımı da kendi arasında çözülen, parçalanmış ve tamamlanmamış aile tiplerine ayrılmaktadır.¹¹⁵

Özetle en ilkel toplumlardan en modern toplumlara kadar her birinde aile adı verilen, bazen otorite, çevre, akrabalık ve mülkiyet ilişkilerine, bazen de hane halkı kompozisyonuna bağlı olarak şekillenen bir sosyal yapı biçimi ile karşılaşmaktadır.

Aile tipleri, şekillenmesine tesir eden faktörler açısından ele alınırsa başlıca iki grupta toplanabilir. Birinci grup sınıflandırmada ‘otorite’ ikinci grup sınıflandırmada ise ‘hane halkı’ ölçüt olarak alınmaktadır.¹¹⁶ Bu duruma göre ailelerin büyük (geniş) aile, küçük (çekirdek) aile ayrımı hane halkı ölçüt alınarak yapılmış bir ayrımdır.

Otorite temel alınarak aileler:

1.Babaerkil(pederşahi, baba ailesi)

2.Anaerkil(maderşahi, anailesi) olarak ayrılırlar.

Ataerkil aile tipinde, her şey babanın kişiliği etrafında toplanmıştır.¹¹⁷ Pederşahi ailede baba egemendir. Bütün yetkiler aile reisi olan erkekte toplanmıştır. Ataerkil ailede, aile çeşitli biçimler alabilmekte aynı evin içinde eşler ile birlikte cariyelerin de oturabildiği, bazen de bir oğlun hanımı ile birlikte aileye dâhil olduğu görülmektedir. Ataerkil ailenin gelişimine, teknolojik gelişme ve değişimler de katkıda bulunmuştur. Teknolojik gelişme ve değişimler, erkeğin zaferine yol açtı, toplayıcılık ve avcılık dönemi geride kalıp, çobanlık, çiftçilik oluşunca bakır, demir, bronz bulunup madenden araç-gerçler, silahlar yapılıncaya kadın-erkek arasındaki eski iş bölümü de tarihe karıştı; kadının görevlerinin önemi ikinci sırada kaldı. Erkek ise özdeksel değerlerin baş yaratıcısı durumuna geldi, savaş araç-gereçlerini, sürüleri o elde ediyordu.¹¹⁸ Böylece babanın hâkim olduğu bir aile biçimine yani ataerkil bir aileye geçiş yapılıyor, babanın hâkimiyeti tescillenmiş oluyordu.

Ataerkil aile tipine ilk önce eski Roma’da rastlanmaktadır. Bu bakımdan bu aileye Türkçe’de ve yabancı dilde ‘Roma Ailesi’ de denilmektedir.¹¹⁹ Ataerkil ailede tam anlamıyla babanın hakimiyeti vardır. Bu ailede erkek çocuğa değer verilirken kız çocuklara hiç önem

¹¹⁵ Mustafa Aydın, age., s.45

¹¹⁶ Birsen Gökçe, ‘Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme’, s.214.

¹¹⁷ Birekul ve Yılmaz, age., s.110.

¹¹⁸ Ozankaya, age., s.361.

¹¹⁹ Gökçe, age., s.214.

verilmez.¹²⁰ İslam öncesi Mekke toplumunda görülen ailenin özelliği ile ataerkil ailenin bu özelliği örtüşmektedir.

Ataerkil aile, ailede erkeğe üstünlük vermiş, kadının ise hem aile hem de toplum içindeki yerini sarsmıştır.¹²¹ Bu açıdan da İslam öncesi aile yapısı ile örtüşmekte ve kadının bir meta' olarak görüldüğü toplumun durumunu yansıtmaktadır. İslam öncesi Mekke toplumunda kadına hiç değer verilmez; hatta doğan kız çocukları bir utanç unsuru olarak görülür ve daha da ileri gidilerek kız çocukları diri diri toprağa gömülürdü. Bu çeşit ailede baba dini ve ekonomik görevleri yerine getirirken gerektiğinde birden fazla kadınla da evlenebilirdi. Burada esas amaç erkek çocuğa sahip olmak ya da üretime katkıda bulunacak fertlerin sayısını artırmaktı. Bu tür aileler geniş ailenin bir kısım özelliklerini de ihtiva etmektedir. Devlet otoritesinin yerine, küçük bir devlet gibi bütün üretimi gerçekleştiren bu aile de baba otoritesi vardır.

Modern toplumlarda baba hakimiyetine dayanan aile normal aile tipi haline gelmiş¹²², fakat on dokuzuncu y.y.'ın sanayisiyle gelişen ve kadının da üretime ortak olduğu eşitlikçi bir ortamda bu aile tipi kadın ve erkek eşitliğine dayanan bir aile tipine bürünmeye başlamıştır.

Anaerkil (maderşahi) aile de annenin egemenliği görülüyor, bütün yetkiler annede veya onun adına en büyük ağabey ya da erkek kardeşte yani dayıda toplanıyordu. Kadınlar kabilelerde söz sahibiydiler.¹²³ Bu aile tipine özellikle ilkel toplumların ikinci kademesinde rastlanmaktadır. İkel toplumların birinci kademesinde avcılığa ve toplayıcılığa, ikinci kademesinde ise tarıma dayalı bir ekonomi söz konusudur.¹²⁴ Böylece toplumların göçebelikten kurtulup toprağa yerleşmesi ile birlikte anaerkil aile tipi ortaya çıkmıştır, ancak böyle bir sistemin ilkel toplumlarda tam olarak bulunup bulunmadığı şüphelidir, bu anlamdaki anaerkilliğin tarihte var olduğu gösteren arkeolojik ve antropolojik bir kanıt da yoktur.¹²⁵ Anaerkillik teriminin ikinci kullanımı, annelerin aile reisi olduğu, bir toplumsal örgütlenme tipi ve soyun annelere göre belirlendiği yaygın kullanımla özdeştir.¹²⁶ Anaerkilliğin ortaya çıkışını, toplumsal yapı temelinden ziyade özel durumlarla ilgili olduğunu ifade edebiliriz. Erkeğin üretim için evden uzaklaştığı savaş vs. gibi durumlar buna örnek gösterilebilir. Dolayısıyla bu durumda anne bu aile tipinde yüksek bir toplumsal önem de kazanmış olmaktadır.

¹²⁰ age., a.y

¹²¹ age., a.y

¹²² Birekul ve Yılmaz, age., s.111.

¹²³ age., a.y

¹²⁴ Gökçe, age., s.215.

¹²⁵ Gordon Marshall, 'Sosyoloji Sözlüğü' Bilim ve Sanat Yay.Ankara 1999., s.22.

¹²⁶ M.Akif Aydın, *Aile mad*, T.D.V.İ.A., c.II, s.196.

En yaygın olan ikinci aile taksonomisi aile üye yoğunluğu bakımından ele alan tasniftir. Bu tipolojiye göre aile:

- 1.Geleneksel (Geniş) Aile
- 2.Modern (çekirdek) Aile olarak iki çeşittir.

Geniş Aile: İçinde büyük anne ve babaların, dede ve torunların birlikte yaşadıkları, evlenen erkek çocukların eşlerini aile içine getirdikleri aile tipidir, özellikle tarım ekonomisine toplumlarda rastlanır.¹²⁷ Geniş aile terimi, bir hanede birçok kuşağın bir arada yaşadığı bir aile sistemini anlatır. Aynı aile biriminin içinde birkaç kuşağın yatay, dikey ya da hem yatay hem dikey olarak genişlediği birden fazla evli çiftin bir arada yaşadığı bir ailedir. Geniş aile şekli, yatay olarak, tüm erkek kardeşleri ve eşlerini, bunların evli erkek çocuklarını ve torunlarını kapsamakta; dikey olarak da baba, evli oğulları, gelinleri ve torunları aynı evde oturmaktadır.¹²⁸ Büyük aile tipi, bir hayat ortaklığı, bir ortak yaşam tarzı, kültürel bir ünite ve mülkiyet ortaklığı karakteri arz ediyordu. Aile, bir ev ekonomisi düzenler, çocukların, yaşlıların ve hastaların bir sosyal bakım merkezi görevini görür, meslekler de büyük ölçüde bu aile içinde edinilirdi.¹²⁹ Aile içindeki büyüklerin, küçük çocukların eğitilmesinde önemli işlevleri bulunmakta çocukların sayısının fazla olması yük getirmemekteydi, çünkü çocuklar bizatihi üretime ortak oluyorlardı. Genellikle bu ailelerdeki ekonomi tüketmek için üretim şeklindeydi.

Geniş aile, henüz kurumsal alanın yaygınlaşmadığı, dolayısıyla global toplumun tüm kurumsal işlevlerinin yerine getirildiği bir aile tipini ortaya koymaktadır. Geniş ailenin üyeleri toplumsallaştırma gibi bir işlevi de vardır. Genelde tarıma dayalı toplumların aile türü olan geniş ailenin şu andaki kamusal alanı yansıtacak şekilde birçok işlevi vardır. Bunları sekiz başlık altında toplayabiliriz:

1. Ekonomik işlevler, geniş aile hem üretim hem tüketim birimidir. Aile içerisinde yaşa ve cinsiyete göre bir iş bölümü mevcuttur. Evin reisi hem baba, hem patron; çocuk da hem oğul hem de çıraktır. Kol gücüne dayalı bir ekonomi, kendi tüketimi için üretim esasına dayana bir ekonomi söz konusudur.

2. Saygınlık işlevi, geniş aile kişiye aynı zamanda toplumsal bir saygınlık da kazandırır. O ailenin bir üyesi olmak toplumsal statüyü de etkileyebilmekteydi. Kişinin statüsünü bilmek için bu çeşit ailelerde ‘kimlerdensiniz?’ sorusu yöneltilirdi.

¹²⁷ Birekul ve Yılmaz, age., s.112-113.

¹²⁸Age., a.y

¹²⁹Mustafa Ergün, ‘Sanayileşme ve Ailenin Görevinde Meydana Gelen Değişmeler’, Türk Aile Ansiklopedisi,T.C.B.A.A.K., Ankara 1991, c.III, s.893.

3. Eğitim işlevi; çocuk, toplumun kültürünü, mesleki bilgilerini aile içinde elde ederdi. Aile içindeki büyüklerin çocukların eğitilmesinde büyük payları vardır. Aile bir toplumsallaştırma ajanı ve okul görevi görür.

4. Koruyucu işlevi; geleneksel toplumlarda insanların emniyetini sağlayan emniyet güçlerine genelde rastlanılmaz. Dolayısıyla dıştan gelecek saldırılar, tüm aile fertleri tarafından karşılanır ve fert bu aile içinde kendini güvende hisseder.

5. Dinsel işlev; geleneksel aile üyelerine sadece dinsel eğitim vermekle kalmaz, onun pratiklerinin üyeleri tarafından yerine getirilip getirilmediğini de denetler.

6. Eğlenme ve dinlenme işlevi; sosyolojide üçüncü zamanın değerlendirilmesi adını da alan bu işlev geniş aile içinde karşılanmaya çalışılır, aile üyeleri birlikte üzüldür birlikte eğlenir, eğlencelere tüm aile üyeleri katılırdı.

7. Çocuk yapma işlevi; insan türünün devamı için çocuk yapma işlevini bu aile sürdürmüştür.

8. Psikolojik doyum sağlama işlevi; anne-baba ve çocuklar arasındaki duygusal ilişkiler, aile üyelerinin psikolojik doyuma ulaşmalarını sağlar.¹³⁰ Geleneksel ailede psikolojik ilişkiler yoğun değil, yaygın bir özellik gösterirler. Kişi, ailesi ve çocukları ile olduğu kadar, ana-babasıyla da psikolojik bağlar içinde bulunur.

Bu yapıyla modernite olgusu, özellikle sanayileşmede bazı olumsuz etkilerde bulunmuş, endüstrileşme ile birlikte bu aile, birçok fonksiyonlarını kamusal alandaki başka kurumlara bırakmıştır. Yani işlevlerinde azalma görülmüştür. Ayrıca geleneksel geniş aile üyelerinin yenilikleri tasvip etmesi ve benimsemesi de oldukça güçtür.¹³¹

Çekirdek Aile ise an-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan ailedir.¹³² Geleneksel aileye göre işlevleri ve üyeleri azalan çekirdek aile, Parsons'un deyimiyle uzmanlaşmış ailedir.¹³³ Parsons'a göre bu aile de akraba bağları zayıflamış, aile içi davranışlar rasyonelleşmiştir.

Çekirdek aile sistemleri sosyolojik literatürde geniş aile sistemlerine karşı olarak ele alınmıştır. Oysa geniş aile içinde çekirdek aileler de bulunabilir. Çekirdek aile görelilik olarak akrabalık grubundan soyutlanmış, geniş ailede var olan denetim yetkisini ve gücünü

¹³⁰ Önal Sayın, *Aile Sosyolojisi*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1990, s.8-9.

¹³¹ Emre Kongar, *İzmir'de Kentsel Aile*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay., Ankara 1972, s.11-12.

¹³² Marshall, age., s.218.

¹³³ Sayın, age, s.10.

kaybetmiştir. Çekirdek ailenin sanayileşmeye bir yanıt olarak önceden var olan geniş aile sisteminin yerini almak üzere olduğunu varsaymak yanlıştır.¹³⁴

İnanılıyor ki sanayileşme ve şehirleşme ile beraber geniş aileden çekirdek aile yapısına geçilmiştir.¹³⁵ Oysaki şehirleşme ile çekirdek aile arasında zorunlu bir ilişki olmadığı ortaya çıkmıştır. Sanayileşmenin yeni bir aile yarattığını söylemek yerine, ailenin işlevleri, değerleri ve gelişme süreçlerinin değişmesi üzerinde etki yaptığı söylenebilir. Ailedeki en önemli değişim aileni işlevlerinin diğer toplumsal örgütlere aktarılması, ailenin bir imalathaneden, tüketim ve çocuk yetiştirme yerine dönüşmesi olmuştur. Ev, dış dünyadan kaçılan bir yer, en önemli özelliği de özel hayatın samimiyetle yaşadığı bir alan olmuştur.

Çekirdek aile, çeşitli toplumsal karışıklıkları atlatmış, toplumsal değişmeye uyum göstermeyi başarmış oldukça esnek bir kurumdur. Büyük aile dayanışmasına dayalı hizmetlerin bir kısmı (sağlık, emniyet, çocuk bakımı için tesis, işsizlik sigortası gibi) çekirdek aile yapısının bulunduğu toplumlarda devletin işlevleri haline gelmiş, büyük kentlerde ailenin dini, eğitim ve koruma görevleri evden tamamen uzaklaşmıştır. Çocuk yapma ve psikolojik doyum iki önemli unsur olarak çekirdek ailenin işlevleri arasında devam etmektedir.¹³⁶

¹³⁴ Marshall, age., s.8.

¹³⁵ Ümit Meriç Yazan, 'Şehirleşme Sürecinde Aile' Türk Aile Ansiklopedisi, T.C.B.A.A.K., Ankara 1991, c.III, s.961.

¹³⁶ Birekul ve Yılmaz, age., s.114-115.

İKİNCİ BÖLÜM

AİLE PSİKOLOJİSİ

İster çekirdek olsun ister geniş olsun aile, içinde yaş, cinsiyet, makam, rol, yetki ve sorumluluk bakımından birbirinden ayrılan az ya da çok sayıda insanın birlikte yer aldığı ve ortak bir hayat alanını paylaştığı insan topluluğudur. Bu birliktelik, karşılıklı ilişki ve etkileşimlerin oluşturduğu bir sistem olarak varlığını sürdürür. Bu yüzden ailenin özel bir içyapısı ve kendine özgü işleyişi vardır. Dışta toplumun kültürü, yasaları, gelenekleri, inanç ve değer yargıları, içte ise aile bireylerinin ortak amacı, kuralları ve beklentileri bu yapı ve işleyişin gerçekleşmesinde önemli rol oynar. Böylece her aile toplumun küçük bir birimi olduğu kadar, kendine özel ayrı bir kimliği de vardır.

Ailenin şüphesiz birçok fonksiyonu vardır, ama bunlar içerisinde psikolojik fonksiyonu en etkili ve sürekli olanıdır. Bu durum aileyi, insan kişiliğinin şekillendiği ve hayat boyu süren ruhsal eğilim ve özelliklerin, alışkanlık ve davranışların elde edildiği çok önemli bir kaynak haline getirir. Aile insana yalnızca biyolojik varlığını değil, insan olmanın bütün niteliklerini kazandırır. İnsanın bireysel varlığı adeta aile içerisinde yaratılır, çok erken yaşlarda gelişmeye başlayan benlik yapısı ana-baba ve yakın akraba ile kurulan ilişkilerin niteliğine göre biçimlenir. Öte yandan ailenin ismi ve o isim içinde ima edilen şan, şeref ve bir önceki kuşaktan aktarılan değer yargıları her bireyin psikolojisinde önemli bir yer tutar; bir bakıma varılacak amaçlar, sahip çıkılacak ve sürdürülecek değerler, gelenekler çocuklara aktarılır. Bireyin ailenin ismini (soyadı veya sülale) taşıması, ona mensubiyet duygusu ile bağlanmış olması, onun üzerinde ağırlığını hissettiği şan ve şerefe layık olma, normlarına uyma, leke getirmeme gibi duygu ve düşüncelerin oluşmasına neden olur. Birey bu tür düşünce ve davranışında aile isteminin ağırlığını hisseder ve kendini denetleme ve düzenlemeye dikkat eder.

Mensubiyet duygusu aynı zamanda bireyin kimliğidir. Kendini tanıması ve tanıdığı biçimiyle çevreye tanıtması, kimliğini bireysel tercihlerle zenginleştirerek kendisine bir çekim alanı kurabilmesi bu kimlik ile mümkündür. Bu aileye mensup olmanın getirdiği hak ve sorumluluklar ona toplum içinde bir statü sağlar. Bu mensubiyetin bireye yüklediği roller statünün temel taşıdır. Birey ailenin ona yüklediği hak ve sorumluluklardan oluşan rollerini yerine getirmesi, kimliğe layık olup olmaması ölçüsünde statüsünü korur, pekiştirir, kendi çaba, katkı ve tercihleriyle de bu statüyü zenginleştirir.

Aile her şeyden önce eşlerin duygusal ve cinsel ihtiyaçlarının yasal ve meşru yollardan karşılandığı bir birliktir. Sevgi, bağlanma, korunma, güvenme, psikolojik destek... gibi her insanın en temel ihtiyaçları en iyi şekilde aile bünyesinde karşılanır. Gerek eşler arası, gerekse ana-baba ve çocuk arasındaki ilişkilerin duygusal yönden tatmin ediciliği, bir yandan aile üyelerinin ruhsal sağlığı ve gelişimini güvence altına alırken, diğer yandan ailenin birliği ve devamlılığı için çok güçlü bir dayanak oluşturur.¹³⁷

Aile aynı zamanda çocukların beslenip büyütüldüğü ve eğitildiği bir ortamdır. Aile ortamı dışında, grup halinde çocukların bakımı için en iyi bakımevlerinde ya da benzeri kurumlarda, tüm imkanların sağlandığı ülkelerde bile ruh sağlığı uzmanları, bu bakım şeklinin çocuklarda olumsuz etki yarattığı konusunda endişelerini dile getirmektedirler. Çocukların yetiştirilmesinde ailenin yerini tutacak daha sağlıklı bir kurum yoktur. Daha erken çocuklukta aile hayatından yoksun kalan çocukların okula uyumda, başkalarıyla duygusal ilişki kurabilmede ve özellikle dil gelişiminde yetersiz kaldıkları görülmüştür. Bu çocuklar duygusal yönden sönük, huzursuz, dikkatini belli bir konuya yoğunlaştıramayan, saldırgan, sürekli ilgi çekmeye çalışan davranışlarına rağmen başka insanlarla derin ve uzun süreli arkadaşlıklar kuramama gibi özellikler geliştirmektedirler.¹³⁸

Kişilik aile ortamında gelişir. Çocuğun toplumun inanç ve değerlerine, kültür ve geleneklerine uyumlu bir birey olarak yetişmesi önce aile çevresinde sağlanır. Aile çocuğun bedensel ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılayarak, güven ortamı yaratır; onun sağlıklı büyümesini güvence altına alır. Yeteneklerinin gelişmesine imkân ve yardım sağlar; ona özgürce oynayacağı, denemelere girişeceği ve öğreneceği bir çevre hazırlar. Ana baba çocuğa yol göstererek, kuralları öğreterek, davranışına yön verirler. Güç durumlarda yanında olur, desteklerler. Gerekteğinde denetleyerek, sınır çekerek kurallara uymasını sağlarlar. Doğru ile yanlış ayır etmeyi öğretirler. Ana baba, kız ve erkek çocuklarına, kendi davranışlarıyla örnek olarak, onların hem kişilik gelişmesine, hem de kendi cinsel kimliklerini kazanmalarına yardımcı olurlar.

Aile, insan ilişkilerinin her yönüyle sergilendiği bir sahne gibidir. Çocuk bu sahnede insan ilişkilerini bütün karmaşık yönleriyle gözlemler ve yaşar. İnsan ilişkilerini belirleyen anlaşma, uzlaşma, bağlılık, işbirliği gibi olumlu nitelikleri evde kazanır. Olumsuzluk, çekişme ve çatışma gibi olumsuz durumlarda takınacağı tutumları da evde öğrenir. Ana babanın, kardeşlerin olumlu ve olumsuz özelliklerini, davranışlarını gözlemler, değerlendirir, sonuçlar

¹³⁷ Hayati Hökelekli, 'Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din', Dem Yay., İstanbul 2009, s.173.

¹³⁸ Aysel Ekşi, 'Çocuk, Genç, Ana Babalar', Bilgi Yay., Ankara 1990, s.24-25.

çıkartır ve tepki gösterir. Bunların bir kısmını özdeşim yoluyla içine sindirir. Kendisi aile ortamından etkilendiği kadar, doğuştan gelen yapısı ve özellikleriyle o da aile üyelerini bir ölçüde etkiler.¹³⁹

1.ANNE-BABA PSİKOLOJİSİ VE İLİŞKİLERİ

Kadın ve erkeğin beden yapılarındaki ve yeteneklerindeki farklılaşma, aile içerisindeki rol farklılaşmasının ilk ve en önemli kaynağını oluşturur. Bunun yanında gelenekler, inançlar ve toplumsal kalıp yargılar da bu konuda belirleyici rol oynar. 'Anne' ya da 'baba' olma, öncelikle 'kadın' ve 'erkek' olma şeklindeki cinsiyet farklılaşması ve buna dayalı olarak geliştirilen cinsiyet kimliği ile yakından ilişkilidir. Cinsiyet kimliğinin sınırları toplumsal değerlerden bağımsız olarak gelişmez. Toplumsal değer ve anlayışlardaki değişmeye göre bu sınırlar daralır genişleyebilir, ancak kadın ve erkek arasındaki sınırların her bakımdan ortadan kalktığı bir duruma hiçbir yerde rastlanmaz. Çünkü hukuki alanın dışında, iki cins arasında biyolojik ve psikolojik anlamda tam bir eşitlikten değil, bütüncülükten söz edilebilir.

Aile ortak amaç ve kurallar çerçevesinde bir araya gelmiş olan bir insan grubu olduğuna göre, her grubun bir önderi vardır. Önderlik ya da liderlik yasalar veya gelenekler tarafından belirlenir. Çoğu toplumlarda bu önderlik görevi babaya bırakılmıştır. Baba aile birliğini ayakta tutan, eş ve çocuklarının geçimini, ailenin iç düzenini sağlayan ve aileyi dışı karşı savunan ve yöneten kişi olarak belirlenmiştir. Anne ise babanın yardımcısı, çocuk yapan, besleyip büyüten, evde sıcaklık ve sevgi sağlayan kişi olarak bilinir. Baba kendisini bütün aile bireylerinin üstünde güç ve yetki sahibi ve onlardan sorumlu kişi olarak algılar. Aileyi geçindirmesi, çevre üzerinde belirli bir etkinlik ve kontrol sağlaması gerektiği düşüncesine sahiptir. Anne ise sabırlı, anlayışlı, ev işlerinden sorumlu, insan ilişkilerinde aktif ve düzenleyici olarak kendisini bulur.

Eşler bu rol dağılımına uygun beklentiler içerisinde bulunurlar. Anne-baba için belirlenmiş bu rol dağılımı yerinde ise, herkes ailedeki bu rol dağılımından memnun ve mutlu ise, her üye kendine düşeni yapıyorsa ailede işbirliği ve dayanışma yaşanır. Eşlerin birbirlerinden bekledikleri örtüşmediği zaman ise, çatışma ve huzursuzluklar olur, işbirliği ve dayanışma sarsılır. Örneğin, çocuk doğurmak istemeyen, ya da ev işlerini, çocuk bakımını sevmeyen bir kadın, kendinden beklenen eş ve ev kadını rolünü yerine getirmiyor demektir. Ailesini geçindirmeyen, ya da kazancını içkiye, kumara yatıran bir koca da kendinden bekleneni

¹³⁹ Hökelekli, a.g.e. s.176.

vermiyor demektir. Bu da evde dengenin bozulması sonucunu doğurur. Ortaya gerginlik, sürtüşme ve çatışma çıkar, giderek yuvanın dirliği bozulur.¹⁴⁰

Bazı araştırmalar, cinsiyet rollerine ilişkin bu rol dağılımına dayalı evliliklerden, kadınların eşlerine kıyasla daha az memnun olduklarını ortaya koymaktadır.¹⁴¹ Kadın eşyle duygusal ve cinsel anlamda bütünleşemediği oranda ya çocuklarına aşırı düşeceği, ya da doyumsuz, huysuz ve huzursuz bir yaşantıyı sürdüreceği, bu durumda da en büyük zararı çocukların göreceği bir gerçektir.¹⁴²

İlişkilerdeki doyumsuzluk, araştırmalara göre en başta gelen çatışma kaynağıdır.¹⁴³ İnsanların psikolojik destek alma ve verme konusundaki beklentilerinin, maddi konulardaki beklentilerinden daha fazla olduğu görülmüştür. Buna göre, kişiler arası ilişkilerde psikolojik kaynaklar maddi kaynaklardan daha fazla önem taşımaktadır.¹⁴⁴ Bu yüzden aile ortamında insanların duygusal yönden tatmin bulmaları, diğer birçok güçlüğün aşılmasında güçlü bir kaynak oluşturmaktadır. Aile ilişkilerinde elde edilen doyum, aile bireylerinin kişiliklerini, inançlarını, eğilimlerini, özelliklerini, davranışlarını algılama biçiminde doğrudan doğruya etkili olmaktadır.

Eşler arasında zaman zaman çatışma çıkması, ilişkilerdeki denge ve dayanışmanın zayıflaması, her ailede yaşanabilecek bir durumdur. Özellikle dıştan gelen zorlamalar, baskılar bu dayanışmayı artıracığı gibi, yerine göre tamamen bozabilir. Hastalık, kaza, aile üyelerinden birine yapılan bir haksızlık, tüm aileyi bir araya getirip, dayanışmayı artırır. Buna karşılık, kocanın başka kadınlarla ya da kadının başka erkeklerle ilişkisi, içki, kumar, yakın akrabalarla ilişkiler, çocukların yetiştirilmesi ve eğitimi, ekonomik sorunlar... gibi konulara bağlı olarak ortaya çıkan anlaşmazlıklar, aile üyeleri arasındaki işbirliğini sarsıp çözülmeye yol açabilir.

Her ailede sorunlar olduğu gibi, bu sorunların çözümleniş yolları da farklılık gösterir. Ailenin sağlamlığı, bu sorunlara bulunan çözümün doğru ve gerçekçi oluşuna bağlıdır. Kimi evde sorunlar çözülmeyen de denge sürdürülebilir. Bu, genellikle bir veya birkaç üyenin özverisi aracılığıyla olur. Kocasının içkisine engel olamayan kadın, ya baş kaldıracak, sürekli kavga ve gürültüyü göze alacak, ya da boyun eğecektir. Temel ihtiyaçlardan kıсарak, alttan alarak, çocukları susturarak, babanın öfkesini yatıştırarak, evde dirliği sürdürmeye çalışacaktır. Böyle bir evde denge vardır denebilir, ancak bu denge sağlıklı olmayan, çarpık bir dengedir.

Ailede dirlik ve düzen, hiç şüphesiz eşlerin anlaşması ve uyuşmasına bağlıdır. Birbirini

¹⁴⁰Hökelekli, a.g.e. s.177.

¹⁴¹E.Olcay İmamoğlu, 'Aile İçinde Kadın Erkek Roller', Türk Aile Ansiklopedisi, Ankara 1991, c.III., s.832-833.

¹⁴²Ekşi, age., s.264.

¹⁴³Nuran Hortaçsu, 'İnsan İlişkileri', 2.bas., İmge Kitabevi, Ankara 1997, s.122.

¹⁴⁴Çiğdem Kağıtçıbaşı, 'İnsan-Aile-Kültür', Remzi Kitabevi, İstanbul 1990, s.45.

seven ve sayan iki insanın anlaşmasının daha kolay olduğu söylenebilir. Ama aynı zamanda eşlerin birbirinden beklentilerinin gerçek dışı, hayal üzerine kurulmamış olması gerekir.¹⁴⁵

Eşinden her gün iltifat ve hayranlık gösterisi bekleyen bir kadının, daha ilk eleştiride dünyası yıkılır. Aynı şekilde, her gün uysal, yumuşak, sevecen, sabır ve anlayış dolu bir eş görmeyi uman bir koca da ister istemez düş kırıklığına uğrar. Önemli olan, eşlerin birbirlerini gerçekçi olarak değerlendirmeleridir. Eşler, kendi yetişmelerinin ve deneylerinin etkisiyle, ana baba ocağında yaşadıkları olumlu ilişkiyi, kendi evliliklerinde tekrarlamaya çabalarlar. Bunun yanında, ana babalarında buldukları eksikliğin hiç birini kendi eşlerinde görmek istemezler. Babasında hayran olduğu özellikleri kocasında gören bir kadın mutlu olur, ama babasının kusurlarını kocasında bulunca, o denli düş kırıklığına uğrar.¹⁴⁶

Aile ortamında eşler, bütün güçlüklerle rağmen sürekli anlaşma ve uzlaşma yolunu bir şekilde bulmak zorundadırlar. Ayrı kişilik yapısında olan ana ve babanın uyumu, ancak görüşme, konuşma ve anlaşma ile sağlanır. Karşılıklı beklentilerin açık olarak dile getirildiği, açık yürekli ve samimi bir ilişki ortamının sağlandığı durumlarda anlaşmazlıklar kolayca ortadan kaldırılabilir. Kimsenin kimseyi dinlemediği, herkesin ayrı telden çaldığı bir evde, iletişim sağlanamaz. Ortaya, çatışan eğilimler, yanlış anlamalar, kırgınlıklar ve küskünlükler çıkar. Ailede, sözlü ve açık anlaşmanın önemi ve gereği ne kadar vurgulansa azdır. Çünkü pek çok aile, yokluktan ya da çetin sorunları olduklarından değil, aile içi sözlü iletişimin yetersiz ya da çarpık oluşundan dolayı kargaşa içinde yaşarlar.¹⁴⁷

İletişim kanallarının kapalı olduğu bir durumda sorunlar azalacak yerde artar. Bir aile üyesi, isteklerini açıklamadan herkesin kendisini anlamasını beklerse, düş kırıklığı, sitemler ve gerginlik kaçınılmaz olur. Ayrıca, kendi arzu ve beklentilerini hep önde tutan ve bunu sürekli direten bencil bir üye de çatışmaya yol açar.

Tartışmasız ve çatışmasız uyumlu bir evlilik ilişkisi ancak birkaç şekilde mümkündür:

Birincisinde; babanın tam egemenliği vardır, evdeki uyum ve denge daha çok kadının özverisi ve boyun eğmesiyle sürmektedir. Aile hayatı, öncelikle babanın ihtiyaçlarına göre düzenlenmiştir. Erkeğin her istediği önceden sezilip, rahatı sağlanmaktadır. Bir dediği iki olmamakta, her buyruğu tutulmaktadır. Ses tonundan ve duruşundan anlamlar çıkartılıp, onu kızdıracak davranışlardan sakınılmaktadır. Anne genellikle, baba ile çocuklar arasında aracılık yapmakta, onun suyuna gitmekte, neyin söyleneceğini, neyin söylenmeyeceğini bilmektedir. Önderliğinden sorgu sual olunmayan baba da eşine iyi davranmaktadır. Ancak bu ilişkide

¹⁴⁵ Atalay Yörükoğlu, 'Çocuk Ruh Sağlığı', 3.bas.T.İş Bankası Yay., Ankara 1980, s.102.

¹⁴⁶ Yörükoğlu,a.g.e., s.103.

¹⁴⁷ Yörükoğlu,a.g.e., s.97.

uzaklık ve resmîlik belirgindir. Bu çeşit ailelerde yüzeyde barış vardır ama altta tedirginlik ve gerginlik yatar. Bu da er geç su yüzüne çıkacaktır. Böyle bir ailede anne uyumlu sandığı evlilik hayatını, baş ağrıları ve yürek çarpıntılılarıyla geçirir. Duygularını sürekli olarak içine atıp, evdeki dengeyi ve düzeni ayakta tutmaya çaba gösterir.

İkinci çeşit uyumlu evlilikte ise, kadının baskın, erkeğin de silik ve edilgin olduğu bir ilişki egemendir. Yani roller değişmiştir; evi çekip çeviren, önemli kararları alan, her konuda son sözü söyleyen annedir. Erkek ise, yumuşak başlı, evine bağlı, girişken olmayan, geçimli bir eştir. Denge kendi hak ve görevlerini karısına bırakmasıyla kurulmuştur. Anlaşmazlık çıkınca, erkek hep kadının isteklerine öncelik vererek çatışmadan kaçır. Böylece kendi huzurunu, karısının isteklerine karşı çıkmamakta bulur. Geniş ve hoş görülü davranır.

Üçüncü çeşit uyumlu karı-koca ilişkisinde ise, bu kadar belirgin üstünlük göze çarpmaz. Eşler arasında nispeten bir eşitlik vardır. Bu ilişkide sorunlar mantık yoluyla çözümlenir. Tartışmalar büyümmez, sesler yükseltilmez, görgü kurallarının dışına çıkılmaz. Gerginlik artarsa konu değiştirilir, ertelenir ya da çözümlenmeden küllenmeye bırakılır. Anlaşmazlık yaratabilecek konulardan kaçınılır, bunlar üzerinde fazla durulmaz. Herkes bir çatı altındadır ama kendi başına yaşır gibidir. Böyle bir evde saygı vardır, dirlik vardır, ancak duygu yakınlığı ve sıcaklık eksiktir. Öfke, kızgınlık, suçlama, azar gibi olumsuz duyguların açığa vurulmasına imkân verilmez. Buna karşılık, sevgi de kısıtlı ve sınırlı bir biçimde açığa vurulur. Önemli anlaşmazlıklarda sıklıkla başvuru olan yol, birbirine karşı soğuk durma ya da küskünlüktür.

Uyuşmaz karı-koca ilişki biçiminde ise, durum tam tersinedir. Hiçbir sorun gürültüsüz tartışılmaz. Ortalığa heyecan ve duygular hâkimdir; mantık ve sağduyu hep duyguların gerisinde kalır. Herkes sesinin yettiğince yüksek tonda konuşur. Karşılıklı bağırışma ortasında, kimse kimsenin ne dediğini duymaz ya da yanlış anlar. Yanlış anlamalar kavgayı büsbütün çığırından çıkarır; karşılıklı suçlamalara girişilir. Bu arada son söylenecek sözün, başta söylendiği çok olur. Bu tozkoparan fırtınasında elbette gerçeğe ilgisi olmayan aşağılayıcı sözler de alınıp verilir. Sonuçta her iki eş de kırgınlık ve utanma içerisine girer. Bu çeşit bir ilişkinin sürdüğü aile ortamlarında, en fazla çocukların örselendiği bir gerçektir. Anne ve babanın birbirlerine kıyasıyla saldırmaları, sözlerini esirgemediği kötülükleri, aşağılamaları, çocukları derinden yaralar.

Çocuk; öfkeyi de, kızgınlığı da, sevgi ve hoşgörüyü de evde görerek, yaşayarak öğrenir. Sevgi, acıma gibi duygular, öğütlerle aşılabilir nitelikler değildir. Ancak, ana baba örnek alınarak yavaş yavaş geliştirilir. Çocuğun, çevresinde hep tatlı dil, güler yüz görmesi gerekir diye bir kural yoktur, insanca duygular olan kızgınlık, öfke gibi olumsuz duyguları da

tanımalıdır. Ancak çocuk, bu olumsuz duyguların nasıl dizginlendiğini, nasıl uygarca dışa vurulduğunu da evinde öğrenir. Saldırganlığını sınırlayamayan bir baba, ya da öfke saçan bir anne, çocuğuna ölçülü olmayı öğretemez.¹⁴⁸

Eşlerde ağır kişilik bozuklukları ve ruhsal dengesizlik yoksa geçimsizlikler yıllar geçtikçe, seyrelerek en aza iner. Aradaki sevgi ve saygı, anlaşmazlıkların çığırından çıkıp, evlilik bağı kırılacak noktaya varmasını önler. Ancak, hayat şartlarına bağlı olarak, aile üzerinde dış baskıların yoğun olduğu dönemlerde, eşlerin birbirlerine düşmeleri olağan sayılmalıdır. Böyle bunalım dönemlerinde birbirlerini suçlamak yerine birbirine destek olmayı bilen eşler, evlilik bağlarını geliştirip güçlendirirler. Ne yazık ki olgun olmayan eşler, birbirine güç verecek, destek olacak yerde, birlikteliklerinin yaralanmasına neden olurlar. Onları birbirine bağlayan ortak yanlarını pekiştiremez, anlaşmazlıkları abartıp, birbirinden uzaklaşırlar.

Aile içindeki ilişkilerin temelini, ana ve babanın birbirine karşı tutumu oluşturur. Onların sevgi ve anlayışla sürdürdükleri eş ilişkisi, evin genel havasını belirler. Uyumlu ve sıcak ilişkiler, ana ve babadan çocuklara doğru yayılır. Gergin ve sürtüşmeli bir eş ilişkisi, çocuklar için güvensiz ve tedirgin bir ortam yaratır. Aşağılayıcı suçlamalar ve dayakla birlikte giden ve sık tekrarlanan karı-koca kavgaları, çocukların ruh sağlığını ciddi olarak tehdit eder. Her tartışmanın kavgaya dönüştüğü, ayrılmalar ve evden gitmelerle sonlandığı ailelerde, çocukların ruhsal sağlıkları uzun süre yerinde kalmaz. Evde çeşitli nedenlerle dirlik ve düzenin kalmadığı durumlarda çocuklar şaşkın, çaresiz ve tedirgin hale gelirler. İçleri kızgınlık, düşmanlık duyguları ve kötümserlikle dolar. Geçici ve kalıcı ruhsal sorunlar geliştirirler. Okul başarıları düşer. Erkek çocukların davranışları bozulur. Kız çocukları ise korkak, kuruntulu ve kaygılı olur; evlilikten korkarak büyürler. Ya ana ile baba arasında kalır, ya da birine sığınmak isterler. Taraf tutmaya zorlandıkça bocalar, suçluluk duygusuna kapılırlar. Tutunacak dal kalmadığını gördükçe, güven duyguları sarsılır, ana ve babanın sevgisinden kuşku duyarlar.¹⁴⁹

2. AİLEDE ÇOCUKLARIN PSİKOLOJİSİ

Ailede çocuğun diğer kardeşler arasındaki durumu, özellikle dünyaya geliş sırası, gerek ana baba gerekse çocuklar açısından kendine özgü duygu ve eğilimlerin, tutum ve davranışların kaynağını oluşturabilmektedir.

En büyük çocuk, tacını kaybetmiş bir kral olarak nitelendirilebilir. Hayatının ilk yıllarında çevresinin ilgi merkezi iken ve her türlü yardım ve destek yalnızca kendisine sağlanırken, yeni gelen kardeş bu durumun ansızın bozulmasına neden olur. Çeşitli sebeplerle

¹⁴⁸ Yörükoğlu, age., s. 109.

¹⁴⁹ Yörükoğlu, age., s.110.

çevrenin ilgisi yeni doğan bebeğe yönelir. Yaşından dolayı ana baba kendisinden, diğer kardeşlerden beklenenden daha fazlasını ister. Gücünden ve yeteneğinden dolayı, özellikle hayatın ilk dönemlerinde kardeşlerinin doğal lideri olur. Ana babanın eleştirisi en çok ona yöneltilir. Kendisinden bazen, kardeşlerinden de sorumlu olması beklenir. Çocukluk yıllarının bu örüntüsü, sonradan bir hayat tarzına dönüşme eğilimi de gösterir. En büyük çocuk yetişkin yaşa ulaştığında, otoriteden ve sahip olduğu durumları başkalarına kaptırmaktan ürkebilir.¹⁵⁰

Ana baba açısından ilk çocuk, toyluk dönemine rastladığı için büyük heyecan ve beklentilere konu olur. Çocuğu en iyi biçimde ve sağlıklı büyütme çabasına girilir. Fakat çoğu zaman deneyimsizlik dolayısıyla birçok hatalar yapılır. Kısacası, ilk çocuğun üstüne olumlu ya da olumsuz her bakımdan düşme vardır. Bazı araştırmalar, genellikle annelerin ilk çocuklarıyla daha çok ilgilendikleri, daha sık ilişkiye girdikleri, ancak onların davranışlarına daha çok karışarak, daha çok engelledikleri ve yanlarında daha çok tedirgin olduklarını ortaya koymuştur.¹⁵¹ Böylece ilk çocuk hem çok sevilir, hem de sıkı bir gözetim altına alınır. Küçük sorunların üstünde çokça durulur, çocuğun özgürlüğü kısıtlanır. Bir başka deyişle ana baba, ilk çocuklarında hem büyük umutlar içindedir, hem de gergindirler. Çocuğu rahat bir ortamda, tadını çıkararak büyütmezler. Ancak ana babanın bu gerginliği ve güvensizliği, aileden aileye büyük değişme gösterir. Bu nedenle ilk çocuğun bazı sorunlar yaratması kaçınılmaz değildir. Bu sakınca yanında, ilk çocuğa verilen önem ve ana babanın gösterdiği yakın ilgi, deneyimsizlikten doğan yanılığarı önemsiz kılabilir. Bir kural olmamakla birlikte, yapılan incelemeler, çok başarılı insanlar arasında, ilk çocuk olma oranının, sonra doğanlardan yüksek olduğunu göstermektedir.¹⁵² Ancak bunun tersi de olabilir. İlk çocuk, ana baba beklentilerini karşılayacak yeteneklerden yoksunsa sonuç düş kırıklığı olur.

Ortanca çocuk; kendisinden daha güçlü ve yetenekli büyük kardeş ile kendisinden sonra gelen küçük kardeşin yarattığı ikili sorunlarla baş etmek zorundadır. İkinci çocuk diğer kardeşleri kadar yetenekli olmadığı inancını geliştirebilir ve yaşlılarıyla sürekli bir yarışma içine girebilir. Çocuk eğitimi konusunda ana baba, çoğu zaman ortanca çocuklarına birinci çocuklarına oranla daha ılımlı davranırlar. Bundan dolayı ikinci çocuğun otoriteyle fazla bir sorunu olmaz. Diğerleri kadar yetenekli olmadığı inancı, ikinci çocuğun ileriki hayatında tepkici, baş kaldırıcı ve kendisini aşma çabası içinde bir insan olmasına ya da yenilgiyi kabul ederek, ezik ve karamsar bir kişilik geliştirmesine neden olabilir.¹⁵³

¹⁵⁰ Engin Geçtan, *'Psikanaliz ve Sonrası'* 3.bas., Remzi Kitapevi, İstanbul 1988, s. 92.

¹⁵¹ Hortaçsu, age., s.58.

¹⁵² Yörükoğlu, age., s.121.

¹⁵³ Geçtan, age., age., s. 92

Ana baba açısından ikinci kardeşin aileye katılışı, daha az heyecanlı, daha olağan sayılan bir olaydır. Eşler, ana ve baba rollerini daha iyi öğrenmiş, acemilik ve tedirginliklerinden sıyrılmışlardır. İkinci çocuğun sorunları ilk çocuğunki gibi abartılmaz; daha hoş görülür, daha az kaygılı bir tutumla ele alınır. Beklentiler ve bunun sonucu ilk çocuğa yapılan türden baskılar azalmıştır. Daha az kollanan çocuk da kendi doğrultusunda, ilk çocuğa oranla daha bağımsız bir gelişme imkanı bulur. Oynayacak, kendisine arkadaşlık yapacak bir abla ya da ağabeyi olduğu için, çevreye daha kolay uyur, daha çabuk arkadaş edinir. Ablanın ya da ağabeyin kıskançlığını çekerek büyüdüğü için, daha girgin ve girişken olur. Ancak ana babanın tutumlarına, çocuğun özelliklerine bağlı olarak, gelişmesi olumsuz yönde de olabilir. Kendinden büyük ve kendinden sonra doğan kardeş arasında sıkışıp kalabilir.¹⁵⁴

En küçük çocuk; kendisinden sonra gelen bir kardeş olmadığı için, yarışmak ve anne-babanın ilgisini paylaşmak zorunda kalmaz. En küçük çocuğa genellikle her evde “ bebek” gözüyle bakılır ve şımartılır. Ana babanın geç bir döneminde dünyaya geldiği için, daha gevşek ve hoşgörülü bir tutumla yetiştirilir. Çevresi onunla “sevimli küçük çocuk” olarak ilgilenir, onların gözünde her zaman çocuk kalır. Evin küçüğü olmanın bütün önceliklerinden yararlanır, isteklerini genellikle elde eder. Abla ve ağabeylere karşı korunup, kayrılır. Yaramazlıkları daha hoşgörü ile karşılanır. Bu durum en küçük çocuğun benmerkezci tutumlar geliştirmesine, kendisinden güçlü ve yetenekli kardeşlerin varlığından kaynaklanan sürekli bir yetersizlik duygusu yaşamasına neden olabilir.¹⁵⁵

Yalnız başına yetişen tek çocuk, toplumsal davranışların gelişmesi için gerekli olan alışveriş ortamından yoksundur. Çoğu kez ana baba tarafından aşırı korunduğu ve şımartıldığı için, ileriki hayatında da çevresinden benzer tutumlar bekler. Tek çocuk için ciddi bir tehlike de, çocuk sevmeyen ana babanın, bu duygularının yöneldiği tek nesne olarak, istenmeyen ve sevilmeyen çocuk durumunu yaşamasıdır.

154 Yörükoğlu, age., age. s. 121-122.

155 Geçtan, age., age., s. 92.

3. ANA BABA VE ÇOCUK İLİŞKİLERİ

Çocuğun ruhsal gelişiminde ve sosyalleşmesinde hem annenin hem de babanın ayrı ayrı ve bütünleyici önemi ve etkisi vardır. Bir araştırmada, “çok iyi sosyalleşmiş” bebeklerin, gerek anne gerekse babalarıyla aralarında güvenli bir sevgi bağı bulunduğu, “en az sosyalleşmiş” bebeklerin ise sadece babaları ile etkileşimleri olduğu bulunmuştur.¹⁵⁶

Bütün gözlemler, bebeklerin ana babanın her ikisinden de ayrılmaktan sıkıntı duyduklarını gösterir. İkisinden birinin varlığı halinde rahatlarlar. Çocukların duygusal ve toplumsal gelişimi üzerinde anne ve babaların doğrudan doğruya etkili oldukları görülür. Öncelikle, anne babalar büyük uyarı kaynaklarıdır ve çocukların taklit edebilecekleri ilk modellerdir. Çocuklar kendi cinsiyet kimlik ve rollerini, kendi cinsi anne ya da baba ile özdeşleşerek öğrenirler. Çocuğun cinsel kimliğini kazanmasında, babanın anneden daha önemli olduğu savunulmuştur.¹⁵⁷

Hayatın ilk başlarında bebeğin anne ile kuracağı “güvenli bağlanma” ilişkisi, hemen hemen bütün uzmanlarca sağlıklı ruhsal gelişimin temeli olarak kabul edilir. Bağlılık ilişkisinin kurulamaması veya zedelenmesi, kişinin sonraki hayatını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Anneleri ile güvenli bağlılık ilişkisi gösteren bebeklerin, yaşlıları ile de olumlu ilişkiler geliştirdikleri görülmüştür.¹⁵⁸ İlk yaşlarda kurulamayan bu bağlanma ilişkisinin, güç olmakla birlikte ileri yaşlarda da kurulabileceği belirtilmektedir. Bu ilk yaşlardaki güvenli bağlanmanın, diğer insanlarla ve Allah’la kurulacak ilişkiler açısından da büyük önem taşıdığı açıktır, ilk bağlanma figürü olan anne ya da onun yerini tutan kimse ile kurulan ilişkinin bir prototip oluşturduğunu ve bunun dini alanda da geniş bir şekilde kullanıldığını gösteren çalışmalar vardır.¹⁵⁹

Ana babaların çocuklar ve aileyle ilgili bazı temel inanç ve değerleri vardır. Bunlar büyük ölçüde toplumsal değerleri yansıtmakla birlikte ikisi aynı şey değildir, iki değer sistemi arasında, özellikle ana babanın toplumsal statüsüne dayanan farklılıklar olabilir, ikinci olarak ana babanın değerleri, onların davranışlarına yansıdığından, toplumsal değerlere kıyasla çocuk üzerinde daha etkilidir. Ana baba inançlarının bir başka yönü de, ana babalığın tanımı ve zaman içinde kavramsallaştırılmasıyla ilgilidir. Söz gelimi, annenin annelik rolünü sadece çocuğunu sevmek ve onunla ilgilenmek olarak mı, yoksa aynı zamanda onu okula ve gelecekteki okul başarısına da hazırlamak olarak mı tanımladığı, hem annenin günlük davranışları, hem de çocuk için doğuracağı sonuçlar açısından önemlidir. Türkiye’de eğitimli orta sınıf annelerin

¹⁵⁶Ekşi, age., s.34.

¹⁵⁷ Hortaçsu, age., s. 76

¹⁵⁸ Hortaçsu, age., s.61-66.

¹⁵⁹Hökelekli, age., s.186.

çocuklarının, daha iyi okullara girmesi için sınava hazırlanmalarında onlara yardımcı oldukları ve onların okul başarılarıyla, düşük sosyo-ekonomik düzeyli annelere oranla, daha fazla ilgili oldukları bilinmektedir.¹⁶⁰

Bunun yanında ana babaların, çocuklarından beklentileri de ilişkileri belirleyen önemli bir etkidir. Ana babanın gönlünde belli özelliklere sahip bir çocuk imajı vardır. Çocukla ilişkiler hep bunun gerçekleşmesi yönünde bir çabaya eşlik eder. Ayrıca, çocuğun değeri, bu beklentiye uygun özellikler geliştirmesi ölçüsünde artar ya da eksilir. Ülkemizde yapılan bazı araştırmalara göre, çocukların sahip olması en çok arzu edilen özelliklerin başında, “anne-babaların sözünü dinlemeleri” gelmektedir. Uysal olmak, sevgi ve saygı göstermek ve diğer insanlarla iyi anlaşmak gibi iyi sosyal ilişkilerle ilgili davranışlar, ana babaların büyük çoğunluğu tarafından, çocuklarda arzu edilen davranışlar olarak ortaya çıkmaktadır. Genel olarak olumlu bir sosyal yönelim ve özellikle uslu/itaatkâr bir yapıya çok önem verilmektedir.¹⁶¹

Anne-baba-çocuk ilişkilerinin bir sistem halinde geliştiği etkileşim ve sosyalleşme sürecinin, üç farklı modeli karşımıza çıkmaktadır:

Birincisi, “karşılıklı bağımlılığa dayanan” aile modelidir. Bu model ataerkil aile yapısına sahip, sıkı bağlarla dokunmuş aile ilişkilerinin görüldüğü geleneksel, kırsal çevrelerde yer alır. Bu tip ailelerde çocuklar, ana babaları için “yaşlılık güvencesi” değeri taşır. Bu değer, nesiller arasında duygusal ve maddi bağımlılığı içerir. Çocuk yetiştirmede özerklikten çok, denetim içeren itaat ve bağımlılık yaklaşımı görülür. Bu tür sosyalleşme, ailenin devamlılığı açısından önemli rol oynar. Aileye sadakati, bağımlılığı ve itaati vurgulayan bu yaklaşım biçimi, çocuğun ailesiyle bütünleşmesini sağlar. Bu şekilde büyütülen çocuklar, ileride ailelerine sadık olurlar.

İkinci aile modeli, hem ailenin diğer ailelerden hem de aile bireylerinin birbirlerinden bağımsız ve ayrılmış olması üzerine kuruludur. Bu model daha çok kentleşmiş, yüksek refah düzeyli çevrelerde görülür. Burada nesiller birbirinden ayrılmıştır ve hem duygusal hem maddi kaynak yatırımı ana babaya değil, çocuğa yönelmiştir. Eğitimin artan önemiyle, çocuk sahibi olmak aileye maddi bir yarar sağlamaktan çıkıp, ekonomik bir yük haline gelmiştir. Buradaki sosyalleşme değerleri ve aile etkileşimi, bağımsız, ayrılmış, belirgin sınırları olan bir benlik gelişimini doğurur. Çocuk yetiştirmede denetime daha az yer verilir, ana baba, çocuğu oldukça serbest bırakır.

Üçüncü aile modeli ise “karşılıklı duygusal bağlılık” olarak adlandırılır. Bu yapıda, duygusal alanda karşılıklı bağlılık görülürken, maddi alanda hem birey hem aile düzeyinde

¹⁶⁰ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Kültürel Psikoloji-Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1998, s 58-60

¹⁶¹ Kağıtçıbaşı, age., s. 72-73

bağımsızlık söz konusudur. Devam eden kuşaklar arası duygusal bağlılık, genç yetişkinlerin duygusal yatırımlarını hem anne-babaya hem çocuklarına yöneltmelerine neden olur. Çocukların artan masrafiyle ve azalan ekonomik değeriyle birlikte, psikolojik değerleri ön plana çıkar. Burada aileye bağlılık kadar bireyin de önemi vardır. Çocuğa bir taraftan özerklik tanınırken, diğer taraftan ana baba denetimi ihmal edilmez ve duygusal bağlılık vurgulanır. Bu aile ilişki modelinde bireysel sadakat ve özerklik bir arada yer alır ve özerk-ilişkisel bir benlik gelişimi ortaya çıkar. Bu benlikte iki temel insan ihtiyacı olan “bağlanma” ve “özerklik” ifade bulmaktadır. Bu aile yapısında büyüyen çocuğun bireysel ihtiyaçları, aile ihtiyaçlarıyla ters düşmez. Çocuğun özerkliği aile için bir tehdit oluşturmaz.¹⁶²

Bütün anne babalar, şüphesiz çocuklarının onları sevmesini ve onlara yakın olmalarını, aynı zamanda büyüdükçe onlara karşı daha saygılı olmalarını isterler. Aynı şekilde anne babalar çocuklarını severler ve onları kendilerinin ayrılmaz bir parçası olarak görürler. Çocuklar da ne kadar büyürlerse büyüsünler, anne babalarından bütünüyle kopamazlar. Onun için karşılıklı duygusal bağlılık temeline dayalı bir ilişki ve iletişim modelinin hem anne babalar hem de çocuklar açısından daha sağlıklı bir yol olduğu söylenebilir. Ülkemizde ailelerin büyük bir bölümü bu değerleri yıllarca taşımakta ve sürdürmektedir. Yapılan araştırmalar, modernleşmenin getirdiği değişim ve olumsuz etkilere rağmen, Türk ailesi için, aile içi ilişkilerde kişiler arası bağlılık ve bağımlılığın en önemli değerler olduğunu göstermektedir. Tipik Türk ailesi, “sevgi veren-kısıtlayıcı bir aile” özelliğine sahip bulunmaktadır.¹⁶³

4. ANA-BABANIN ÇOCUĞA KARŞI TUTUMLARI

Ana babanın çocuğuna karşı tutumu, onun kişiliğinin gelişmesinde ve eğitiminde büyük önem taşır. Ana babanın çocuğa tutumunun üç boyutundan söz etmek mümkündür. Çocuğu benimseme, çocuğa ilgi ve çocuk üzerindeki denetim ve yönetim. Bu konulardaki yaklaşım tarzının değişik derecede birbiriyle etkileşiminin sonucuna göre, ana babaların tutumları farklılıklar gösterir. Bu tutum farkları da, çocuğun ruhsal gelişiminde, davranış ve ilişkilerinde belli özellikler ortaya çıkarır:

Benimseme boyutu, ana babanın çocuğu kabul etmesi ile reddetmesi çizgisindeki yerini gösterir. Kimi ana baba, çocuğunu içtenlikle benimserken, kimi ana baba ise çocuğunu reddeder. İlgi boyutu ana babanın, çocuğun ihtiyaçlarına ve eğitimine karşı ilgi ya da ilgisizliğini gösterir. Bazı çocuklar ana babanın ilgi merkezi iken, bazı çocuklar da ana babanın

¹⁶² Kağıtçıbaşı, 1998, s. 116- 123.

¹⁶³ Kağıtçıbaşı, 1990, s. 58-59.

umurunda olmayabilir. Yetke (otorite) boyutu, ana babanın çocuğunu yönetme ve denetleme hakkını gösterir. Kimi ana baba çocuğuna baskıcı, otoriter, kimisi de serbest ve hoşgörülü tarzda yaklaşım gösterir. Bu bakış açısıyla, ana baba tutumları ve bunların çocuk üzerindeki etkileri yönünden birçok sınıflandırma yapılabilir:

Aşırı reddedici tutum: Bu tutumdaki ailede çocuk herhangi bir nedenle istenmemekte, sevilmemektedir. Bu yüzden ana baba, çocuğa düşmanmış gibi davranır; çocuk beğenilmez, sürekli eleştirilir. Ana baba, çocuğa baskı yapmak için fırsat arar. Aile güven verici havadan yoksundur; herkes birbirine içerleme içerisindedir. Ana baba, çocuğunu sevmez, anlamaz; her zaman bedensel ceza vermese bile, çocuğa karşı soğuk ve mesafelidir.

Böyle bir aile ortamında büyüyen çocuk, azarlanmaktan ve cezalandırılmaktan kurtulmak için, büyüklere karşı edilgin, uysal ve uslu olur; fakat içten içe güvensizlik duygusu geliştirir. Böyle bir çocuk ana babasının kendisine gösterdiği düşmanlığa karşı düşmanlık duyguları besler; kendisiyle ilgilerini kestikleri için içine kapanır. Zorbalık gördüğü için korkak olur; fakat birazcık olsun benliğini korumak için inatçılık ve direnme gösterir. Böylece çocuk, misilleme olsun diye hafif bir düşmanlığa ve edilgin bir karşı koymaya başvurur. Reddedilen bir çocuğun eve yabancılaşma eğilimi yüksektir.

İlgisiz-reddedici tutum: Bu tutumdaki ailede, bir yandan çocuğa karşı ilgi duyulmaz, çocuk başıboş bırakılırken, bir yandan da ona karşı reddedici tutum gösterilir. Bu tutumda olan ana baba, çocuğu sevmez; çocukta kusur bulmaya çalışmaz; çocuğun kendisini rahatsız etmesine kadar, ona karşı ilgisiz kalır. Olabildiğince çocuğu savsaklamakta olan ana baba, zorda kalındığında çocukla yalın bir ilişki kurar; eğer çocuk kendini rahatsız eder ya da yolunun üstüne çıkarsa, çocuğa karşı düşmanca ve sert bir tutum takınır; daha sonra da çocuğa karşı yeniden ilgisizleşir.

Bu tutum içinde yetişen çocuk, kendisine karşı gösterilen düşmanlıktan daha çok ilgisizliğe karşı tepki duyar. Savsaklanmış bir kimse olarak, ana babasının ilgisini çekmek için, çoğu kez yaramazlıklar yapar. İlgisizlik yüzünden çocuk, kendi kendine başının çaresine bakmasını öğrenir; orta derecede bir bağımsızlık duygusu geliştirir. Çocuk arada bir ilgi çekmek, sevgi elde etmek ve ailede bir yer kazanmak için girişimlerde bulunur. Bu aradıklarını dışarıda arkadaş kümeleri içinde bulmaya başlayınca, eve yabancılaşmaya başlar. Suç işleyen çocukların aileleri üzerinde yapılan araştırmalar, çocuklarıyla mesafeli ilişkiler kurmayı tercih eden, istenmeyen durumlarda çocuğuna veya başkalarına karşı hasımca, reddedici bir tavır

sergileyen, katı bir disiplin uygulayan kimseler oldukları tespit edilmiştir.¹⁶⁴

İlgisiz-yetkeci tutum: Bu tutumdaki ailede, bir yandan çocuğa karşı hiç ilgi duyulmazken, öte yandan çocuğun kendiliğinden yaptığı davranışları üzerinde baskı uygulanır. Ana baba çocuğa, neyi nasıl yapması gerektiğini söylemez, ama çocuk bir davranışta bulunduğu da onu azarlar, baskı altında tutarlar. Bu tutumda olan ana baba çocuğunu, ne anlayışla benimseyebilir ne de düşmanca reddeder. Ancak baba yetkesinin, çocuğun arzularının çok üstünde ve gerekli bir güç olduğuna inanır. Ana baba kimi kez sert bir tutum içinde iken, kimi kez başıboş bir tutumu benimser. Çocuk dikkati çekecek bir davranış yaptığında, ana baba belli bir ilke ve kurala dayanmayan, dürtülerinin doğrultusunda rastgele, çocuğu şaşırtıcı bir tepkide bulunur.

Bu tutuma sahip bir ailede büyüyen çocuk, ilgi çekmek için ya utangaç, ürkek, yumuşak huylu ya da kavgacı, geçimsiz, isyankâr olabilir. Çocuk, ana babasının baskıcı tutumundan kurtulmak için şeytanca bir kurnazlık geliştirebilir; karşılaştığı güçlüklerden bu kurnazlığı ile sıyrılıp çıkmayı öğrenir; zaman zaman ne kadar özgür olduğunu anlamak için sınamalara girişebilir, ana babamın kendinden istediklerini, onları çıldırtıncaya kadar yapmayabilir; böylece ailedeki disipline hileli olarak uyar görünür.

Yetkesiz-İlgili tutum: Bu tutumda olan ailede, ana baba çocuğu ile ilgilidir, ama onun üzerinde yetke kullanmanın sakıncalı olduğuna inanır. Ana baba, çocuk için evde oldukça hoş bir hava geliştirir ve kendilerini rahatsız etmeyecek biçimde, çocuğun dilediği gibi davranmasına izin verir. Ana baba, çocuğa dilediğini vermenin, ona karşı koymaktan daha kolay olduğuna inanmıştır. Bu tutumdaki ana babanın eğitime ilişkin belli bir görüşü yoktur; çocuğu en kolay yöntemle büyütür. Böyle bir tutum çoğunlukla, çocuğu cezalandırmaktan korkmanın ve çocuğa bebekmiş gibi davranmanın bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Bu tutum içerisinde büyüyen çocuk, ya çekingen, ürkek, utangaç olur ya da kinci, hırçın, kavgacı olur. Bu davranışlarla çocuk, kendi üzerinde bir otorite aramaya çalışır. Bu ihtiyacını evde doyuramadığında, bunu dışarıda bulmayı dener.

¹⁶⁴Hökelekli, age., s.190.

Benimsen-İlgili tutum: Bu tutum içinde olan ana baba, çocuğa derin duygusal bir bağla bağlıdır. Ana baba çocuğu aşırı derecede korur; ona sürekli bebek gibi davranır. Sanki kendi varlıkları, yaşamaları, çocuğun varlığına, hayatına bağlıdır. Çocuğun kulu kölesi olur, aşırı sevgi ve ilgi gösterir. Çocuğu mutlu yapamayacakları endişesi ile sonsuz bir huzursuzluk içindedir. Ana baba, çocuk hakkında verecekleri kararlarda, çocuğun görüşünü almayı düşünmez; çocuğun sorunlarına ve çocuğa karşı akılcı davranmaz. Çocuk için ellerinden geleni yapar ve bunun onun için en iyisi olduğuna inanır. Bazı aileler çocuklarına aşrı düşkünlük gösterirler; bakımına ve ihtiyaçlarının karşılanmasına ileri yaşlara kadar ve çok titiz şekilde devam ederler. Çocuklarını sınırsız bir sevgi ve ilgiye boğarlar. Çocuklarla, aralarında fiziksel, sosyal ve duygusal anlamda aşırı bir alış veriş vardır. Çocuğun ihtiyaç duymayacağı durumda bile ana baba, onun her şeyini karşılar, önünde ardında ne isterse hemen yerine getirir. Çocuğun her işine karışır, her konuda onun adına karar verir. Öyle ki, çocuğun kiminle ilişki ve arkadaşlık kuracağı, kiminle ya da ne zaman ve hangi oyunu oynayacağına bile ana baba karar verir. Bununla birlikte, böyle ana babanın, çocuğun davranışları hakkında belli ölçüleri vardır. Ana baba çocuğu, bu davranışları yapmaya doğrudan zorlamaktan daha çok, aşırı sevgi ve ilgileri ile bunları yapmaya dolaylı olarak zorlar.

Bu tutuma sahip ailede yetişen çocuklar evde şımarık ve kaptisli, fakat dışarıda çekingen ve ürkek olabilirler; başkalarıyla ilişki kurmakta zorlanabilirler. Pasif, boyun eğici ve bağımlı bir eğilim gösterirler. Yeni durumlara uyum sağlamada yavaşlırlar.

Benimsen-yetkesiz tutum: Böyle bir tutum içinde olan ana baba, bir yandan çocuğuna derin bir duygu ile bağlı iken, öte yandan çocuğun üzerinde herhangi bir denetim ve disiplin uygulamaya kalkışmaz. Onu tam bir serbestlik içerisinde, her şeye izin verici şekilde yetiştirir. Ana baba, çocuğun yanlış davrandığını bilir; ama çocuğun yetişmesi için kendilerinin böyle davranması gerektiğine inanmıştır. Ana baba, çocuğa boğucu bir sevgi ve aşırı bir koruyuculuk gösterir. Çocuğun isteklerine karşı koymanın zor olduğunu bildiklerinden, ana baba onun davranışlarına karışmaz; ancak bir sorun ortaya çıktığında çocukla ilgilenir.

Bu son iki tutum içerisinde yetişen çocuklar, evde güven içindedir; korunur ve rahat yaşarlar. Çocuklar, ana babayı memnun etmek ve kendi isteklerini yerine getirmek için, yerine göre onlara sevgi göstermeyi, şirin görünmeyi, yalvarmayı, küsmeyi, kırılmayı ve onları eğlendirmeyi öğrenirler. Bu davranışlarının altında, ana babaya egemen olmak, dilediklerini yaptırmak isteği vardır. Bu aile ortamında çocuklar kendilerine güvenir; kendilerini beğenir ve başkalarının üzerinde güçlerinin olduğunu bilirler. Ama bunlar evin dışına çıktıklarında,

başkalarını evdekiler gibi elde etmenin kolay olmadığını anlarlar; arkadaşlarınca reddedilirler. Eğer çocuklar bu tepkilere karşı koyacak kadar kendilerini beğenmiş iseler, kendilerini başkalarından daha çok ayırır ve daha sıkı olarak kendilerini beğenmişliğin içine gömerler. Böyle yetişen çocuklar, isteklerini yerine getiremediklerinde ya çekingen, kolay küsen, ya da kırıcı ve saldırgan olurlar.

Benimser-İlgili-yetkeci tutum: Bu tutumda olan ana baba, çocuğunu içtenlikle sever, onun her davranışı ile ilgilenir, yanlış davrandığını görünce de ona rehberliğe dayanan, demokratik denebilecek bir denetim uygular. Ana baba, aile içinde çocuğa bazı haklar tanır; onu ciddiye alır. Çocuğa, ana babasının davranışlarını eleştirmesinde; görüşlerini açıkça dile getirmesinde; bazı işlerinde kendi kendine karar vermesinde özgürlük tanınır. Ana baba, çocuğa sanki bir yetişkinmiş gibi davranır; ama çocukla olan yakın ilgileri ile dolaylı olarak, çocuğu baskı altında tutar. Ana baba, çocuğun kendilerinin istediği bir kişi olması için, sevgiyi ve yakın ilgiyi bir araç olarak kullanır; çocuğun, kendilerinin bir benzeri olmasına çalışır.

Benimser-İlgili tutum: Bu tutum içinde olan ana baba, ailenin vereceği kararlara çocuğun da katkıda bulunacağına; çocuğun bir birey olarak bağımsızlığını kazanması gerektiğine inanmışlardır. Bu tutumla kimi ana baba, maksatlı olarak çocuklarına olan sevgi ve ilgilerini açıkça göstermekten sakınırlar ve onlara karşı davranışlarında yansız ve akılcı olmaya çalışırlar. Böyle bir ana baba, bir engel karşısında çocuğun yardım istemesi durumunda ona yardım ederek, çocuğa olumsuz etkide bulunmaktan sakınırlar. Çocuğu, kendisinin başa çıkabileceği tehlikelerden korumak için, ya çok az bir girişimde bulunurlar ya da hiç bulunmazlar. Böyle ana baba, çocuğun saygı gösterilecek bir kişi olduğuna; kendi düşüncelerini söyleyebilmesi için cesaretlendirilmesine; ona gerektiğinde kılavuzluk edilmesine; yetişkinlerin katkısı olmaksızın karar vermeye alışmaları gerektiğine inanırlar. Ana baba ile çocuklar akılcı bir düzeyde ve demokratik bir ortam oluşturarak arkadaş gibi toplanırlar. Aile toplantılarında, çocuğun kendine özgü bir yeri vardır. Ailenin öbür üyelerinin istekleri göz önünde tutularak, bir denge içinde, çocuğun istekleri de yerine getirilir.¹⁶⁵

¹⁶⁵İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi-Modern Eğitimin Psikolojik Temelleri*, 5.bas., Gül Yay. Ankara 1997, s.236-238.

5. AİLEDE SAĞLIKLI İLETİŞİM VE KURALLARI

Sağlıklı aile düzeninde aile üyelerinin hepsi görev ve sorumluluklarını doğal olarak yerine getirirler; aralarında olumlu duygusal bağlar vardır ve kişiler bağımsız oldukları halde, birbirlerine isteyerek ve zevkle yardım ederler. Sağlıklı aile düzeni içinde, ana baba da dahil, herkes duygusal ve bilinçlenme yönünden sürekli bir gelişim içindedir. Aile, kendi üyelerini değerli bulur ve aile üyeleri benlik değerlerini olumlu yönde geliştirir. Aile hem kendi içinde bütünleşmiştir hem de toplumsal ilişkilerini dengelemiştir. Aile üyeleri birbirleriyle sıkı duygusal bağlarla bağlı oldukları gibi, toplumsal ilişkilerden de kopmazlar.

Sağlıklı bir ilişki, iki kişinin bilinçli olarak, düşünüp taşınıp, sorumluluk içinde aldığı karara dayanır. Sağlıklı ilişki içine giren bireyler, diğerini değerli ve onurlu görür ve onu olduğu gibi kabul eder. Bu kişiler kendi sınırlarının farkındadırlar; ne var ki, sürekli etkileşim ve dayanışma içinde olmaktan çekinmezler; olgun insanlardır. Bu kişiler, evliliğin yaşanması ve bir “yuva”nın kurulması için, kendi ihtiyaçları ile ailenin ihtiyaçları arasında bir denge kurarlar. Böylece, uzun vadeli mutlulukları, kısa vadeli geçici doyumlara tercih ederler. Kendi davranış, düşünce ve duygularından kendilerini sorumlu tutarlar. Doğru bildiklerini söylemekte ısrar ederler ve gerçekçi olmaya özen gösterirler. Manevi yaşamı zenginleştirmeyi, kendi bencil sınırları içine kapanıp kalmaya üstün tutarlar.

İki olgun insan ana baba olmaya karar verdiği zaman, davranışlarıyla olgun insan modelini çocuklarına gösterirler. Bu kişilerin kendilerine ve diğerlerine saygıları vardır. Çocuk yetiştirmeyi dünyanın en sorumlu görevi kabul ederler. Çocuklarını olgun ve iyi insanlar olarak yetiştirmeye kendilerini adanmışlardır. Böyle ana babanın kurduğu aile içinde yetişen çocukların ihtiyaçları doğal olarak karşılanır. Çocuklar bu güven ve sevgi ortamı içinde kendi benliklerini keşfedebilmek için değişik deneyimlere girebilme cesareti gösterirler. Bu tür ailelerde, çocuklar arasındaki bireysel farklılıklar oldukça yüksek düzeydedir. Aynı ailede yetişen çocukların birbirinden farklı olabilmesi, aile için de, bireyleri olduğu gibi kabul edebilme özgürlüğüne işaret eder. Bu ailelerde çocuklar, ana babanın kendi ihtiyaçlarını giderme aracı olarak kullanılmamışlardır.

İki olgun insanın oluşturduğu sağlıklı aile düzeni içinde çocuk, kendi öz potansiyeli ve yetenekleri içinde öğrenme, heyecanlanma, karar verme, hayal etme, keşfetme, hata yapma özgürlüğüne sahiptir. Bu ailede çocuklar, ana babanın amaçları ve bilinçaltı hesapları uğruna kullanılmaz, yargılanmaz ve sağa sola itilmez. Kendilerine özgü bir gelişim izlemeleri teşvik edilir. Bu ortamda yetişen çocuklar cıvıl cıvıl, neşeli, yaratıcı, sağlıklı olurlar. Doğuştan getirdikleri yetenekleri gerçekleştirme imkânları vardır. Sağlıklı aile ortamı, çocuğun kendine

özgü algılayış ve düşüncesini ifade etme imkanı sağlar.

Sağlıklı ailede, çocuğa ana baba merkezli bir güç kullanımı ya da ceza uygulaması yerine “kanıt göstererek inandırma” ya önem verilir. Bu disiplin anlayışı, çocukta iç denetimin, sağlıklı bir vicdan gelişiminin sağlanması için kaçınılmazdır. Çocuk bir hata yaptığı zaman, onun dikkati kendi davranışlarının sonuçlarına çekilerek, ikna edilmeye ve hatasını anlamasını sağlayarak davranışları kontrol edilmeye çalışılır. Bu şekilde “ iç görü geliştiren iletişim”, hem çocukla kanıt göstererek inandıran/yetkili mantık yürütmeyi, hem de bu yönelimin gerektirdiği karmaşık, ayrıntılı dil kullanımını, bir başka deyişle “sözlü iletişim” i içerir. Bu yöntem ise çok az ana babanın başvurduğu bir yoldur.

Çocuğun bütün davranışlarını denetim altında tutan otoriter bir yaklaşım kadar, çocuğu bütünüyle kendi haline bırakan, her şeye izin verici ve serbest bir yaklaşım da sağlıklı sonuçlar vermez. Başarılı çocuk eğitimi ve sağlıklı iletişimin şartı, disiplin ve sevginin birlikteliğidir. Düzen sağlayıcı denetim ve sevgiyle beraber, özerkliğe de önem veren “yetkili ana baba tutumu”, kendi başına hareket etmek ve birlikte olmak arasında bir denge oluşturur. Çok sayıda araştırma, çocuğun bilişsel gelişimi, akademik başarısı, ruhsal ve sosyal yeterliliği açısından yetkili ana baba tutumunun, yetkeci ve serbest bırakan ana baba tutumundan daha olumlu olduğunu göstermiştir.¹⁶⁶

Kısacası, insanın doğal ve manevi gelişimi açısından en uygun çevre aile ortamıdır. Burada ana baba, her biri kendi özellikleriyle tam bir bütünleşme gösterirler. Aile içindeki ilişkilerin temelini, ana ve babanın birbirine karşı tutumu oluşturur. Onların sevgi ve anlayışla sürdürdükleri uyumlu ve sıcak ilişkiler çocuklara doğru yayılır. Karşılıklı duygusal bağlılık içerisinde sevgi, disiplin ve özerkliğe yer veren; çocuğun hataları karşısında onu ikna etmek, onun kendi davranışlarının sonuçlarını anlamasını sağlamak gibi sözel yöntemlere ağırlık veren bir ana baba tutumu, sağlıklı iletişim ve benlik gelişimine önemli ölçüde yardımcıdır.

Kültürel hayatımızda “itaat” merkezli, otoriter ilişki biçimlerinden “eşitlikçi” bir yapıya doğru gelişme yaşanmaktadır. Aile yapımızda ve aile içi ilişkilerde de bu yönde önemli değişimler gözlenmektedir. Ana babaların bu duruma-seyirci kalması düşünülemez; çünkü aile hayatı her bakımdan insana büyük sorumluluklar yükleyen bir birlikteliktir. Bu kültürel değişim karşısında, kendi geleneksel değerlerimizi de koruyarak daha fonksiyonel bir sonuca ulaşmak için eğitimin çocuktan değil, ana babadan başlatılması zorunluluğu vardır. Aile konusundaki gündem maddesinin bundan böyle “ ana baba okulu” olarak belirlenmesinin ve “ana baba eğitimi” ne özel bir yer verilmesinin uygun olacağını belirtmemiz gerekmektedir.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Kağıtçıbaşı, a.g.e., 1998, s. 126.

¹⁶⁷ Hökelekli, a.g.e., s.196.

Şu unutulmamalıdır ki evlilik, bir kadınla bir erkeğin yeni bir aile meydana getirmek üzere kurduğu ilişkiler bütünüdür. Erkekle kadının bu birliği sürdürebilmeleri için, tüm yaşantı alanlarında zorunlu işbirliği yapmaları, eşlerin yükümlülüklerinin bilincinde olmalarıyla yürütülebilmektedir. Aynı zamanda bir tür ‘evlilik olgunluğu’ anlamına gelen ‘evlilik bilinci’, evlilik denen bu hukuksal, dini, kültürel ahlaki düzene, kadın ve erkeğin uymalarını ve dolayısıyla evlilik birliğinin sürdürülmesini sağlayan en önemli öğedir. Evlilik bilinci, aslında birlikte yaşama için gerekli olan yükümlülüklerin terine getirilmesi için eşlerin her ikisinde bulunması zorunlu bir tür ‘sorumluluk bilinci’ veya duygusudur. Bu nedenle kamu düzeninde geçerli bir evlenme yapılabilmesi için erkeğin ve kadının her şeyden önce bu sorumluluk duygusuna sahip olabilecekleri bir yaşta bulunmalıdırlar. Karşılıklı sevgi ve yardıma yönelik (sürekli) birlikte yaşama birliği olarak evliliğin, erkekle kadının özgür irade güçleri ile gerçekleşmesi bu müessesenin niteliği gereğidir. Zira ekonomik, sosyal, kültürel ve tüm yaşantı alanlarını kapsayan bu çok yönlü hayat birliğini sürdürecektir olan erkek ve kadının sorumluluk bilincine dayanan ortak kararlarıyla her türlü etki dışında ortak yaşama birliğinin kuralları gerekir.

Evlilikte mutluluğun en güvenilir ölçütü, üyeler arasında dengeli ve tutarlı ilişkilerin varlığıdır. Evliliğin ilk yılları, dayanışmanın kurulup gelişmesi beklenen önemli yıllardır. Bazı evlilikler daha kurulur kurulmaz sarsıntı geçirmeye başlarlar. Evliliklerin bir kısmı bu sarsıntıyı olduğundan fazla büyütürken boşanmayı tercih ederken, diğer bir kısmı ilişkilerdeki bozukluğu fark eder, evliliğe karşı olumsuz duygular geliştirir, fakat evliliğin gerektirdiği samimi birlik ve beraberlikten yoksun olarak evliliklerini sürdürürler. Uyumlu bir evlilik, evlenecek kişilerin çeşitli yönlerden olgunluğa erişmelerine bağlıdır. Çocuk yapabilecek fiziksel olgunluğa ve kronolojik olgunluğa ulaşmamış bir kişinin evlenme zamanı henüz gelmemiştir. Ayrıca uyumlu bir evliliğin kurulabilmesi için eşlerin ahlaki, toplumsal ve duygusal olgunluğa sahip olmalıdırlar. Açıktır ki, sağlam temeller üzerinde yer alan bir evlilik beraberliğinde aile yapısı sağlam oluşur ve bu yapı işlevini gerektiği şekilde yerine getirebilir.

Araştırmalara göre bir evliliği başarılı kılan en önemli özellik eşler arasında olması gereken anlayış ve hoşgördür. İkinci sırada ise en çok belirtilen özellik karşılıklı saygıdır.¹⁶⁸

Evlilik karşılıklı saygı, sevgi, anlatış, uyum temelinde yürütülen bir beraberliktir. Eşlerin birbirlerini bazı konularda olumsuz veya yetersiz değerlendirmeleri söz konusu olabilir. Ancak bunlar olumlu özelliklerin ön plana taşınmasıyla, bardağın dolu tarafını görme becerisiyle bir problem kaynağı olmaktan uzaklaşır.¹⁶⁹ Bu bağlamda evlenecek bireylerin

¹⁶⁸ *Türkiye’de Aile*, SEKAM Yay.-I, 2010, s.53-54.

¹⁶⁹ a.g.e.,s.102.

kendi aralarında, duygu ve akıl dengesinin yer alması evliliğe anlam kazandırır. Dolayısıyla sadece aklın devrede olduğu ve duygu boyutunun bulunmadığı evlilikler için olumlu şeyler söylemek zordur. Çünkü duygusal uyumun, beraberliğin olmadığı yerde yaşanan veya yaşanacak muhtemel problemler karşısında akıl çok kolaylıkla teslim olabilir, direnç göstermeyebilir, direnç göstermeyi anlamlı bulmayabilir. Ancak bireyler arasında duygusal uyum ve beraberliğin ürünü olan sevgi, zorlukları aşmaya imkân sağlayacak olan dayanışmayı, fedakârlığı oluşturur. Duygu boyutu olmayan bir evliliğin ‘evi, yuvaya’ dönüştürmesi zordur.¹⁷⁰

Evlilik, herhangi bir beraberlik değil, kapsamlı, derinlikli ve bir ömür boyu sürecek bir beraberliktir. En azından insanlar bu amaçlar için evlenirler. Dolayısıyla evliliğin gerçekleşmesi, ömür boyu sürecek kapsamlı ve derinlikli bir beraberliğin inşa edilebilmesi, aralarında beraberlik kararı veren iki kişinin birbirini nasıl algıladıkları, değerlendirdikleri ile doğrudan ilgilidir.

Evlilik paylaşmayı, dayanışmayı, birçok bakımdan uyumu, güveni gerektiren ve hayat boyu sürmesi hedeflenen bir birlikteliktir. Tüm bunların ve diğer başka amaçların ve özelliklerin gerçekleşebilmesi eşler arası iletişimin güçlü ve sağlıklı olmasıyla doğrudan ilgilidir. Aralarındaki iletişim problemlili, zayıf olan eşler arasında paylaşım, dayanışmadan, uyumdan, güvenden bahsetmek zor ve hatta imkânsızdır. Eşler arası sağlıklı iletişimin en temel şartlarından birisi ise niteliği her ne olursa olsun problemleri görüşüp, konuşmak ve birlikte çözüm çabasına girmektir. Küçük problemlerde iletişimi gerçekleştiremeyen, gerekli yardımlaşmayı sağlayamayan eşler büyük karşısında kolaylıkla pes ederler. Bu açıdan eşler arası iletişim kanalları sürekli açık olmak zorundadır.¹⁷¹

¹⁷⁰ a.g.e.,s.256.

¹⁷¹ a.g.e. s.260-261.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AİLE İRŞAT VE REHBERLİK BÜROLARI

1. AİLE İRŞAT VE REHBERLİK BÜROLARI

Aile toplumun huzurunu ve güvenini tesis eden en kıymetli bir kurumdur. Ailenin muhabbet ve merhametten beslenen sağlam temeller üzerinde yükselmesi, dengeli ve sağlıklı bir ilişki ağına sahip olması, sadece bireyin değil, bir neslin güvencesi anlamına gelmektedir. Değişimin bunaltan bir hızla yaşandığı günümüzde, toplumun yapı taşı olan ailenin ciddi sorunlarla başa çıkmak zorunda kaldığı bir gerçektir. Sadece ebeveynler değil, çocuklar, gençler hatta dede ve nineler hayatın akışı içerisinde aile sorunlarıyla baş başa kalarak yıpranmaktadır. Bu noktadan hareketle Aile İrşat ve Rehberlik Büroları, milli ve manevi değerlerimize bağlı bir aile yuvasının kurulması ve korunması, aile birlikteliğinin desteklenmesi, sorunların çözümüne katkı sağlanması ve toplumsal bir duyarlılık geliştirilmesi amacıyla hizmet sunmaktadır. Ve özellikle doğru dini ve ahlaki bilgilere sahip, aile olmanın sorumluluğunu taşıyan, bilinçli bireylerle huzurlu ve sağlıklı bir toplum oluşturmak amacıyla hizmet eder.

Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu, din görevlilerinden oluşan bir ekiple müftülüğümüz bünyesinde hizmet veren dini danışma birimidir.

1.1. Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının İlkeleri

İlimizde gerçekleştirdiğimiz bütün faaliyetlerimizde İslam dininin temel kaynaklarından beslenen, kültürel değerlerimizle güçlenen sağlam bilgiyi esas almak,

Kadın, çocuk, genç ve yaşlı bireylere dini danışmanlık hizmeti sunarken özgün, düzeyli ve tutarlı olmak,

İlgili kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları ile ortak çalışmalar yürüterek ailenin anlamı, değeri ve önemi hakkında toplumsal bir farkındalık oluşturmak,

Bürolarda görev yapan personelin nitelikli hizmet sunması için hizmet içi eğitim programları düzenlemek,

Etkili bir hizmet dokusu oluşturabilmek için bölgemizin ve danışan bireylerin hassasiyetlerini dikkate almaktır.

1.2. Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının Amaçları

Çalışmalarımızı milli ve manevi değerlere bağlı bir aile yapısının korunması ve güçlendirilmesi bilinciyle planlamak ve sürdürmek,

Aile kavramının birleştirici rolüyle kadın, yaşlı, genç ve çocuk sorunlarına karşı bölgemizde bir duyarlılık geliştirerek çözüme katkı sağlamak,

Aile içi şiddet, töre cinayetleri ve kız çocuklarının maruz kaldığı cinsiyet ayrımcılığı gibi olumsuz tutum ve davranışları önlemeye yönelik faaliyetler yapmaktır.¹⁷²

Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşat ve Rehberlik Büroları çalışma yönergesi, 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun'a dayanılarak hazırlanmıştır. Bu Yönerge'nin amacı, il ve ilçe müftülükleri bünyesinde açılan Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının ve bu bürolarda görev alan personelin görev ve yetkileri ile çalışma usul ve esaslarını düzenlemektir. Kısaca şu şekilde sıralayabiliriz:

- a) Toplumumuzun aile hakkında dini açıdan doğru bilgilendirilmesini sağlamak,
- b) Aile yapısının korunmasına katkıda bulunmak,
- c) Halkımızın özellikle aile ve aile bireyleri ile ilgili dini içerikli soru ve sorunlarının çözümüne katkı sağlamak,
- d) Gerekğinde ilgili kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile ortak çalışmalar yapmaktır.

1.3. Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının Görevleri

Büro personeli, başvuru sahipleriyle telefonla ya da yüz yüze görüşme yapar. Görüşme sırasında, hem kişinin hem de bölgenin hassasiyetleri dikkate alınır. Büromuza bizzat gelerek veya telefonla ulaşan bütün vatandaşlarımıza kuşatıcı ve kucaklayıcı bir yaklaşımla dini danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunar.

Büroya başvuran kişilerin sorunları dikkate alınarak gerektiğinde psikolog, sosyal hizmet uzmanı ve avukat gibi uzmanlara yönlendirir.

Aile ve kadın konusunda, ilgili kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen ulusal/bölgesel kampanya, proje ve eğitimler takip edilir. Büro personelinin bu eğitime katılmaları sağlanır.

Kadın ve aile ile ilgili olarak ulusal/uluslararası kabul edilen gün ve haftalarda etkinlikler yapılır veya yapılması sağlanır. İlgili kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içerisinde bilgi şöleni, panel, konferans, drama ve musiki programları gibi sosyal faaliyetler düzenlenir.

Bürolar, buldukları bölgenin aile yapısı ve sorunları konusunda araştırmalar yapar ve arşiv oluşturur.

Kadın, çocuk, genç, yaşlı, özürllülerle ilgili konular başta olmak üzere aileyi

¹⁷² <http://diyanet.gov.tr/dinhizmetleriweb/irsat>

ilgilendiren alanlarda yapılan araştırma ve yayınlar takip edilir ve arşivlenerek büro için kütüphane oluşturulur.

Bu bilgiler ışında ilk olarak 2003 yılında Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Samsun, Elazığ olmak üzere 6 pilot ilde müftülükler bünyesinde Aile Büroları kurulmuştur.

Büroların çalışmalarından olumlu sonuçlar alınmış ve halkımız tarafından yoğun ilgi ile karşılanmıştır.

Bunun üzerine 2006 yılında Antalya, Balıkesir, Batman, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Kastamonu, Kayseri, Konya, Malatya, Mersin, Sakarya, Sivas, Şanlıurfa, Trabzon ve Van olmak üzere 18 İl Müftülüğünde daha Aile İrşat ve Rehberlik Büroları açılmıştır.

2007'de Aydın, Çanakkale, Denizli, Edirne, Erzincan, Hatay, Kocaeli, Muğla, Yozgat, Muş ve Rize;

2008'de Kahramanmaraş, Giresun, Nevşehir, Tekirdağ, Amasya, **Çorum**, Isparta, Karabük, Kırşehir, Kütahya, Manisa, Mardin, Ordu, Şırnak;

2009 yılında ise Kırıkkale, Bolu, Düzce ve Osmaniye İl Müftülükleri bünyesinde bürolar açılmış ve böylece büro sayısı 53'e ulaşmıştır.

2010 yılında Adıyaman, Afyonkarahisar, Aksaray, Bartın, Bingöl, Bitlis, Çankırı, Kars, Kırklareli, Niğde, Osmaniye, Siirt, Tokat, Uşak, Yalova İl Müftülükleri bünyesinde bürolar açılmıştır.

Bu alanda sunulan hizmetler, diğer resmi kurum ve sivil kuruluşlarla işbirliğine gidilerek sosyal sorunların çözümüne katkı sağlanması açısından önemlidir. Aile İrşat ve Rehberlik Büroları görevlilerine yönelik eğitimlerde ve büro faaliyetlerinde Sağlık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Emniyet Genel Müdürlüğü, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Üniversiteler, Yerel Yönetimler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapılmaktadır.¹⁷³

2.DİN PSİKOLOJİSİ VE DİNİ DANIŞMANLIK

2.1. Din Psikolojisi

Dinin değişik özellikleri vurgulanarak yapılan tanımları pek çoktur ve üzerinde birleşebilecek bir tanım yapmak mümkün değildir. Daha ziyade din adına yapılan tanımlar, tanımlayan kişinin, dine bakış açısına, kendi inancına ve amacına göre değişmektedir. Ayrıca din çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahip olduğundan, onun tam ve eksiksiz bir tarifini

¹⁷³ Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşat ve Rehberlik Büroları Çalışma Yönergesi

yapmak da zorlaşmaktadır.¹⁷⁴ Bu nedenle biz bu tanımlardan bazılarını vererek ortak noktalar bulmaya çalışacağız.

Din psikolojisinde din ile ilgili tanımlar, inceleme ve araştırmalar genellikle dinin ferdi ve toplumsal yönleri üzerinde toplanır. Bu alanın öncülerinden olan James'in din tanımı dinin ferdi yönünü vurgular. Ona göre din "fertlerin tek başlarına hayatlarında kutsal olarak kabul ettikleri şeylerle ilgili anlayışları çerçevesinde duyguların fiilleri ve tecrübeleridir."¹⁷⁵ Dinin pek çok yönünün olduğunu bu sebeple de pek çok din tanımının yapılabileceğini belirtmiştik. Dinin ruhi yönünü öne çıkararak dini tanımlayan Geertz'a göre: "din, varoluş konusunda genel mahiyette kavramlar dile getiren ve insanlarda güçlü, derin ve kalıcı motivasyonlar ve ruhi eğilimler uyandıracak tarzda etkide bulunan bir semboller sistemidir. Dile getirdiği kavramlara öyle bir gerçeklik özelliği sağlar ki, bunların etkisiyle yaşanan motivasyonlar ve ruhi eğilimler ancak gerçeğe dayanmakla gözükürler."¹⁷⁶

Dinin daha farklı bir yönüne değinerek din tanımında dini tecrübeden yola çıkan Cox, dinin, derin deruni tecrübenin bir türü olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁷ Dünyada yaşayan insanların dörtte üçünün bir dine inandığı ve dinin onların hayatlarında oldukça fonksiyonel olduğunu kabul edildiğini düşünürsek, dinin insan hayatında ne denli önemli bir işleve sahip olduğunu rahatlıkla görebiliriz.¹⁷⁸ Zira pek çok insan için din her şeyden önce bütünsel bilgi ve parçalanmamış gerçek için yapılan keşifsel bir araştırma çabasını ifade etmektedir.¹⁷⁹ Bütün orta ve yeniçağda psikolojinin konusu, genel olarak *ruh* adı verilen mistik bir nesne olmuştur. Wilhelm Wundt, ilk psikoloji laboratuvarını kurduğu zaman psikolojinin konusunun bilinç ve bilinci meydana getiren zihinsel olaylar olduğunu ileri sürmüştür. Bilinç, insanın kendisinin, zihninde geçen olayların ve çevresinin farkında olması yeteneğidir. İnsan davranışlarını, insanın çevresiyle ilişkilerini ve çevresine uyum sürecini inceleyen bilim dalı olan psikolojinin amacı, bilinç denilen bu karmaşık olayı çözümlenmek, zihnin en yalın öğelerini araştırmak ve bunlar arasında ki ilişkileri bulup kanunlar halinde formüle etmektir. Böylece uyarıcılar, duyular, algılar, anılar eşik değerler gibi konular, pozitif açıdan ve bir laboratuvar ortamı içinde ele alınıp incelenmeye başlanmıştır.¹⁸⁰

174Veysel Uysal, *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum ve Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, MÜİFV Yay. İstanbul 1996, s.19.

175 Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, Dem Yay. İstanbul 2004, s.22.

176 Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, TDV Yay. Ankara 1998, s.70.

¹⁷⁷ James L. Cox, *Kutsalı İfade Etmek (Din Fenomenolojisi'ne Giriş)*, 2004, s.22.

178 Adem Şahin, *Ergenlerde Dindarlık ve Benlik*. Adal Ofset, Konya 2007, s. 15.

179 Gordon W. Allport, *Birey ve Dini*, Çev: Bilal Sambur, ElisYay. Ankara 2004, s.38.

¹⁸⁰ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, 11.Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1994, s.311-314.

İnsanın anlaşılması için öncelikle insan psikolojisinin tanınması gerekmektedir. Bu noktada da insanın; ne olduğuna, vazifesine, hayattaki fonksiyonuna dair sorduğu sorulara cevaplar bulmaya ihtiyacı vardır.¹⁸¹

İnsan gerçeği sadece birkaç yönle ele alınamayacak kadar derin bir mevzudur. İnsan gerçeğini sadece birkaç boyutuyla ele alıp “işte insan budur” demek; korkunç tehlikeler ve de önemli hatalar barındırır. Zira insan son derece kompleks bir yapı ve parçalanmaz bir bütündür. Onun hakkında basit bir anlayışa sahip olmak mümkün değildir. Alexis Carrel’e göre; insan denen bu bütünün parçalarının dış alemle ilişkilerini tespit edebilecek bir metot yoktur.¹⁸² İşte din bu noktada yani insanın anlaşılması hususunda bizlere yardımcı olmaktadır.

İnsan davranışlarını inceleyen Psikoloji, insanın bir takım tutum ve davranışlarını açıklarken dini de göz önüne almak zorundadır.¹⁸³ İşte Din Psikolojisi de genel eğilim bakımından dini, psikolojik bakış açısıyla inceleyen bir bilim dalıdır. Din Psikolojisi insanın ruhi yaşayış ve davranışları içerisinde dini nitelik taşıyan her belirtiyi inceleme konusu yapar. Bu yönüyle de dini ilimlerden ayrılır.

Din Psikolojisi, insan kişiliğinin bütün yönlerini içine alan bir araştırma alanıdır. Buna göre; dini eğilim ve kabiliyet, dini ilgi ve istekler, dini duygu ve tecrübeler, dini inanç ve tutumlar, dua ve ibadetler, tövbe ve hidayet, dinden kopma ve inançsızlık, mistik ve tasavvufi yaşayışlar başlıca konularını oluşturur.¹⁸⁴ Din Psikolojisi’nin bir diğer konusu da din ihtiyacı, din duygusu ve motivasyondur.¹⁸⁵ Esasen Din Psikolojisi dini yaşayış üzerinde araştırmalar yaparken, önce Allah inancının yaşanışını ele alır. Çünkü dini yaşayışın başında Allah inancının yaşanması gelmektedir.¹⁸⁶

Din Psikolojisinin görevi; feridin ruhunda Allah’ın nasıl duyulup yaşandığını, nasıl tasavvur edilip düşünüldüğünü, O’nun insanlardan yapmasını veya yapmamasını istediği emirlerin dindar bireyi nasıl etkilediğini belirtmeye çalışmaktır. Kısaca din psikolojisinin temel hedeflerinden birisi dini yaşayışı bütün derinlik ve genişliği içinde aslına uygun veya yakın olarak kavramaya gayret etmek ve onu psikolojik analizler ve tasvirlerle ortaya koymaktır.¹⁸⁷

¹⁸¹Tuba Kevser Şahin, *Dini Danışmanlık Bağlamında Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu Faaliyetleri*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010, s.13-27.

¹⁸² Alexis Carrel, *İnsan Denen Meçhul*, Baha Ofset, İstanbul 1976 ,s. 22- 23.

¹⁸³ Habil Şentürk, *Din Psikolojisi*. Esra Yay., İstanbul 1997, s.57.

¹⁸⁴ Hökelekli,1998: 6- 7

¹⁸⁵Habil Şentürk, *Din Psikolojisi*. Esra Yay. İstanbul 1997, s. 60.

¹⁸⁶Şentürk, age.,s. 59.

¹⁸⁷ Şentürk, a.g.e.,s. 59-61.

Tarihsel gelişimi açısından henüz genç bir yapılanmaya sahip olan din psikolojisi, dini ifade şekillerini psikolojik gelişme ve süreçler bağlamında ele alan bir bilim dalıdır. Psikolojinin genel psikoloji ile pek çok ortak yanı mevcuttur. Her ikisinin de bağlı bulunduğu bilimsel prensipler ve koşullar aynıdır. Farklı olan sadece ilgi alanlarına giren konulardır. Din psikolojisi, 19. yüzyılda ortaya çıkan iki bilim dalının öncülüğünde doğmuştur. Bu bilim dalları dinler tarihi ve psikolojidir.¹⁸⁸ Fakat psikoloji ve din bilimleriyle ilgili olmakla beraber kendine has tarihi, araştırma alanları, konuları, hedefleri, yöntemleri ve teknikleriyle bağımsız bir bilim dalı olan din psikolojisi, kendine mahsus belli başlı özellikleri ile genel psikoloji ve felsefeden ayrılır.¹⁸⁹

Pazarlı'ya göre, din psikolojisini diğer bilim dallarından ayıran belli başlı özellikler şunlardır:

Din psikolojisi; genel psikolojinin bir kolu olarak deney metoduna, yani gözlemlere, anketlere ve araştırmalara başvurur.

Din psikolojisi; fertlerin iç hayatında geçen kutsallık duygusu, inançlar ve din şuurunun gelişmesini hareket noktası olarak ele alır. Bunun için içebakış yöntemi ile işe başlar.

Din psikolojisi, müsbet bir ilim olan genel psikolojinin bir koludur. Genel psikolojinin duygular, inançlar, irade ve enkonsiyon (şuursuzluk) faaliyet ve olaylarıyla yakından ilgilidir.

Din psikolojisi, genel psikolojide görülen türlü cereyanlardan uzak kalmak, kendi problemlerini tarafsız bir gözle görmeye çalışmak amacını güder. Bu esasa göre; genel psikolojiyle teoloji arasındaki bir sınır sahasında bulunur.

Dini hayatın türlü tezahürleri, sosyal ve fiziki olaylarla tamamıyla alakasını kesmiş, soyut bir olay olarak mütalaa edilemez. Aksine dini olaylar, bir dini yaşayış halinde beşeri, sosyal ve tabii çevresi içinde incelenir.

Dini yaşayışın hareket ve ayinler şeklinde olan dışı ifadelerinde duygular ve inanışlarla ayin ve merasim arasındaki sebeplilik münasebetlerini bulmak ve göstermek de din psikolojisinin konuları arasındadır.

Dini duyguların fertlerin ruhlarındaki gelişmeleriyle eski çağlardaki dini yaşayışları arasındaki farklar ve münasebetler de psikolojik bir tahlile tabi tutulmalıdır. Bu tahlili yapmak da yine din psikolojisinin görevleri arasındadır.¹⁹⁰

¹⁸⁸Nils G. Holm, *Din Psikolojisine Giriş Çev: Abdülkerim Bahadır, İnsan Yay. İstanbul 2004, s.13-14.*

¹⁸⁹ Yavuz, Kerim "Din" TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1994,c.9 s.341

¹⁹⁰ Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi*, 3.Bas. Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, s.62-64.

Psikolojik danışma ve rehberlik faaliyetleri insanın davranışlarını incelemekle beraber onun dine dayalı her türlü eğilim, tutum ve tecrübelerini de incelemektedir. İşte dini danışmanlık kavramı tam bu noktada ortaya çıkmaktadır.

2.2. Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri

Birçok insanın problemlerini çözmesinde önemli bir merci olan din, insanların birbirlerine ve çevrelerine uyum sağlamalarında onlara yardımcı olur.¹⁹¹ Toplum bazen dini yönü geri planda olsa bile, bireysel ve sosyal sorunlarını paylaşmada, nitelikli ve güvenilir birey ve kurumlara ihtiyaç duymaktadır. Özellikle tarih içinde yüklendikleri fonksiyon ve kültürümüzde edindikleri özel konum nedeniyle din görevlileri; insanların dini veya ahlaki değerleriyle ilişkili, günlük yaşayışlarında karşılaştıkları her türlü problemleri hakkında danıştıkları kişiler olmuşlardır.¹⁹²

Din hizmetleri, bir dinin mensupları için gerekli yükümlülükleri yerine getirebilmelerini amaçlayan yardımcı çalışmaları içerir. Bu hizmetler, düzenli olarak ifa edilen ibadetlerin toplu halde yerine getirildiği cami hizmetlerini içerdiği gibi, toplumun cami dışında ihtiyaç duyduğu hizmetleri de içine alır. Okul, aile, işyeri, cezaevi, hastane gibi insanın yaşadığı her yer, inançlı insanlara hizmet götürülecek alanlardır. Çünkü insanın insan için, inandığı değerler doğrultusunda yaşama ihtiyacı varsa, bu ihtiyacın giderilmesi insanın bulunduğu her mekanda söz konusu olacaktır¹⁹³ “Hizmet” sözcüğünün anlam içeriğinde *gönüllü çalışma* iması vardır. Nitekim söz konusu kavram, bizim geleneğimizde de bu anlam içeriğiyle gerçeklik bulmuştur. Hizmet din alanında söz konusu olup “dini hizmet” olarak ele alındığında gönüllülük daha da artmakta “Allah’ın rızasını kazanmak ” amacıyla yapılan çalışmaları ifade etmektedir. Böylece toplumun her kesimine hitap etmektedir. İşte bu yüzden din hizmeti veya hizmetleri, insanların dini hayatını idame etmeleri için yapılan hizmetleri ifade etmesi sebebiyle toplumsal bir olgudur. Ülkemizde din hizmetleri Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülmektedir.¹⁹⁴

İnsanlar birlikte yaşadıkları sürece danışmanlığa ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaç onların yaratılışından kaynaklanan özelliklerdendir. İnsan, hayatı tanımaya anne ve babasının rehberliğinde başlar. Kişilik gelişimini tamamlamış olsa da bireylerin tek başlarına hareket etmekte zorlandıkları ve danışmaya ihtiyaç duydukları alanlardan birisi de dini hayattır.

¹⁹¹Üzeyir Ok, *Dinsel Danışmanlığın Teorik Çatısı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997, s.45.

¹⁹²Ok, a.g.e., s. 23.

¹⁹³Serpil Başar “*Hastanelerde Din Hizmetleri*”(Bildiri) IV. Din Şurası III. Komisyon Tebliğleri, Ankara 2009, s.1

¹⁹⁴Ejder Okumuş “*Olağanüstü zamanlarda Din Hizmetleri*”, Din Hizmetleri Sempozyumu. DİB Yay., Ankara 2008, c.1, s.589.

İnsanlar, içinde buldukları hayata ilişkin bazı sorular sorar ve bu soruların cevaplarının bir kısmını dinde bulurlar. Sorularına cevap buldukları dinin inanç esaslarını kabullenirler. Kabullendikleri esaslar çerçevesinde de hayatlarını düzenleme gayreti içine girerler. Ancak bu çaba içinde gerek bilişsel açıdan gerekse inanç–uygulama çatışmasından kaynaklanan problemlerle karşılaşma her zaman söz konusudur. İşte psikolojik danışma ve rehberliğin klasik sürecinden ayrılarak, insanların problemlerine çözüm getirmeyi hedefleyen dini danışmanlık uygulamaları bu noktada karşımıza çıkar.¹⁹⁵

Dini danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, özellikle 20. yüzyıldan itibaren Batı dünyasında bilimsel çerçevede özel bir anlam kazanmış ve *Pastoral Care and Counseling* kavramı altında dini bakım ve danışmanlık hizmetleri nerdeyse bağımsız bir disiplin halinde değerlendirilmiştir.¹⁹⁶ Dini ya da manevi danışmanlık adıyla din psikolojisi bilim dalı içerisinde yer alan bir bölüm olan pastoral¹⁹⁷ psikoloji, özellikle 1970’li yıllardan sonra yoğun bir gelişme kaydetmiştir.¹⁹⁸ Dinsel ve ruhsal problemlerin çözümünde kullanılan bir çeşit danışma süreci olan pastoral danışma ise, genellikle dinsel kurumlarda papazların çalıştıkları kiliselerde uygulanmaktadır. Dua, İncil okuma ve günah çıkarma gibi dini faaliyetleri kapsayan pastoral danışma, akıl sağlığı açısından tedavi edici nitelikte olduğu noktasından hareketle gelişmiştir.¹⁹⁹

Din hizmetlerinde psikolojiye başvurulması şeklinde tanımlanan pastoral psikoloji; gelişmiş Batı ülkelerinde hem manen, hem de sosyal yönden muhtaç kesimlere, her türlü yardım ve desteği belirli bir disiplin ve mesleki etik çerçevesinde yapan, bunun için belirli müdahale araçları, stratejileri, yöntemleri, teknikleri geliştiren bir eğitim ve meslek dalıdır.²⁰⁰

Manevi rehberlik ile klinik psikoloji arasındaki sınır bölgede etkinlik gösteren manevi-psikolojik yaklaşım; cezaevlerinde psikolojik yöntemlerle uygulanan tövbe süreci, hastanelerde psikolojik yöntemlerin eşlik ettiği dini telkinler, affetme çalışmaları, yaşadıklarını anlamlandırma, olumlu bakış açısı kazanma, değerleri yaşama (sabır, şükür, hoşgörü, özveri...) gibi çalışmaları içermektedir.²⁰¹ Bireylerin vicdanlarıyla ve içinde

¹⁹⁵Serpil Başar “*DİB’in Yürüttüğü Cami Dışı Din Hizmetleri Kapsamında Hastanelerde Din Hizmeti İhtiyacı*”. Din Hizmetleri Sempozyumu.,DİB Yay. Ankara 2008, C.1, s.633.

¹⁹⁶Ahmet Yaman, “*Aile Büroları: Arka Plan, Mevcut Durum, Sorunlar ve Öneriler*” (Bildiri), IV. Din Şurası III. Komisyon Tebliği, Ankara 2009,s.7.

¹⁹⁷Pastör: Papaz, din adamı demektir.

¹⁹⁸Hüseyin Peker “Dini Danışmanlık Bağlamında Aile Danışmanlığı ve Rehberliği (Samsun ve Aydın İle İrşat ve Rehberlik Büroları Örneği)” (Bildiri),2009,s.1

¹⁹⁹Holm, a.g.e. s.142.

²⁰⁰Sevde Düzgüner, *Dine Psikolojik Yaklaşımında Değişimin Dinamikleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2008 Konya, s.144

²⁰¹Öznur Özdoğan “Hastalıklara Manevi-Psikolojik Yaklaşım”(Bildiri). IV. Din Şurası III. Komisyon Tebliği,2009 Ankara, s.5.

yaşadıkları toplumla barışık olmaları, aynı zamanda o toplumun gücü ve sağlığı anlamına geleceğinden, kamusal sorumluluğu olan kurum ve kişilerin, etkili bir sorun çözücü olarak dini devrede tutmaları bilgece bir tutum olacaktır.²⁰²

İslam dünyasında dini danışmanlık kurumsallaşmış bir kavram olarak henüz yabancı kabul edilmesine rağmen Kur'an'da kullanılan ve tarih boyunca İslam'ın önemli dinamikleri olarak karşımıza çıkan irşat ve tebliğ görevlerinin dini danışmanlık kavramına yakın iki kavram olduğu açıktır. Rehberlik ve psikolojik danışma işlevi, bu kavramların içeriğinde mevcuttur. Dini danışmanlık, yardım mesleklerinden biri olarak, danışmanlık alanı içindeki tüm problemlerle din veya din dışı da olsa ilgilenir. Ancak dini danışmanlığın farklılığı danışan veya problemden değil, danışmanın rolünden kaynaklanmaktadır. Dini danışmanlıkta danışman, rolünü dinden alır. Ancak, bu rolü gerçekleştirirken öteki yardım disiplinlerinden de kendini bağımsız kabul etmez. Dini danışmanlığın başarısı, ilahiyat alanındaki çalışmalarındaki derinlik ve diğer yardım meslekleriyle ilişkisinin yoğunluğuyla doğru orantılıdır.²⁰³

Dini danışmanlık 1995 Pensilvanya yasa tasarısına göre şöyle tarif edilmiştir: “Uyumsal davranışı ve davranış değişimini kolaylaştırma amacıyla, dini kaynakları ve danışma tekniğini kullanarak kişinin kendisiyle olan ve kişiler arası ilişkilerde işlev bozukluğuna yol açan duygusal rahatsızlıkların teşhis ve tedavisidir.”²⁰⁴

Dar çerçevede dini danışmanlığı açıklayacak olursak; dinin kapsama alanına giren hususlarda problemi veya problemleri olan, özel ilgi ve bilgiye muhtaç kişilerin bu alanda yetişmiş, uzmanlık hüviyeti kazanmış görevlilere müracaatları üzerine kendilerine dinin öğretileri ve esasları paralelinde verilen hizmet olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda dini danışmanlık, profesyonellik isteyen ve kurumsal yapılanmayı gerekli kılan önemli bir husustur.

Liddel'a göre dini danışmanlık, dini bir kurum niteliği taşımasına rağmen danışmanlığın anlamından uzaklaşmaz. Dini danışmanlık, danışmanlığın kapsadığı alanların bazılarıyla ilgilenip bazılarını alan dışında görmez. Alan içindeki problemleri de salt dini problem olarak incelemez. Her dini danışman, kendisine getirilen probleme, ‘danışanın kendisi için belirlediği yardım kaynağı açısından’ yaklaşır ve danışanına yardım eder. Bu

²⁰²Yaman, a.g.e. s. 7.

²⁰³Başar, a.g.e. s. 634.

²⁰⁴Nurullah Altaş,“*Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri*”,Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XLI,2000 Ankara, s.339.

yardım, dini problem açısından olabileceği gibi din dışı bir problem açısından da olabilir. Her din görevlisi kendisini dini danışmanlığın bir uygulayıcısı olarak görür.²⁰⁵

Bu tanımlardan yola çıkarak dini danışmanlığı şöyle şekillendirebiliriz:

- ✓ Dini problemlere çözüm sağlama.
- ✓ Din dışı problemlerin üstesinden gelmede dinin destek kaynağı olarak görülmesi.²⁰⁶

Dini danışmanlık psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin içinde kendine mahsus bir alanda yer almaktadır. Bu sebeple psikolojik danışmada kullanılan teknikler dini danışmada da kullanılabilir. Bunlar özellikleri itibariyle birkaç grup altında toplanabilir:

- ✓ **Kabul ve anlayış** bildiren teknikler (Susma, basit kabul, tekrarlama, özetleme vb. gibi)
- ✓ **Destek ve teşvik** bildiren teknikler (Tasvip, teşvik, cesaretlendirme, güvence verme gibi)
- ✓ **Teşhis ve anlama** amaçlı teknikler (Deştirme, yansıtma, tahlil ve yorum gibi)
- ✓ **Telkin ve öğretme** amaçlı teknikler (Bilgi verme, tavsiye, telkin, nasihat)²⁰⁷ olarak sıralanabilir.

2.3. Dini Danışmanlığın Konusu

Bir insanın günlük yaşamı birbirinden farklı değişik yönler içerir. İnsan yaşamının değişik yönleri psikolojinin değişik alanlar geliştirmesine yol açmıştır. Bu alanlardan birisi de danışmanlık psikolojisidir. Danışmanlık psikolojisi, bireyin kendi yaşamının değişik yönleriyle ilgili kararlar vermesine yardımcı olabilecek bilgi ve yetenekleri bireyde geliştirmeyi amaçlar.²⁰⁸

Dini danışmanlık, psikolojik danışma tekniklerinin din alanına uygulanması olarak nitelendirilebilir. Bu anlamda dini danışmanlık, “Kişinin kendini tanıması, çevresine uyum sağlaması ve dinle ilgili problemlerini fark ederek çözmesi için çeşitli teknikler kullanarak profesyonelce yapılan psikolojik yardımdır.”²⁰⁹ Dini danışmanlığın konusu ise genelde dünya, evlilik, ahlak ve ahiret gibi sorunlardan kaynaklanan problemlerdir. Ayrıca psikoterapinin çeşitli şekilleriyle ilgili teolojik ve ruhsal perspektiflerin disipline edilmiş bütünlüğünü bir arada kullanarak belirli akıl ve duygusal rahatsızlıklarla da ilgilenir.²¹⁰

Dini danışmanlık, danışma oturumunda sadece inanç ve psikoloji konuları içermez. Dini danışman yardım arayanların problemleri ve acıları konusunda konuşurken psikolojinin

²⁰⁵ Altaş, a.g.e. s. 339.

²⁰⁶ Başar, 2008: 635

²⁰⁷ Nevzat Y. Aşıkoğlu, “Din Hizmetlerinin Sunumunda Alternatif Yöntem: Dini Danışmanlık”. *Din Hizmetleri Sempozyumu*. DİB Yay.c.2, 2008 Ankara, s.547

²⁰⁸ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*. Remzi Kitabevi, (6. Baskı), 1996 İstanbul, s.35-36

²⁰⁹ Aşıkoğlu, a.g.e., s.546.

²¹⁰ Ok, a.g.e., s. 90.

zengin geleneklerinden de faydalanır. Dini danışmanlık çeşitli dini soru veya sorunları olan ve diğer danışmanlık yöntemleriyle ikna olmayan ve biraz daha uzun süre ve bire bir ilgilenilmesi gereken kişilere yönelik bir sorun çözme yöntemidir. Hemen belirtmek gerekir ki, bu yöntem, eğitilmiş ve ne yapacağını bilen kişilerce uygulanmalıdır.

Dini danışman insanların problemlerine, inandığı dinin değerleriyle ilişki kurarak çözüm üretmeye çalışır. Fakat bunu yaparken diğer disiplinleri de göz önünde bulundurur. Danışmanın başarısı başta alanını oluşturan ilahiyat ve diğer yardım disiplinleriyle ilişkisinin yoğunluğu ile doğru orantılıdır.²¹¹

Dini danışmanlığın alanına anormal dini haller de girer. Dini danışmanlığın konusunu oluşturan “Anormal Dini Haller”:

- ✓ Sanrı Deliri (Gerçeğe Uymayan Duyusal Algı)
- ✓ Melankolik Sofuluk Deliri (Aşırı sıkıntı ve üzüntü şeklinde beliren ruhsal rahatsızlık)
- ✓ Mistik Perseküsyon Deliri (Takip edildiğini ya da öldürüleceğini düşünmekle ortaya çıkan ruhsal rahatsızlık).
- ✓ Allah’lık, Peygamberlik ve Mehdilik İddiaları
- ✓ Büyü ve Sihir İddiaları
- ✓ Stereotipler (Takıntı şeklinde beliren dinen vesvese ismi verilen ruhsal rahatsızlık)²¹²

2.4. Dini Danışmanlığın Amacı

Bireyin kendisini gerçekleştirmesinde onun önüne çıkan dini sorunlarla baş edebilmesine katkıda bulunmak dini danışmanlığın hedefleri arasındadır. Bu bağlamda geleneksel psikolojik danışmadaki yakın ve uzak hedefler dini danışmanlığın hedefleri arasında kabul edilir.

Dini danışmada amaç; dini içerikli veya dindar kişiyi direkt etkilediğinden dolayı dini içerikli olmayan bütün psikolojik problemlerin sağaltıma ulaştırılması, bir insanın dini açıdan gelişmesinde ruhsallığına engel olabilecek herhangi bir problemin ortadan kaldırılması ve nihayet bireyin kendini gerçekleştirmesi sürecinde onun önüne çıkan dini sorunlarda ona yardımcı olmaktır. Fakat unutulmamalıdır ki dini danışmanlık, bir insanın kendi temel kişilik ihtiyaçlarını karşılamaya güç yetirebilmesini sağlayıp onları artırma noktasına kadar bireyde etkili olabilir.²¹³

Dini danışmanlığın amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz;

- ✓ Davranışlarını doğru değerlendirmesine yardımcı olmak.

²¹¹Ok, a.y.

²¹²Peker, a.g.e., s. 153-154.

²¹³ Ok, a.g.e., s.94-95.

- ✓ Kendisi ve çocukları ile sorun oluşturan yönleri fark etmesini sağlamak.
- ✓ Huzursuzluğun kaynağını rasyonel biçimde tespit etmesini sağlamak.
- ✓ Danışanın diğer aile bireylerinin kendilerini tanımalarına yardımcı olmak.

Danışma sürecinde bu amaçları gerçekleştirebilecek bir yol izlenir, ancak danışma aşamalarında farklı uygulamalar ve yöntemler olmakla beraber Williamson tarafından belirlenen bireysel danışma sürecinden hareketle şöyle bir yol izlemenin daha uygun olacağını düşünmektedir:

a) Önce danışman tarafından danışan hakkında, soruları hakkında, bu duruma nasıl geldiği hakkında bilgiler elde edilir. Mümkünse iki taraf da dinlenilir. Tek taraflı dinleme yeterince sağlıklı olmayabilir.

b) Sonra elde edilen bilgiler değerlendirilerek, analiz ve sentez yapılarak sorunun niteliği ve nedeni hakkında doğru tespit edilmeye çalışılır. Sorun hangi oranda kimden kaynaklanıyor ya da başka bir neden mi var, bu konuda karar verilir.

c) Danışman; düşüncesini ve tavsiyelerini açıkça söyler, ona kendisini ve çevresini tanıyabilmesinde yardımcı olmaya çalışır, hareket tarzının sonuçlarını anlayabilmesine yol açan nedenleri anlamasını sağlar ve ona uygun seçenekler sunar.²¹⁴

2.5. Dini Danışmanlığın İşlevi

Danışanların sağlıklı bireyler olarak kalmalarına, sağlıklı iletişim kurmalarına, yardımlaşmalarına, örnek bireyler olmalarına, fanatizme ve taassuba sevk edecek problemlerini din görevlileri ile paylaşmak suretiyle onların problemlerin üstesinden gelebilmelerine yardımcı olmak dini danışmanlığın temel işlevleri arasındadır. Ayrıca dini danışmanlık, toplumu oluşturan bireylerin akıl sağlığının korunması işlevine de sahiptir. Çünkü din; akıl ve duygu hastalığı, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı, aile sorunları, depresyon ve intihar, çocuk ve evlilik sorunu, çocuğa kötü davranma, çocuk suçları ve günümüzün diğer toplumsal problemlerinden oluşan insan sorunlarından kurtulmak isteyenler için ana sığınma kapılarından biridir.²¹⁵

Bu bağlamda değerlendirecek olursak dini danışmanlık;

- ✓ İnsanlığımızın boyutlarını keşfetmemizi sağlar.
- ✓ Yaşama ve gerçekliğe ilişkin tuzağa yakalanmış potansiyellerimizi kurtarır.
- ✓ İlişkilerimizin daha samimi olmasını sağlar.

²¹⁴Peker, a.g.e., s. 3.

²¹⁵ Ok, a.g.e., s. 96.

İnsanlığımızı keşfederek daha sağlıklı bireyler olmamızı sağlayan dini danışmanlık bazı temel özelliklere dayanılarak uygulandığında danışmanlık hizmetinden alınacak sonuç çok daha verimli olmaktadır. Bu sebeple dini danışmanlık esnasında danışman tarafından uygulanması gereken bazı temel özellikleri birkaç ana başlık altında toplayabiliriz:

- ✓ Dostluk kurma
- ✓ Baskısız danışma atmosferi oluşturma
- ✓ Kabul
- ✓ Empatik yaklaşım
- ✓ Tabilik ve tutarlılık
- ✓ Uygun mekânda hiyerarşiden uzak durma

Dostluk kurma; sıcak, samimi, dürüst insani ilişki kurma anlamındadır. Din hizmeti sunan kişinin bu tavrı karşısındaki insanda güven duygusu uyandırır. Sorununu içtenlikle anlatabilmesi için bu önemlidir. Selamlaşma, hatır sorma, tebessüm ve belki elini kişinin sırtına dokundurma dostluğun kurulmasının başlangıcıdır.²¹⁶

Baskısız danışma atmosferi oluşturma; din hizmeti sunan kişinin yani teknik tabiriyle dini danışmanın danışanın sorusu veya sıkıntısı ne olursa olsun söz veya davranışlarıyla onu kınamadan, ayıplamadan veya hiyerarşiyi gözeten bir tavır göstermeden görüşmesidir. Danışan konumundaki kişi, danışılanın yanında kendisini bir arkadaşı veya yakın dostuyla konuşuyormuş gibi rahat hissetmelidir. Yani dini danışman, karşısındakine “istediğini sorabilirsin, seni dinliyorum. Seni kesinlikle kınamıyorum. Her şeyi tabii karşılamaya hazırım.” mesajını vermelidir.

Kabul; dini danışmanın, karşısındaki kişiyi hiçbir ön şart olmaksızın sevip saydığını ve anlayış gösterdiğini sözleriyle, jest ve mimikleriyle ona hissettirmesidir. Bütün benliği ile kişiye yönelerek dikkatli dinleme kabul tavrının önemli bir göstergesidir.²¹⁷

Empatik yaklaşım; dini danışmanın, kendini, karşısındaki kişinin yerine koyarak onun sorununu anlamaya çalışmasıdır. Böylece kısmen de olsa onun kafasına takılan soru, onu rahatsız eden sorun ya da durumların arkasındaki sebepleri keşfetmeye çalışır. Dini danışmanın “seni anlıyorum”, “benzer bir durumla ben de karşılaştım” gibi ifadelerle empatik tavrını karşısındakine hissettirmesinde yarar vardır.

Tabilik ve tutarlılık; dini danışmanın söz ve davranışlarının uyumlu olması, karşısındakinin güvenini sarsacak söz ve davranışlardan kaçınması anlamına gelmektedir. Danışma olayının

²¹⁶Hasan Tan,*Psikolojik Yardım İlişkileri*, MEB Yay., 1992 İstanbul, s.94.

²¹⁷Tan, a.g.e., s. 94.

sağlıklı yürütülmesi ve sonuç alınması için tabilik ve tutarlılık oldukça önemlidir. Sözünde durmak, söylediğini yapmak bunun en önemli göstergesidir.²¹⁸

Uygun mekânda hiyerarşiden uzak görüşme; dini danışmada başarı için gerekli temel özelliklerdendir. Konuşma sırasında veya otururken hoca veya otorite ile bilgisi zayıf ve problemlili kişinin konuşması gibi; yani alt-üst ilişkisi gibi bir görüntü oluşmamalıdır. Ayrıca dini danışmada konuşulan mahrem konular, başkasına kesinlikle anlatılmamalıdır. Bu nedenle danışma işinin yapılacağı mekan da oldukça önemlidir. Konuşmanın yapılacağı yerin sessiz, görüşmeye uygun, başka kişilerce görüşmenin bölünmeyeceği ve konuşulanlara başkasının muttali olmayacağı bir yer olmalıdır. Caminin varsa bir odası, ev ortamı, bir çay bahçesi, bir park vb. sakin yerler görüşme için tercih edilebilir.²¹⁹

Tüm bu özelliklerin dışında Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı AİRB’lerde uygulanan aile ilişkilerini İslam’ın ilke ve kurallarına göre düzenleyip, sorunlarını da yine bu çerçevede çözmeyi önemseyen vatandaşlara yapılan aydınlatma işlevi, öyle görünüyor ki, itikadi ve ruhi alanlara da taşmaktadır. Böyle olunca rehberlik yapanların belli bir birikime ve donanıma sahip olması gerekmektedir.²²⁰

Bunun yanında dini danışmanlık hizmeti veren din görevlilerinin şu alanlarda yeterli bilgi ve beceriye sahip olmaları gerekmektedir:

- a) Yorum yapabilecek düzeyde dini bilgiye sahip olmak.
- b) Etkili iletişim bilgi ve becerisi kazanmış olmak.
- c) Aile danışmanlığı ve rehberliği alanında uzman olmak.
- d) Dini esaslardan yararlanabilmek.
- e) Olumlu kişilik özelliklerine sahip olabilmek.²²¹

2.6. Dini Danışmanlığın Alanları

Dini danışmanlığın uygulandığı alanlar; dini danışma merkezleri, hastaneler, klinikler, hapishaneler, üniversiteler ve dini ortamlardır. Dini danışmanlığın en etkili alanı ise, şüphesiz dinlerin ibadet merkezleridir. Din adamları zamanlarının büyük bir çoğunluğunu ibadethanede inananlarla bir araya gelerek ve dini ritüelleri yerine getirmede onlara yardımcı olarak geçirirler. Bu etkileşim sırasında din adamları kendi cemaatlerinin problemleriyle ilgilenmede büyük bir fırsata sahip olurlar.²²² Örneğin camiler, dini konularda önemli bir danışmanlık alanını oluştururlar. Almanya’daki camilerle ilgili izlenimini anlatan Cemal Tosun, camilerin

²¹⁸Tan, a.g.e., s.95.

²¹⁹Tan, a.g.e., s.94.

²²⁰Yaman, a.g.e., s. 8.

²²¹ Peker, a.g.e., s.7-8.

²²²Ok, a.g.e., s.98.

Müslümanlara ve gerekse İslam hakkında bilgi almak isteyen diğer dinlere mensup insanlara dini konularda danışmanlık hizmeti vermekte olduğuna dikkat çekmiş ve burada yetişmiş din görevlisi bulundurmanın gereğinin altını çizmiştir.²²³

2.7. Dini Danışmanlığın Sınırlılıkları

Dini danışman, konum itibariyle öncelikle, dini problemlerde danışanına yardımcı olmayı hedefler. Bunun dışında gerektiğinde diğer problemlerle de eğer alanda yetişmiş bir uzman ise kendisi ilgilenir, değilse ilgili alanlara yönlendirme yapar. Çünkü dini danışmanın görevi, öncelikle bireyin yaşadığı problemin dini boyutu ile sınırlıdır. Dini danışman kendini bir psikolog olarak görmemelidir. Çünkü o, öncelikle yüksek düzeyde dini bilgiye sahip olan, teolojik çevrede yetişen, daha sonra da danışmanlık konusunda bilgi edinmiş bir konuma sahiptir. Dolayısıyla dini danışman bir psikolog değildir ve gerekirse danışanları psikologa yönlendirmelidir.²²⁴

²²³Cemal Tosun, “Almanya’da Türk İslam Kültür Merkezleri: Camiler” c.6.s.3,1992 İslami Araştırmalar Dergisi,s.178.

²²⁴Ok, a.g.e., s.97.

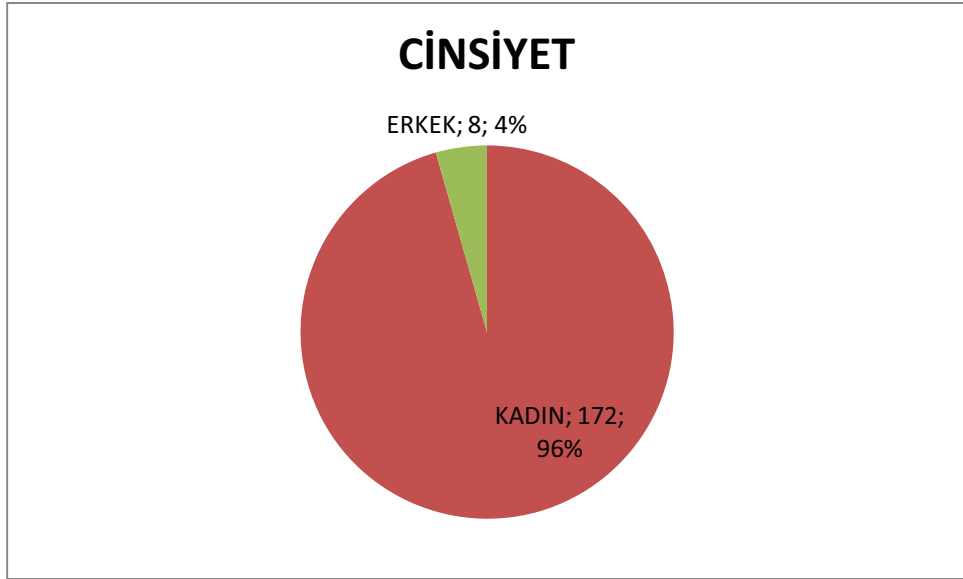
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI ÇORUM İL MÜFTÜLÜĞÜ
AİLE İRŞAT VE REHBERLİK BÜROSU ENVANTER BİLGİLERİ
VE DEĞERLENDİRİLMESİ

1. ÇORUM İL MÜFTÜLÜĞÜ AİLE İRŞAT VE REHBERLİK BÜROSU ZİYARETÇİ PROFİLİ

Çorum il müftülüğü aile irşat ve rehberlik bürosuna başvuranların 172'si kadın, 8'i erkektir. Yaş seviyeleri ise beş kategoriye ayrılmış olup 18 ve altı, 19-24 arası, 25-40 arası, 41-60 arası ve 61 ve üzeri olmak üzere sınıflandırılmıştır. Yine medeni durumları dört kategoride ele alınıp bekar, evli, boşanmış ve dul(eşi ölmüş) olarak tasnif edilmiştir. Öğrenim durumları beş grupta ilkokul, ortaokul, lise, yüksekokul ve lisans mezunu şeklinde incelenmiştir. Mesleki durumları aynı şekilde beş grupta ev hanımı, esnaf, öğrenci, işsiz ve memur şeklinde ele alınarak incelenmiştir. Görüşme şekli ise ya yüzyüze ya da telefonla gerçekleşmiştir. Bunları tabloda yerleştirdiğimizde ise şu şekilde gözükmektedir:

1.1. Çorum Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Cinsiyeti

Şekil 1. Cinsiyet

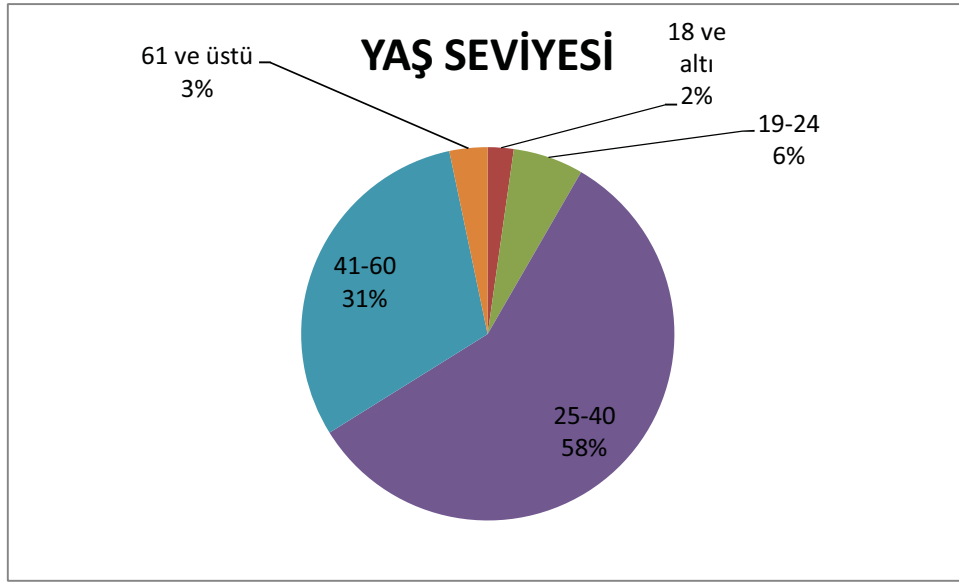

Aile bürosuna başvuranların oranı 96%(=172 kişi)'sı kadın, 4%(=8 kişi)'ü ise erkek olup bu durum kadınların sorunlarını birisiyle paylaşma ve hatta çözüm bulma adına erkeklerden daha gayretli olduğu görülmektedir. Bunun yanında kadın sayısının fazla

olmasında, büro görevlisinin de bayan olması etkili olabilir. Ayrıca buradan erkeklerin, kadınların sorun olarak gördükleri durumları kendilerine problem olarak görmeyebildiklerini de çıkarabiliriz.

1.2. Çorum Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Yaş Seviyesi

Şekil 2. Yaş Seviyesi

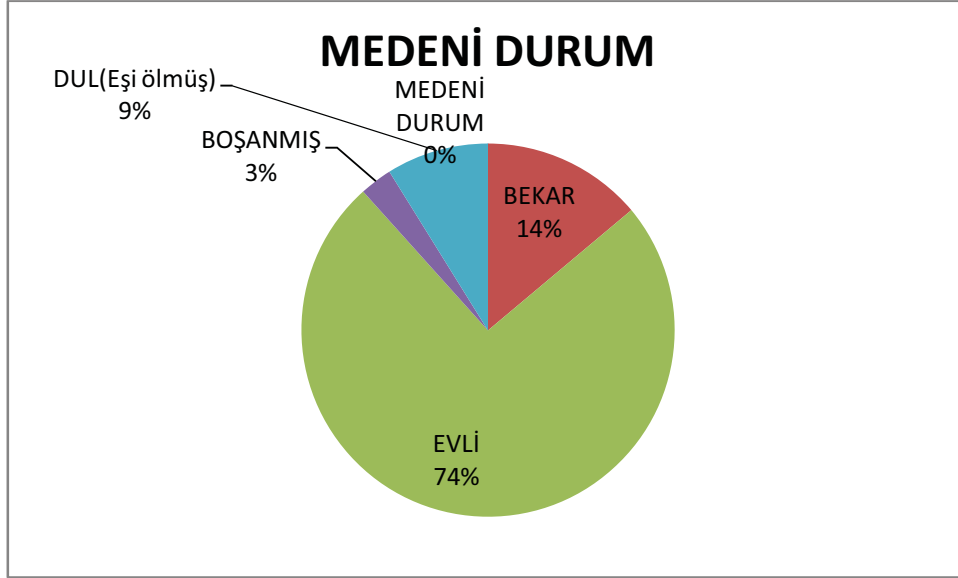

Aile bürosuna başvuranların 2%(=4 kişi)'si 18 ve altı, 3%(=6 kişi)'ü 61 ve üzeri, 6%(=11 kişi)'si 19-24 arası, 31%(=55 kişi)'i 41-60 arası ve çoğunluğu oluşturan 58%(=104 kişi)'i ise 25-40 arası yaş grupları oluşturmaktadır. Tabloya baktığımızda 2%(=4 kişi)'si 18 ve altı yaş grubunun henüz aile olmadığı için bir takım sorunlarla karşılaşma durumu olmadığından ve dahi 3%(=6 kişi)'ü 61 ve üzeri yaş grubunun da aynı şekilde artık ailevi konulardaki sıkıntılarının azalacağından bu yaş gruplarının azlığını bu şekilde yorumlayabiliriz. Ancak evliliğin ilk yıllarına tekabül eden ve 58%(=104 kişi)'ini oluşturan 25-40 arası yaş grubu kişilerin sosyal hayatta daha aktif rol aldıkları, ailevi problemlerin bu dönemlerde üst düzeyde yaşanması yani çalkantılı geçtiği; daha sonraları ise bu durumun azaldığını 31%(=55 kişi)'i ile 41-60 arası yaş grubu sayısının düşmesinden de anlayabiliriz.

Bunun yanında özellikle 19-24 arası yaş seviyesine ulaşamadığı anlamına da gelebilir.

1.3. Çorum Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Medeni Durumları

Şekil 3. Medeni Durumları

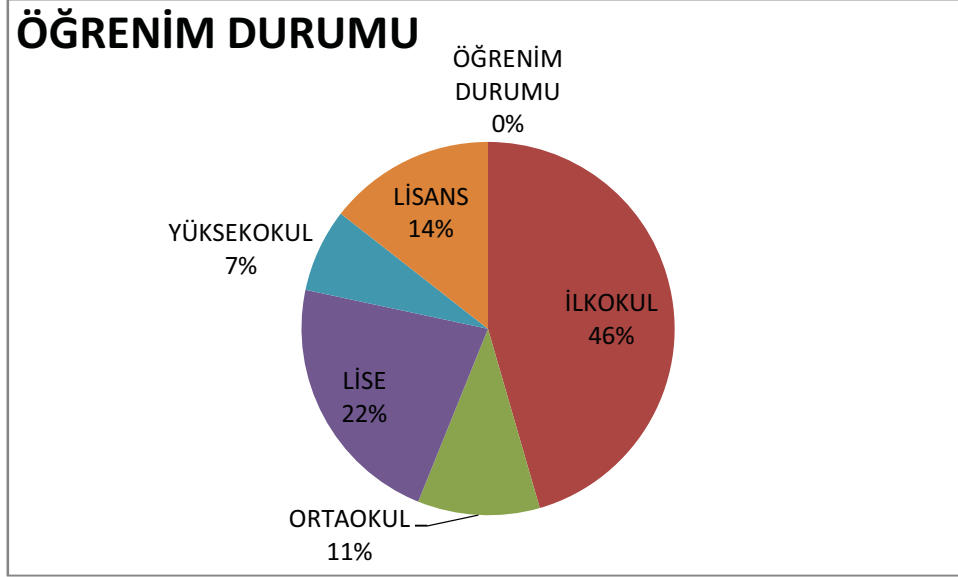

Aile bürosuna başvuranların 14%(=25 kişi)'ü bekar, 74%(=134 kişi)'ü evli, 3%(=5 kişi)'ü boşanmış, 9%(=16 kişi)'u dul(Eşi ölmüş) kategorilerinde olup en fazla evli olanların müracat etmesi, aile birlikteliği içerisinde yaşanabilecek sıkıntıların olabileceğini göstermektedir. Bekar kesimin özellikle gençlerin oluşturduğu grup içerisinde evliliğe hazırlık aşaması olan nişanlıların da bulunması hasebiyle ailevi konularda merak ettiklerini ya da yaşadığı sıkıntılara bir çözüm arayışı içerisinde olduğu görülmektedir. Boşanmış kesimin ise daha çok ayrıldığı eşi karşısında durumu ve özellikle nafaka hakkının olup olmadığı, olursa nasıl gerçekleşeceği konusunda başvurmuşlardır.

Eşi ölmüş-dul kesimin ise daha çok eşinin herhangi bir vasiyetini nasıl yerine getireceğine dair sorunlarla gelmişlerdir.

1.4. Çorum Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Öğrenim Durumları

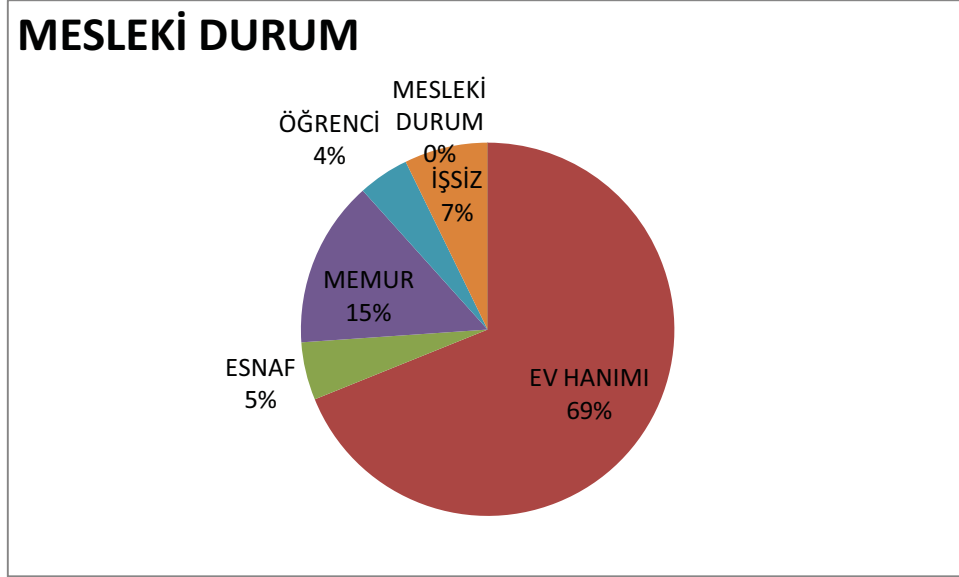
Şekil 4.Öğrenim Durumları

Aile bürosuna başvuranların büyük çoğunluğunu 46%(=82 kişi)'sı ile ilkokul mezunu oluşturmaktadır. Bu durum insan eğitiminin önemini gösterdiği gibi erken yaşta evliliğin de bir göstergesi olabilir. Zira başvuran adayların büyük bir çoğunluğu küçük yaşta evlendiklerini ifade etmişlerdir. Yani toplumda eğitim seviyesi yükseldikçe sorunların azaldığını veya kişiler tarafından çözüldüğü şeklinde yorumlayabiliriz. Veya bu kesimin sorunlarını çözmeye başka birimlere de başvurduğu şeklinde de anlaşılabilir. Bunun yanında diğer eğitim seviyesindeki grupların da bulunması özellikle 22%(=40 kişi)'si ile lise ve 14%(=26 kişi)'ü ile lisans mezunu kesimin aile içi problemlerinde çözüm yolları aradıklarının bir göstergesi olabilir. Özellikle kendisinin ortaokul mezunu olduğunu ifade eden 11%(=19 kişi)'lik kesim ile yüksekokul mezunu olduğunu bildiren 7%(=13 kişi)'lik kesimin de ailevi konularda bir arayış içinde olduğunu göstermektedir.

1.5. Çorum Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Mesleki Durumları

Şekil 5.Mesleki Durumları

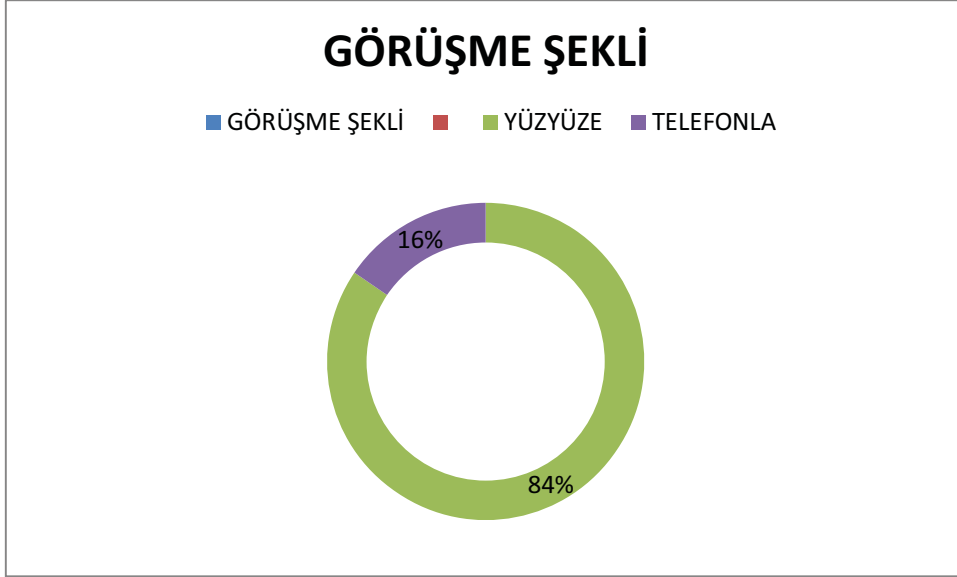

Aile bürosuna başvuranların tabloda da görüldüğü üzere büyük çoğunluğunu 69%(=124 kişi)'luk bir dilimle ev hanımları oluşturmaktadır. Bu durum öncelikle aile bürosunun tanındığına delalet edebileceği gibi aynı zamanda ailevi sıkıntılar konusunda en çok ev hanımlarının karşı karşıya kaldıklarını da söyleyebiliriz. Bunun yanında zaman bakımından daha müsait oldukları da söylenebilir. Özellikle farkedilir bir kesim olarak 15%(=26 kişi)'lik dilimi oluşturan memur kesimi sorunları konusunda yetkili ağızdan-güvenilir kaynaktan dinlemek istediklerini bildirmektedirler.

Başvuranların 5%(=9 kişi)'lik kesimini oluşturan esnaf dilimi ise ailevi konular başta olmak üzere daha çok çalışma ortamında gerçekleşebilecek bazı sosyal durumlar hakkında görüşmüşlerdir. Yine 7%(=13 kişi)'lik bir dilim oluşturan işsiz kesiminin içerisinde bazılarının kendilerine karşı birtakım kısmet bağlama suçlamasıyla gelmişlerdir ve 4%(=8 kişi)'lük dilimi oluşturan öğrenci kesimi ise daha çok arkadaşlarıyla ya da aileleriyle yaşadıkları sıkıntılar konusunda başvurmuşlardır.

1.6. Görüşme Şekli

Şekil 6. Görüşme şekli

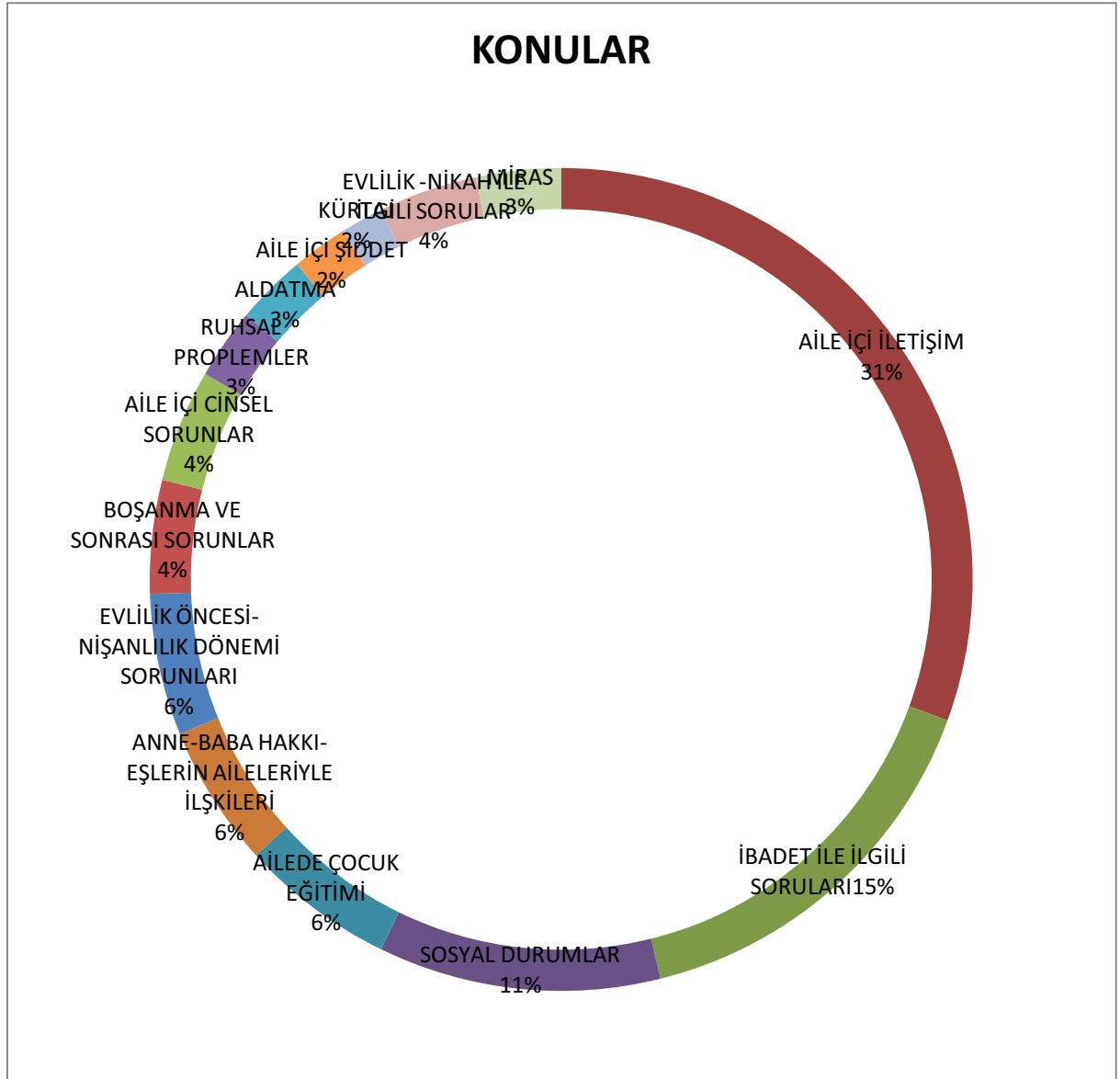

Aile bürosuna başvuranların 84%(=152 kişi)'lük büyük bir çoğunluğu oluşturan yüz yüze görüşme şekli ile aile bürosunun toplum tarafından tanındığı anlamında yorumlanabileceği gibi insanların sorunlarını çözmede 'alo fetva' şeklindeki din hizmetinden ziyade artık birebir yüzyüze iletişime geçerek çareleri bulma tercihinde olduğu anlamını da verebiliriz.

Başvuranların 16%(=28 kişi)'lik bir dilimi oluşturan telefonla görüşme yapan kesimin içerisinde özellikle de özel-mahrem konuları soranlar bulunmaktadır. Bu durumu 'ne de olsa beni görmüyor ya!' düşüncesinin verdiği bir rahatlıkla sorulduğuna yorabiliriz. Ancak yaşadığı durum karşısında bunalıma girerek proplemini mutlaka bilen bir kişiyle paylaşma zorunluluğu hisseden nice kimseler de bu özel konularını yüzyüze paylaşmıştır.

1.7. Konular

Şekil 7.Konular

Aile büromuza başvuran şahısların büyük bir çoğunluğunu ki 31%(=55 kişi)'lik bir dilimi oluşturan kesimi aile içi iletişim ya da aile içi iletişimsizlik sıkıntısıyla gelmiştir. Severek-isteyerek evlendikleri hayat arkadaşlarıyla artık konuşamadıklarından-sağlıklı iletişim kuramadıklarından şikayetçidirler. Oysa aile, insanın ruhunu okşayan ve kalbini tatmin eden en yakın bir çevreyi oluşturmak suretiyle onu yalnızlıktan ve ruhi buhranlardan kurtarır. Bundan dolayı diyebiliriz ki, her insanın evi kendine has küçük bir dünyası, hatta küçük bir cennettir. Dolayısıyla bizi anlayacak, bize teselli verecek ve yaralarımızı saracak

bir insana her zaman muhtacız. Bir başka deyişle, insanı en çok mutlu eden şey, 'kalbine karşı bir kalbin bulunduğunu' hissetmesidir. Samimiyetine inandığımız o kalp sahibiyle bu birlikteliğin-ailenin sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi ancak karşılıklı sevgi, saygı, şefkat ve fedakârlıkla olacağı muhakkaktır. Bu değerlerin var olabilmesi, gerçek bir hürmet ve samimi bir saygı bağıyla bağlanmak ve bu kutsal yuvanın bir ömür boyu devam etmesi düşüncesiyle yaklaşmakla mümkün olabilir. Kur'an-ı Kerim eşleri tarif ederken 'Eşleriniz sizin için, siz de eşleriniz için bir elbise gibisiniz.'²²⁵ Bu ayetin özellikle günümüzde daha dikkatli okunması gerekiyor. Zira elbise kişiye nasıl çok yakın, olumsuz çevre şartlarından koruyucu, ayıpları örtücü ve kişiyi güzelleştirici ise eşler de aynı şekilde bu hasletleri yerine getirmesi gerekir.

Bunun yanında günümüzde kız ve erkek çocuklarının başarılı bir "tıp doktoru, avukat, mühendis, memur" olabilmesi için tüm imkanları ile seferber olan ebeveynler, evlilik için eğitim ve rehberliğin gereğini henüz idrak edememiş gibidirler; farkında olarak ya da olmayarak gençlerin sosyalleşmesi engellenmektedir. İnsanın sosyal, psikolojik ve manevi boyutu düşünüldüğünde, gençlerimizin tek taraflı eğitilmesinin sonuçlarını, günümüzdeki evliliklerde görebilmekteyiz. Manevi değerlerin etkisini yitirmesi, eşler arası iletişimi olumsuz etkilemektedir. Ülkemizde her yıl neredeyse evlilik sayısı kadar boşanma gerçekleşmektedir. Manevi değerlerin yaşandığı huzurlu evliliklerin azalması, toplumdaki güven duygusunu her geçen gün biraz daha azalttığı görülmektedir. Bu durumda, aile içi iletişimde kaliteyi artırarak, kendini bilen, sorumluluk ve özgüven sahibi, kendini gerçekleştiren bireyler yetiştirebilmek, manevi-kültürel değerlerimizle beslenen "huzurlu aileler" kurabilmek ümidinin yitirilmesine sebep olmaktadır ki ailenin korunmasına dair atılan her adım nasıl toplumun da korunması anlamına geliyorsa aynı şekilde aileye zarar veren her bir neden de aslında o topluma verilmiş bir zarar olarak düşünmek mümkündür.

Ayrıca tatlı söz yılanı bile deliğinden çıkarıyorsa akıl ve pek çok güzel vasıflarla bezenmiş insanoğluna ne yapmaz! Hem de hayatta en çok sevdiğimiz kişiye karşımızda ki neden bunu ondan esirgeyelim değil mi?

Ailenin ağır yükünü tek bir birey üzerine yıkmaktan ziyade bir düşünürün dediği gibi 'aile yükü o kadar ağırdır ki taşımak için iki kişi gerekir.' sözü kabilinden paylaşmayı, dayanışmayı, birlik ve beraberliği, huzuru nitelikli birlikteliklerle kişi ailesinde yaşamalıdır.

Yine de bu insanların çözüm yolu bulma adına bir arayış içinde olduğunu da göstermektedir.

²²⁵Bakara Suresi/187.

Başvuranların 15%(=28 kişi)'lik bir dilimini oluşturan bir kesim var ki hala aile bürosunu 'alo fetva' hizmetiyle aynı zannederek hac, umre gibi ve özellikle kişinin günlük olarak yaptığı abdest, gusul ve namaz gibi ibadet sorularıyla gelmiştir.

Sosyal durumlar olarak farklı bir kategoriye ele aldığımız 11%(=20 kişi)'lik dilimdeyse daha çok komşuluk-akrabalık... vb. gibi insani ilişkiler hakkında başvurmuşlardır.

Ailede çocuk eğitimi ve çocuklarla iletişim hakkında 6%(=11 kişi)'lik bir dilim oluşturan bir kesim vardır ki ebeveyn olarak artık çocuğuyla ya iletişim kuramamaktan ya da onlarla yaşadıkları sıkıntıları konusunda başka çıkar yolu artık bulamadığı düşüncesiyle gelmiştir. Ailenin birliği, bütünlüğü ve devamı, karı-koca arasındaki sevgi, saygı, karşılıklı anlayış ve uyuma bağlıdır. Milletlerin geleceğini meydana getiren sağlıklı nesiller yetiştirmek, çocuklarımızı eğiterek yarınlar hazırlamak mutlu bir aile yuvası sayesinde mümkün olabilir. Mutlu bir yuva ise, ancak eşler arasındaki sevgi, saygı ve anlayış ile kurulabilir. Anne ve babanın birbirlerine derin bir sevgi ve saygı ile bağlı olduğu ailelerde çocuklar mutlu ve huzurlu olurlar ve yarınlarına daha güvenle bakabilirler. Eşler arasında anlayışsızlığın, sık sık kırıcı kavga ve tartışmaların yaşandığı, en ufak kusur ve eksikliğin büyütüldüğü, sonu karı-koca arasında dargınlık ve küskünlüğe yol açan olayların meydana geldiği ailelerde bireyler huzursuz ve mutsuzdur. Çocuklar yarınlarına güvenle bakamaz, gelecekte ümitli olamazlar. Evlatlarımız sığındıkları, barındıkları yuvalarının çatırdadığını ve bir gün yıkılacağını düşünür, için için korkulara kapılır, içlerine kapanır, atılım güçlerini yitirirler. Halbuki eşlerin birbirini sevdiği, saydığı, yavruların bir sevgi çemberi oluşturduğu yuvalar ne kadar sıcak ne kadar mutlu yerlerdir. Burada yüzler güler, burada dayanışma vardır, zorlukları paylaşma, güçlükleri birlikte omuzlama vardır.

Günümüz çocuklar söze değil davranışlara bakmaktadır. Hatta bunun sadece günümüzle değil bütün zamanlarda geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Zira büyüklerimiz 'kal diliyle değil hal diliyle örnek olmayı' tavsiye ederler. Bu aile içi iletişimde olsun terbiye ve eğitiminde olsun gerçekten çok önemlidir.

Dolayısıyla ailede anne-babalar, davranışları ile örnek olarak çocuklarını eğitip yetiştirdikleri için aile yuvası, çocukların davranış ve değer eğitimini en kalıcı şekilde kazandığı yegane bir yerdir. Anne ve babanın birbirine davranışı, ahlaki değerlere verdiği önem ve hayata bakış açısı çocuğun dünyasını etkiler. Ailenin aynası olan çocuk; bu davranış, rol ve kalıpları ister istemez bilinçaltına taşır. Gelecekte kendi ailesini kurduğunda ise eğitimi, kariyeri ne olursa olsun farkında olmadan annesi ya da babası gibi davranır. Bu süreç, eşi ile iletişimde farkındalık yakalayınca, belki de ölünceye kadar devam eder. Dolayısıyla

tecrübe ve sabır ustalığıyla hatta anlayışla çocuklara yaklaşmak, sıkıntıları azaltacağı muhakkaktır.

Ana-baba hakkı ve eşlerin aileleriyle olan ilişkileri olarak ele alınan 6%(=10 kişi)'lık dilimde özellikle anne-baba ile eşler arasında kalan şahısların sıkıntılarını kapsamaktadır. Çoğunluk olarak da 'gelin-kaynana' dediğimiz türden problemlerle gelinmiştir.

Evlilik öncesi nişanlılık dönemi sorunları olarak ele alınan 6%(=10 kişi)'lık dilimde özellikle nişanlı gençlerin aileleriyle paylaşamadıkları nişanlısı hakkında problemlere çözüm olarak gelmişlerdir. Zira aileleriyle paylaştıklarında daha çok büyüyeceği ya da nişanlılık süreçlerini olumsuz yönde etkileyecek sonuçlara götürebileceği endişeleriyle başvurmuşlardır.

Boşanma ve sonrasındaki sorunlar olarak ele aldığımız 4%(=8 kişi)'lük kesim daha çok ayrıldığı eşinden alması gereken nafaka ya da çocuklarını kendisine göstermeyen ayrılmış eşten dolayı yaşanan sıkıntılarla gelinmiştir.

Aile içi cinsel sorunlar olarak ele alınan 4%(=8 kişi)'lük kesim daha çok eşinin kendisiyle haram yolla ilişkiye girmesini istediğini, kendisinin bunu kabul etmemesi sebebiyle aile ilişkilerinin iyi olmadığı sıkıntısıyla başvurmuşlardır. Oysa cinsel mutluluk, kadın erkek ilişkilerinde en özel duygudur. Ailede huzur ve sükun halinin yaşanması için cinselliğin yeri ve öneminin doğru kavranması gerekir. Eşlerin meşru yollarla birbirlerinden yararlanma hakkı vardır. Ancak meşru olmayan istekler eşler arası sorunlara neden olmaktadır.

Evlilik-nikah ile ilgili sorular olarak ayrılan 4%(=7 kişi)'lük bölümde imam nikahı ile resmi nikah hakkında, eş seçiminde nelerin dikkate alınması noktasında, bekar kalmanın dinen caiz olup-olmadığı konusunda sorularla başvurmuşlardır.

Miras olarak ele alınan 3%(=6 kişi)'lük dilimde daha çok 'baba malı' olarak ifade edilen mal varlığının paylaşımındaki zorluk ve mal paylaşımının ardından kardeşler arasında yaşanan problemler sebebiyle ya da ebeveynin çocuklarına yaptığı taksimden evlatlarının memnun olmayışından kaynaklanan sorunlarla gelinmiştir.

Ruhsal problemler olarak ele alınan 3%(=5 kişi)'lük dilimi, ikisi özellikle psikolojide obsesif kompulsiyonları olarak belirtilen takıntı hatta halk arasında vesvese olarak bilinen ve insana istenmeden gelen, sıkıntı verici, tekrarlayıcı ve sürekli düşünce, dürtü ve hayal olarak ifade edilen ciddi bir psikolojik rahatsızlıktır. Diğerlerini ise hayatın anlamsızlığına dair depresyonda-bunalımda olduğunu bildiren şahıslar oluşturmaktadır.

Aldatma olarak ayrılan 3%(=5 kişi)'lük dilimi bu bölümü birisi yüzyüze, diğerleri ise telefonla bağlantı kurarak, yine bunlardan birisi de internet aracılığıyla eşlerini aldattıklarını, bunun sebebi olarak da eşlerinin kendilerini aldattığını söyleyerek onlardan öç aldıklarını

bildirmişler, ancak yine de kendilerinin yapmış oldukları bu yanlış durum karşısında dinen ne yapmaları gerektiği konusunda sorularla başvurmuşlardır.

Aile içi şiddet olarak ayrılan 2%(=4 kişi)'lik kesimi ise eşinin aşırı kıskançlıkla ya da en küçük sebeple kendisine karşı şiddet uygulandığını bildiren kadınlar oluşturmaktadır. Ancak aile içi şiddet görenlerin bu oranda olmadığı kanısındayım. Zira pek çok kadın ya bu durumu gizlemekte ya da paylaşırsa da bir faydasının olmayacağı düşüncesindedir.

Kürtaj olarak ele alınan 2%(=3 kişi)'lik kesimi oluşturan kişiler daha çok istenmeyen gebelik sonucunda ya da doğacak olan çocuğun özürlü olacağını doktorların önceden söylemesi sıkça görülen kürtaj sebepleri arasında yer almaktadır. Bunun yanında annenin rahatsızlığı sebebiyle hamileliğine son verip vermeme konusunda da dinin hükmü sorulmuştur.

SONUÇ

Aile demek, kadın demektir. Öylesine ki bir toplumdaki aile kurumunun özellikleri, orada kadının konumunun (statüsünün) damgasını taşır.²²⁶

Aile, arı kovanındaki bir bal peteğinin her bir gözeneği misali, ailelerin oluşmasıyla da koca bir toplum oluşur. Dolayısıyla aile olmak için, öncelikle bir arı işçiliğinde sabır ve özveri gerektiği gibi bu hassasiyetin devamlı olması da öncelikli unsur olsa gerek. Başka bir deyişle toplum, tıpkı bir vücudun hücre ve azaları gibi çeşitli parçalardan oluşup, bütün bu parçaların çekirdeğini ise aile oluşturur.

Birbirlerine samimi ve sıkı bir bağla bağlanan bireylerden oluşan ailede eğer bu samimiyet ve uyum sağlanmazsa, aile içinde sağlıklı ve dengeli bir ilişki hakim olmayacağından anlaşmazlıklar oluşur. Bu durum ise toplumu etkileyeceğinden dolayı aileyi koruma-güçlendirme adına ne adım atılırsa bu toplumu da koruma adına yapılmış bir hizmettir; tersi durum da aynı şekilde aileye verilen her bir zarar aslında o topluma verilmiş bir zarar olarak görmek gerekir. Yani toplumun devamı için ailenin korunması ve güçlendirilmesi şarttır.

Zira aile hayatının güven, huzur ve mutluluğu, eşler ve aile fertleri arasında sevgi ve merhamete, karşılıklı görev ve sorumluluğun yerine getirilmesine, adalet ve hakkaniyete, yardımlaşma ve dayanışmaya bağlıdır. Ailelerin en büyük görevleri; çocukları sağlıklı, terbiyeli, ahlaklı, saygılı ve eğitilmiş yetiştirmeleridir. Ailelerin özellikle çocuklarının ihtiyaçları ve sorunları ile yakından ilgilenmeleri, onların vatana ve millete hayırlı evlatlar olarak yetişmeleri konusunda gereken özeni göstermeleri elbette çok önemli bir husustur.

Araştırmamız esnasında aile ve önemi konusunda yararlandığımız kaynaklar doğrultusunda şu öneriler sunulabilir:

Eşler arası iletişimde eşlere farklı bakış açıları kazandıracak projeler hazırlanmalıdır. Sadece evlenecek çiftler için değil, kayınvalide ve kayınpeder ve görümce gibi diğer aile üyeleri için de empati ve gençlik psikolojisi eğitimleri verilmelidir.

Çocukluktan itibaren bireylere sorumluluk bilinci, öz güven, problem çözme becerilerini geliştirecek programlar geliştirilmelidir.

²²⁶ Özer Ozankaya, *Toplumbilim*, 9.bas. Cem Yay. İstanbul 1996, s.357.

Medyadaki evlilik programlarının toplumun değer yargılarının değişmesinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda, toplumun değerlerini yozlaştıracak her türlü faaliyete karşı ilgili kurumların çözümler üretmesi gerekmektedir.

Uygulama bölümü olan araştırmamızın dini danışmanlığı kavramsal olarak ele alıp dini danışmanlık ve rehberlik bağlamında hizmet sunan İl Müftülüğümüze bağlı Aile İrşat ve Rehberlik Büro'suna gelen sorunlar analiz edilmiş ve bunun neticesinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

AİRB'nda verilen danışmanlık hizmetlerinden en çok 41-60 arası ve çoğunluğu oluşturan 25-40 yaş aralığının yararlandığı görülmüştür. Büroya erkeklere nazaran kadınların daha fazla başvuruda bulunduğu da elde edilen sonuçlar arasındadır. Mesleklere göre yapılan sıralamada ilk sırayı ev hanımları alırken, medeni durum sıralamasında evliler en çok danışan grup olmuştur. Danışılma şekli olarak danışanların büyük bir çoğunluğu problemlerini yüz yüze iletmeyi tercih etmişlerdir. Bürolara en çok danışılan konu ise, aile içi iletişim ve ibadet konuları olmuştur.

İnsanların günlük hayatta yaşadıkları sorunlarda dine dayalı çözüm önerilerini merak etmeleri ve bu çözüm önerilerini öğrenmek için çaba göstermeleri dine verdikleri önemin bir göstergesidir. Araştırmamız neticesinde görülmüştür ki insanların yaşadıkları sorunları çözme aşamasında ortak paydalarından birisi dindir. Çünkü din inanan insanlar için daima maddi ve manevi şifa kaynağı olmuştur. Dini danışmanlığın ortaya çıkmasıyla bazı insanlar psikolojik ve ailevi sorunlarını psikolog ve danışmanların yanı sıra dini danışmanlara da açmış ve aldıkları cevaplarla da büyük oranda problemlerinden kurtulmuşlardır. Bu durum dini danışmanlık görevini üstlenen din görevlilerinin sorumluluğunu da arttırmıştır.

Araştırmamız esnasında yararlandığımız kaynaklar doğrultusunda ve bu sonuçlar çerçevesinde şu öneriler sunulabilir:

Aile irşat ve rehberlik görevini yerine getiren personel değişen ve gelişen şartlara göre sürekli kendini yenilemek, geliştirmek durumundadır. Dini danışmanlık görevini üstlenen kişilerin bu konuda gerekli kabiliyet ve donanıma sahip olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla muhatabıyla sağlıklı iletişim kurabilmesi için din psikolojisi, din sosyolojisi ve din eğitimi bilimleri alanında uzmanlaşmaları önem arz etmektedir.

Bunun yanında Psikoloji alanında büro görevlilerine ciddi düzeyde seminerler verilerek psikolojik danışma ve rehberlik ilkelerinin uygulanması sağlanmalıdır. Ve büro personelinin bilgi alt yapısına, tecrübesine ve olumlu kişisel iletişim becerilerine de dikkat etmelidir.

Aile kurumunun önemi ve ailelerdeki huzursuzluklar göz önüne alınırsa evlilik sırasındaki problemler ve mutlu yuvalar için evlenecek ve halen evli olan çiftlere(özellikle çiftlere diyorum zira büromuzun yapmış olduğu konferans ve seminerler genelde bayanlara yönelik yapıldığı için tek taraflı bir eğitim ya da düzelme pek sağlıklı olmamaktadır.) evlilik seminerleri düzenlenmeli ve çiftler bilgilendirilmelidir.

Büro'nun özellikle tanıtımları iyi yapılmalıdır.

Erkek büro görevlileri de bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Afzalurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, Çev. Heyet, 2.bas. İnkılap Yay. 1996
- Akkutay, Ülker, “İslamiyet’ten önce Türk Ailesi”, Türk Aile Ansiklopedisi I
- Altaş, Nurullah, “*Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 2000
- Aşıkoğlu, Nevzat Y. “*Din Hizmetlerinin Sunumunda Alternatif Yöntem: Dini Danışmanlık*”, Din Hizmetleri Sempozyumu, DİB Yay. Ankara 2008
- Atay, Hüseyin, *Kur’an ve Hadiste Aile Planlaması*, Aile Yazıları-6, T.C.B.A.A.K..Ankara 1991
- Ateş, Ali Osman, *Asrı Saadette Dinler ve Gelenekler* B.Y.A.S.İ., Editör: Vecdi Akyüz, Beyan Yay. İstanbul 1995
- Aydın, M.Akif “*Aile mad.*”, T.D.V.İ.A., c.II, s.196.
- Aydın, Mustafa, *İlk Dönem İslam Toplumunun Şekillenışı*, Pınar Yay. İstanbul 1991
- Aydın, Mustafa, *Kurumlar Sosyolojisi*, Vadi Yay. Ankara 1997
- Ayhan, Halis “*Aileye Yönelik Hukuki Düzenlemeler*”, Türkiye Aile Yıllığı
- Başaran, İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi-Modern Eğitimin Psikolojik Temelleri*, 5.bas., Gül Yay. Ankara 1997
- Bilgiseven, Amiran Kurtkan, *İslam’ın Önerdiği Ferdiyetçi Aile Yapısında Kadın Hakları ve Ülkemizdeki Durum*, Reyhan Basımevi, Ankara 1990
- Birekul, Mehmet-Fatih Mehmet Yılmaz, *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile*. Yediveren Yay. Konya 2001
- Can, Burhanettin, *Türkiye’de Aile Ailenin Yapısal Özellikleri, İşlevleri ve Değişimi*, Sekam Yay.-I, İstanbul 2010
- Cox, James L., *Kutsalı İfade Etmek (Din Fenomenolojisi’ne Giriş)*, 2004
- Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranış*, 6. Bas. Remzi Kitabevi, İstanbul 1996
- Çubukçu, İbrahim Agah *Türk-İslam Kültürü Üzerinde Araştırmalar ve Darimi*, Vudu, 76
- Donuk, Abdülkadir, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Aile*, “*Çeşitli Topluluklarda Aile*”, Aile Yazıları, Ankara 1981
- Düzgüner, Sevde, *Dine Psikolojik Yaklaşımda Değişimin Dinamikleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008
- Ebu Davud, Taharet, 94
- Ekşi, Aysel, ‘*Çocuk, Genç, Ana Babalar*’, Bilgi Yay., Ankara 1990

- El-İsfahani, Ragıb, *el-Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, Çev.:Yusuf Türker, 1.Bas.,Pınar Yay. İstanbul 2007
- Erdem, Mustafa , *Dinler ve Aile* Türk Aile Ansiklopedisi,T.C.B.A.A.K.,Ankara 1991
- Ergün, Mustafa, '*Sanayileşme ve Ailenin Görevinde Meydana Gelen Değişmeler*', Türk Aile Ansiklopedisi,T.C.B.A.A.K.,Ankara 1991
- Eröz, Mehmet, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Aile "Türk Ailesi"*, Aile Yazıları-I, 1991
- Geçtan, Engin, '*Psikanaliz ve Sonrası*'3.bas.,Remzi Kitapevi,İstanbul 1988
- Gökçe, Birsen "*Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme*", Aile Yazıları I, Ankara 1991
- Gökçe "*Evlilik Kurum ve Aile Yapısı ile İlişkileri*", Türk Aile Ansiklopedisi II, Ankara 1991
- Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi* , İnsan Yay.,İstanbul 1998
- Hortaçsu, Nuran, '*İnsan İlişkileri*',2.bas.,İmge Kitabevi, Ankara 1997
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV Yay. Ankara1998
- Hökelekli, Hayati, '*Çocuk,Genç,Aile Psikolojisi ve Din*',Dem Yay...,İstanbul 2009
- İbn Fadlan Seyahatnamesi, (Haz. R.Şeşen), İstanbul 1975
- İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, "a-v-1 maddesi" XI, 482- 486.
- İbni Mace, Talak 3,hadis no:2018
- İmamoğlu, E.Olcay, '*Aile İçinde Kadın Erkek Roller*',Türk Aile Ansiklopedisi, Ankara 1991
- İnan, Abdulkadir, *Türk Düğünlerinde Exogomie İzleri*,Makaleler ve İncelemeler,Ankara 1968
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, 8. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1991
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem,*Kültürel Psikoloji-Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*,Yapı Kredi Yay.,İstanbul 1998
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, '*İnsan-Aile-Kültür*',Remzi Kitabevi, İstanbul 1990
- Karaman, Hayrettin, *Asrı Saadette İslam Hukukunun Oluşumu*, İstanbul 1995
- Kevser, Kemal Ali, Salim Öğüt, *Çok Evlilik Maddesi*, T.D.V.İ.A.
- Kitab-ı Mukaddes
- Kongar, Emre, *İzmir'de Kentsel Aile*,Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay.,Ankara1972
- Kur'an-ı Kerim
- Marshall, Gordon '*Sosyoloji Sözlüğü*' Bilim ve Sanat Yay. Ankara 1999
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi, *Kişilik ve Din*, Dem Yay. İstanbul 2004
- Ok, Üzeyir, *Dinsel Danışmanlığın Teorik Çatısı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997
- Ozankaya, Özer, "*Aile*", *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1975
- Ozankaya, Özer, *Toplumbilim*, 9.bas. Cem Yay. İstanbul 1996

- Ögel, Bahaeddin *Türklerde Devlet Anlayışı*, (13.yy. sonlarına kadar), Ankara 1982
- Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul 1988
- Ögel, “*Türk Ailesinde Kadın*”, Tercüman Kadın Ansiklopedisi I
- Özdoğan, Öznur, “*Hastalıklara Manevi-Psikolojik Yaklaşım*”(Bildiri), IV. Din Şurası III. Komisyon Tebliğleri, Ankara 2009
- Peker, Hüseyin “*Dini Danışmanlık Bağlamında Aile Danışmanlığı ve Rehberliği (Samsun ve Aydın İle İrşat ve Rehberlik Büroları Örneği)*” (Bildiri), Ankara 2009
- Sayın, Önal, *Aile Sosyolojisi*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1990
- Tan, Hasan *Psikolojik Yardım İlişkileri*, MEB Yay., İstanbul 1992
- Tezcan, Mahmut, *Türk Ailesi Antropolojisi*, 1. Baskı, İmge Kitabevi,2000
- Tirmizi Taharet,82,
- Tosun, Cemal, “*Almanya’da Türk İslam Kültür Merkezleri: Camiler*” İslami Araştırmalar Dergisi,.S.3,1992
- Tural, Sadık, *Tarihten Destana Akan Duyarlılık*, 4.Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000
- Uğur, Mücteba *Asrı Saadette Sosyal Hayat, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992
- Uysal, Veysel, *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum ve Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, MÜİFV Yay. İstanbul 1996
- Ünlü, Hatice, *Sünnette Aile İçi İletişim*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Yaman, Ahmet, “*Aile Büroları: Arka Plan, Mevcut Durum, Sorunlar ve Öneriler*” (Bildiri), IV. Din Şurası III. Komisyon Tebliğleri, Ankara 2009
- Yazan, Ümit Meriç, *İslam’da Aile*, Aile Yazıları-2, T.C.B.A.A.K..Ankara 1991
- Yazan,Ümit Meriç, ‘*Şehirleşme Sürecinde Aile*’Türk Aile Ansiklopedisi,T.C.B.A.A.K.,Ankara 1991
- Yörükoğlu, Atalay, ‘*Çocuk Ruh Sağlığı*’, 3.bas.T.İş Bankası Yay., Ankara 1980